TÜRKİYE CUMHURİYETİ

MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ

SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA YAŞAMINDA ENGELLİLERİN KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR VE SOSYAL HİZMET

MELİKE KILIÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI

DANIŞMAN

Doç. Dr. HAKAN BAYDUR

MANİSA 2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ

SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA YAŞAMINDA ENGELLİLERİN KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR VE SOSYAL HİZMET

MELİKE KILIÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI

DANIŞMAN

Doç. Dr. HAKAN BAYDUR

TEZ JÜRİSİ

Doç. Dr. HAKAN BAYDUR

Doç. Dr. SAFİYE ÖZVURMAZ

Dr. Öğrt. Üyesi. BUĞRA YILDIRIM

MANİSA 2019

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10260870
Yazar Adı / Soyadı	MELİKE KILIÇ
T.C.Kimlik No	18502356730
Telefon	5077415049
E-Posta	melikeklc@yandex.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Çalışma Yaşamında Engellilerin Karşılaştığı Sorunlar ve Sosyal Hizmet
Tezin Tercümesi	Problems Faced by Disabled People in Working Life and Social Work
Konu	Sosyal Hizmetler = Social Services
Üniversite	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sağlık Bilimleri Enstitüsü
Anabilim Dalı	Sosyal Hizmetler Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Sosyal Hizmet Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2019
Sayfa	160
Tez Danışmanları	DOÇ. DR. HAKAN BAYDUR
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	Sosyal Hizmet, Çalışma Yaşamı, Engelli İstihdamı ve Sosyal Hizmet, Social Work, Working Life, Disabled Employment and Social Work

28.06.2019

İmza:.....

Scanned by CamScanner

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAVI TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Melike KILIÇ Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığı "Çalışma Yaşamında Engellilerin Karşılaştığı Sorunlar ve Sosyal Hizmet" başlıklı bu çalışma, jürimizce Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca değerlendirilerek **"KABUL"** kararı verilmiştir. 13/06/2019

Jüri Üyesi: **İmza**

Doç. Dr. Hakan BAYDUR (Tez Danışmanı)
MCBÜ, Sağlık Bilimleri Fak. Öğrt.Üyesi

Dr.Öğrt.Üyesi Buğra YILDIRIM
MCBÜ, Sağlık Bilimleri Fak. Öğrt.Üyesi

Doç.Dr.Safiye ÖZVURMAZ
Aydın Adnan Mend. Ün. Hemş.Fak. Öğrt. Üy.

Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 18.06.2019 **tarih ve..**18/47 **sayılı kararı ile onaylanmıştır.**

Prof. Dr. Bilal-i HABEŞ GÜMÜŞ
Enstitü Müdürü Vekili

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün safhalarda etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tez çalışmasıyla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve bu kaynakları da kaynaklar listesine aldığımı, yine bu tezin çalışması ve yazımı sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını beyan ederim.

Melike KILIÇ

TEŞEKKÜR

"Çalışma Yaşamında Engellilerin Karşılaştığı Sorunlar ve Sosyal Hizmet" adlı çalışmamın planlanmasında, araştırılmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen, her zaman bana karşı hoşgörülerini ve sabırlarını esirgemeyen sayın hocam ve tez danışmanım Doç.Dr. Hakan BAYDUR'a ve bu süreçte fahri tez danışmanım gibi çalışan sayın hocam Doç.Dr. Gülten UÇAN'a,

Araştırmamın uygulama aşamasında yardımlarını esirgemeyen Adana Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı'na ve değerli çalışanlarına ve Adana İŞKUR yetkililerine,

Tez çalışmam boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, çalışmalarımda beni sabırla destekleyen başta babam Hüsamettin Hasan ve annem Gülten KILIÇ'a, kardeşlerim Malik KILIÇ, Hicret Betül KILIÇ ve Merve KILIÇ APUHAN'a,

Bu zorlu süreçte beni daima yüreklendiren ve moral veren kuzenlerim Furkan MEŞELİK ve Muhammed Enes MEŞELİK' e teşekkürü bir borç bilirim.

Melike KILIÇ

KISALTMALAR ve SİMGELER

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ASPB: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

A.Y.M: Anayasa Mahkemesi

BM: Birleşmiş Milletler

ILO: Uluslararası Çalışma Örgütü

İŞKUR: Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü

KHK: Kanun Hükmünde Kararname

M.Ö: Milattan Önce

M.S: Milattan Sonra

OECD: Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü

ÖTV:Özel Tüketim Vergisi

UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

UNESCO: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

SHÇEK: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu

WHO: Dünya Sağlık Örgüt

İÇİNDEKİLER

BEYAN ..... **i**

TEŞEKKÜR ..... **ii**

KISALTMALAR ve SİMGELER ..... **iii**

İÇİNDEKİLER ..... **iv**

ŞEKİL DİZİNİ ..... **vii**

TABLOLAR DİZİNİ ..... **viii**

ÖZET **1**

ABSTRACT **2**

1.GİRİŞ VE AMAÇ **3**

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI 3

1.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ 4

1.3 ARAŞTIRMANIN SORULARI 5

2. GENEL BİLGİLER **6**

2.1. ENGELLİLİK 7

2.1.1. Engellilik Türleri 11

2.1.2. Engellilik Modelleri 12

2.1.3. Engelliliğin Tarihsel Süreci ve Sosyo-Politik Bağlamda İnşası 18

2.1.4. Türkiye'de Engelli Haklarının Gelişimi 26

2.1.5. Dünya'da ve Ülkemizde Engelli Profili 32

2.2. İSTİHDAM 36

2.2.1. Bir Hak Olarak Çalışma Hakkı ve İstihdam İlişkisi 36

2.2.2. Engelliler Neden İstihdam Edilmeli? 43

2.2.3. Engelli İstihdam Modelleri 52

2.3. İSTİHDAM VE ENGELLİLERİN KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR 56

2.3.1. Damgalama 56
2.3.2. İstihdam Edilen Engellilerin Çalışma Deneyimleri Ve Karşılaştıkları Güçlükler 60
2.4. ENGELLİ İSTİHDAMI VE SOSYAL HİZMET 63
2.4.1. Sosyal Hizmet Engelli İstihdamının Neresinde? 64
2.4.2. Sistem Kuramı, Sosyal-Ekolojik Sistem Kuramı Ve Güçlendirme Kuramı Özelinde Engelli İstihdamının Ele Alınışı 66
3. YÖNTEM 73
3.1. ÖRNEKLEM 73
3.2. VERİ TOPLAMA TEKNİĞİ 74
3.3. VERİ TOPLAMA SÜRECİ 74
3.4. VERİLERİN ANALİZİ 75
3.5. ARAŞTIRMANIN GEÇERLİLİK VE GÜVENİRLİLİĞİ 75
3.6.ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI 78
4. BULGULAR 80
4.1. SOSYO-DEMOGRAFİK BULGULAR 80
4.2. ÇALIŞMA YAŞAMINDA ENGELLİLERİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR 83
4.2.1. Engelli Olmak 85
4.2.1.1. Normal olmayan 85
4.2.1.2. Öteki 86
4.2.1.3. Kabulleniş 88
4.2.2. Engellenmek 92
4.2.2.1. Bakılan (göz hapsinde) 93
4.2.2.2. Sevilmeyen 94
4.2.2.3. Merhamete, ilgiye, bakıma muhtaç 95
4.2.2.4. Önyargılar 97
4.2.2.5. Erişememek 98

4.2.2.6. Desteklenmemek 104
4.2.2.6.1. Sosyal destek 104
4.2.2.6.1.1. Özel yaşamda 105
4.2.2.6.1.2. İş yerinde 108
4.2.2.6.2. Kurumsal destek 112
4.2.2.6.3. Eğitim 116
4.2.2.6.4. İstihdamda adalet 120
4.2.2.6.4.1. İşe yerleşme 121
4.2.2.6.4.2. Doğru işe yerleşme 124
4.2.2.6.5. Sosyal hizmet ve yardımlar 133
5. DEĞERLENDİRME 136
6. SONUÇ ve ÖNERİLER 140
KAYNAKLAR 145
EKLER 161
EK 1. Enstitü Yönetim Kurulu Kararı 161
EK 2. Etik Kurul Onayı 162
EK 3.Kurum İzin Yazısı 163
EK 4. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu 165
EK 5. Tez Çalışması Orjinallik Raporu 169
EK 6. Özgeçmiş 170
EK 7. Favori Görüşme Kaydı 171

ŞEKİL DİZİNİ

Şekil 1: Temalar 84

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1.Sosyo-Demografik Bulgular 81

Tablo 2. Katılımcıların cinsiyet dağılımı 82

Tablo 3. Katılımcıların yaş dağılımı 82

Tablo 4. Katılımcıların eğitim durumları 82

Tablo 5. Katılımcıların medeni durumları 83

Başlık: Çalışma Yaşamında Engellilerin Karşılaştığı Sorunlar ve Sosyal Hizmet

Öğrencinin Adı: Melike KILIÇ

Danışmanlar: Doç. Dr. Hakan BAYDUR

Anabilim Dalı: Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

ÖZET

Amaç: Bu çalışma, ülkemizde özel ve kamu sektöründe çalışan engellilerin karşı karşıya kaldıkları sorunları tespit etmeyi ve sosyal hizmet disiplini bağlamında değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Gereç ve Yöntem: Bu araştırma nitel araştırma türü olan fenomenolojik tiptedir. Araştırma verileri Adana Kent Merkezinde özel ve kamu sektöründe çalışan engelliler arasından amaca uygun kartopu örnekleme yolu ile seçilmiş 20 katılımcıdan toplanmıştır. Açık uçlu soruların kullanıldığı ve ses kayıt cihazı ile kaydedilen derinlemesine görüşmeler, yazılı metin haline dönüştürüldükten sonra MAXQDA Programı kullanılarak incelenmiştir. Veriler, tümevarımsal tematik analiz yolu ile değerlendirilmiştir.

Bulgular: Çalışan engellilerin görüşleri incelendiğinde, yaşadıkları sorunların iki temel başlık altında toplandığı görülmüştür. “Normal” olarak tanımlanan insanlardan farklı olmaları nedeniyle baş etmek zorunda kaldıkları sorunlar “engelli olma” başlığı altında kategorilere ayrılmıştır. “Engellenmek” başlığı altında ise toplumun neden olduğu engeller yer almaktadır. İstihdamda adalet sadece işe yerleşmeyi değil, aynı zamanda doğru işe yerleşmeyi de kapsamalıdır. Bunu başarmanın yolu eğitim, kurumsal ve sosyal destekten geçmektedir.

Sonuç: Engellilerin çalışma yaşamında toplumsal önyargılar nedeniyle “engellendikleri” bu nedenle sosyal hizmet müdahalesinin öncelikle engelliye değil, topluma yönelik planlanması ve uygulanması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Hizmet, Çalışma Yaşamı, Engelli İstihdamı ve Sosyal Hizmet

Title: Problems Faced by Disabled People in Working Life and Social Work

Student Name: Melike KILIÇ

Supervisor: Associate Professor Hakan BAYDUR

Department: Social Work Department

ABSTRACT

Purpose : This study aims to identify the problems faced by disabled people working in the private and public sectors in our country and to evaluate them in the context of social work discipline.

Material and Method: The research is a phenomenological study which is a qualitative research type. The research data were collected from 20 participants selected with snowball sampling method to relevant from the disabled people who work in private and public sector in Adana City Center. Open-ended questions and dept interviews recorded with the voice recorder were analyzed using the MAXQDA Program after being converted into written text. Data were evaluated by inductive thematic analysis.

Findings: When the opinions of the disabled people were examined, it was seen that the problems they experienced were grouped under two main headings. The problems that they have to deal with because they are different from the normally defined people are categorized under the title of disabled. Under the heading Preventing there are obstacles caused by society. Justice in employment should not only include employment, but also the right job. The way to achieve this is through education, institutional and social support.

Result: People with disabilities were “blocked“ in their working life due to social prejudices. For this reason, social work intervention should be planned and implemented primarily for society.

Keywords: Social Work, Working Life, Disabled Employment and Social Work

1.GİRİŞ VE AMAÇ

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Engellilik, tarihsel ve toplumsal açıdan değişen birçok anlamı içeren tanımlanması zor bir kavramdır. Engellilik kelimesi yerine zaman zaman toplumsal önyargıları da içerisinde barındıran "özürlü", "sakat", "bozuk", "malul", "noksan" gibi kavramlar kullanılmaktadır; ancak bu kavramların her biri engellilerin maruz kaldığı ve yaşamdan dışlanmalarına gerekçe oluşturan savlar içermektedir. Bu nedenle çalışmada daha az damgalama içeren, "kişinin noksanlığı"nı değil, çevre koşullarının yetersizliğini vurgulayan, eksik veya hasarlı olan vücut uzuvları nedeniyle toplumsal yaşamda bireyin dezavantajlı bir konuma itildiği gerçeğini ön plana çıkaran "engellilik" kavramı (Şenyurt Akdağ ve ark. 2010) tercih edilmiştir.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde insandan "iki eli olan, iki ayak üzerinde dolaşan, sözle anlaşılan, akıl ve düşünme yeteneği olan en gelişmiş canlı" diye söz edilmektedir. Ancak bu tanım engelli bireyleri "insan" tanımı dışında bırakmaktadır. Ayrıca engelin görünür olup olmamasının engelli bireyleri ayrıştıracak bir unsur haline getirildiği görülmektedir. Bu duruma göre zihinsel ve bedensel engelliler, işitme ve konuşma engelliler, engelli tarifine girmezken; görme ve süreğen engeli bulunanlar engelli olarak değerlendirilmektedir. Sadece engeli olan ve olmayan bireyler arasında değil, aynı zamanda engel türlerine göre engelli bireyler arasında da ayrım yapıldığı bu tanımlamadan yola çıkarak tüm çıplaklığıyla gözler önüne serilmektedir.

Engelliler, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 1. Maddesi'nde *" Bütün insanlar özgür, onur ve haklar açısından eşit doğarlar"* hükmüyle yasal güvence altına alınan eşitlik ilkesinden yararlanmak konusunda sıkıntı yaşamaktadır (Besiri

2009). 1982 Anayasasının 49. Maddesinde çalışma hakkı tüm vatandaşlara tanınmıştır. Söz konusu maddede çalışma, "herkesin hakkı ve ödevidir. Devlet, çalışanlarının hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları korumak, çalışmayı desteklemek ve işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak için gerekli tedbirleri alır" şeklinde açıklanmıştır. Sosyal devlet doktirini içerisinde, sosyal devleti oluşturmaya yönelik tedbirlerden sosyal bir hak olan çalışma hakkı; engellilerin göz ardı edildiği ve faydalanamadığı temel hakların en başında gelmektedir.

Sosyal hizmet mesleği de hak temelli yaklaşımı odak noktası kabul eden bir disiplin ve öğretiler bütünüdür. En başta dezavantajlı kesimlerin hak savunuculuğunu üstlenen sosyal hizmet mesleğinin engellilerin çalışma yaşamında maruz kaldığı sorunların çözümünde üstlenmesi gereken görev, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu araştırmanın amacı, engellilerin çalışma yaşamında karşılaştığı sorunları betimlemek ve sosyal hizmet bakış açısıyla sorunların çözüm sürecine katkıda bulunacak öneriler geliştirmektir.

Araştırmada yanıt aranan sorular şunlardır: aktif işgücü piyasasında yerini almış ve engelli istihdam politikalarının öznesi haline gelmiş engelli bireyler açısından sistemin uygulamadaki yansımalarını ve yaşanılan sorunların sosyal hizmet bakış açısıyla çözümünü araştırmaktır. Çalışan engellilerin koruyucu istihdam politikaları ile yapılan iş algısının ne olduğunun anlaşılmasıdır.

1.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Engellilerin istihdam konusunda yaşadıkları sorunlara ilişkin araştırmalar yapılmasına karşın, sosyal hizmet uygulamalarında izlenmesi gereken yolu betimleyen az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu araştırmanın ülkemizde engellilere yönelik sosyal hizmet uygulamalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.3 ARAŞTIRMANIN SORULARI

Araştırmada yanıt aranan temel soru:

- İşgücü piyasasında yer bulan engelliler çalışma yaşamında nasıl sorunlarla karşılaşmaktadırlar?

Araştırmanın alt soruları:

- Çalışma yaşamında engellilere yer verilmesi nasıl bir yaklaşımın ürünüdür? Hak temelli mi, engel temelli mi bir yaklaşımın ürünüdür?
    - Engelliler neden çalışma yaşamında yer almak istemektedir?
    - Engellilere çalışma yaşamında nasıl yer verilmelidir?
- Çalışma yaşamına engellinin dâhil edilmesinin amacı ne olmalıdır?
- Aktif işgücü piyasasına dâhil olan engelliler neler kazanıp neler kaybetmektedir?
- Çalışma yaşamına dâhil olmak engelli bireyin hayatında nasıl bir değişim sağlamaktadır?
- Çalışan engelliler hizmet sunumu verirken yaptıkları işlere kendilerini ait hissediyorlar mı? Yoksa yaptıkları işleri sorumluluk olarak mı görmektedirler?
- Çalışma yaşamında engellilerin karşılaştıkları sorunların çözümünde sosyal hizmet mesleğine düşen rol ve sorumluluklar nelerdir?

2. GENEL BİLGİLER

Sosyal hizmet disiplininin temel odak noktasında bireyin sosyal işlevselliğini bozacak sorunların çözüme ulaştırılması bulunmaktadır. Bunu gerçekleştirirken bilgi, beceri, değer temelinin yanı sıra normlardan faydalanmaktadır. Sosyal hizmet, yapısı gereği toplumsal problemlerle ve bu problemleri çözümlemeye yönelmiş kuramlarla ilişkilidir.

Bu bağlamda bireyin bir engele sahip olması ve yaşadığı problemler önemli derecede toplumu da ilgilendirmektedir. Toplumsal yaşamda var olmanın temel şartlarından biri olan çalışma hayatına dâhil olmanın, toplumun diğer bireyleri gibi engelli bireyleri içinde bir vatandaşlık hakkı ve insani bir ihtiyaç niteliği taşıdığı görülmektedir. Zengin ve Altındağ (2016)'ya göre hak temelli yaklaşımı odağı haline getirmiş sosyal hizmet disiplini de tıpkı bu yaklaşımın ideolojisi olan; tüm bireylerin kanun önünde eşitliği, hakların anayasal bağlamda güvence altına alınması, hak ve eşitlik tanımlarının evrensel önemi, sorunlara anlık çözümler getirmek yerine kalıcı çözümleri üretmeyi amaçlayan çözüm odaklı yaklaşımı benimseme, bireyleri kendi haklarının savunucusu haline getirip sistemleri kendi lehine çevirebilme gücünü kazandırarak dezavantajlı guruplara yönelik geliştirilen söz konusu bu pozitif ayrımcı tutumların hayırseverlik ve muhtaçlık yaklaşımlarından kesin olarak ayrışmasını hedeflemektedir. Hak temelli yaklaşımın teorikte ve pratikte uygulayıcısı olan, bunu gerçekleştirirken de hak edenler ve hak sahipleri arasında bağlantı kurucu rolünü kullanan sosyal hizmet disiplini kendini böylelikle insan hakları ile karakterize etmektedir. Bu nedenle sosyal hizmet disiplini her bireyin yalnızca insan olmaktan kaynaklanan biricikliğe sahip olduğu ideolojisini açıkça destekler ve bu kabulde temellenir. Bu yaklaşımda sosyal hizmet uzmanlarına bir sorumluluk yüklemektedir. İnsan haklarının her birey için uygulanabilir olmasının yanı sıra korunması gereken hakları da içermesi sosyal hizmeti bir insan hakları mesleği haline getirmektedir.

Engelli bireylerin yaşadığı önemli problemlerden biride çalışma yaşamında dâhil olmak konusundan yaşanan sorunlar ve iş gücü piyasalarına dâhil olduktan sonraki süreçte yaşadıkları zorluklardır. Bu sorun alanları sosyal hizmet disiplininin yapısı gereği ilgilendiği konular arasında yer almaktadır. Bu nedenle bu araştırma kapsamında engellilik, sosyal hizmet, istihdam ve çalışma yaşamında engellilerin yaşadıkları sorunları içeren konular ele alınacaktır.

2.1. ENGELLİLİK

Engelli veya özürlü olarak tanımladığımız insanların günlük yaşamda başka kavramlarla da tanımlandıklarını görmekteyiz. Kötürüm, sakat, topal, kekeme, duyusal veya zihinsel özürlü, ama aynı zamanda geri zekalı, deli, idyot ya da sağır, kör, dilsiz gibi çok çeşitli kavramların kullanılmasının sebebi nedir? Toplum, üzerlerine konuşma gereği duymadığı bir grup insanı tanımlarken, hangi sebeplerden dolayı bu kadar çok "kelimeyi" kullanma gereği duyuyor. Engelliliğin belli bir kavramla tanımlanmasında yaşanan zorluğun bir kısmı, engelliliğin objektif engellerinden, bir kısmı ise sosyal dezavantajların yarattığı sonuçların toplamından kaynaklanan nedenlere dayanıyor. Engelliyi, fonksiyonlarında meydana gelen arızalardan ziyade, toplumun engelliliğe yönelik tutum ve davranışları yaratmaktadır. Basmakalıp tasavvurlar, önyargılar, esnekliğini zamanla yitirmiş değer yargıları ve bireyler üstü normlar, engelliyi soyutlayan büyük ve küçük engellemeler, soyutlamalar, hepsi birlikte "engelli" olarak tanımladığımız bir insan profilinin ortaya çıkmasına yol açıyor. Normların tayin ettiği "normallik" bir kere tanımlandıktan sonra, artık davranış beklentilerinin ortaya çıkması gecikmez. Sosyal normlar, bireyler arası interaksiyonların kurallarını belirlerken, bireylerden, içinde yer aldığı grubu temsil edecek şekilde davranış göstermesini bekler ve sosyal davranış kuralları bazen yasa şeklinde de ifade edilebilir (Tufan 2004).

Birçok insan bir şekilde fiziksel noksanlığın herhangi bir şekliyle yaşamını devam ettirmektedir. Noksanlık, bir hastalığın, yaralanmanın ya da ileri yaşın neden olduğu uzun süreli veya kalıcı bedensel, duyumsal kısıttır. Eğer bu kısıt, kişinin temel toplumsal rollerini ve diğer olağan yaşam aktivitelerini (örneğin kişisel bakım,

istihdam) yapma kapasitesini engelliyorsa, bu durumda noksanlık, *engellilik* olarak ifade edilir. Belli bir noksanlığın engellilik olup olmadığı bunun şiddetine, yardım edici teknolojinin, kısıtlılık ile başa çıkma konusunda yardımcı olup olamadığına, bir de kişinin çevresinde bulunan fiziksel ve toplumsal bariyerlere bağlıdır. Merdivenler, tekerlekli sandalye kullanan biri için fiziksel bariyere örnektir. Aynı kişi için toplumsal bariyere örnek ise, o kişiyi nitelikli olduğu işte çalışmaktan alıkoyan ya da yürüme yetisinin bir istek olmadığını varsayan bir önyargı olacaktır. Bir kişinin fiziksel ve toplumsal engellerini ortadan kaldırabilmek için çeşitli sağaltım teknolojileri ve ekipmanlarının kullanılması yoluyla hem noksanlığını giderebilir hem de toplumsal hayata katılımını engelleyen durumu ortadan kaldırılabilir.(Sheafor ve Horejsi 2014).

"Engellilik" insana özgü olmasının yanı sıra bireysel ve biyolojik değişkenlere bağlı bir oluşumdur. Toplum içinde bireyin farklı sorumluluk ve yükümlülük alanlarının olması, toplumsal rol ve görevlerin ifası gibi çok boyutlu etmenlerin etkili olması engelliliği toplumsal bir olgu haline de getirmektedir. Engelliliğin; kültürel, sosyal, politik, iktisadi ve yasal faktörlerden de etkilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle 'engellilik- 'engelli', 'özürlülük- özürlü', 'sakatlık-sakat' gibi tanımlamalar, beşeri bilimlerin her birinin bakış açısından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Tıbbi bakış açısıyla engellilik bir sağlık sorunu olarak algılanmış, engelli kişi hasta olarak nitelendirilmiştir. Biyoloji bilimi ise engelliliği genetik bozukluk olarak ele almıştır. Beşeri bilimlere göre engellilik ise her bir disiplinin perspektifi doğrultusunda şekillenmiştir. Bilim dünyasında bile engelliliğe yönelik onca farklı bakış açısı ve tanımlama varken birde bu duruma engelliliği tanımlamak için kullanılan dil farklılıkları eklendiğinde, ortak bir tanım yapmanın çok güç olduğu ortaya çıkmaktadır (Çağlar 2009).

Engelli; doğuştan veya sonradan yaşanan travma ve kazlara bağlı gelişen fiziksel, bilişsel, ruhsal, duygusal ve sosyal kabiliyetlerin farklı derecelerde kaybedilmesi akabinde normal yaşam becerilerinin yerine getirilmeyecek duruma gelinmesi; rehabilitasyon, bakım, danışmanlık, korunma ve desteğe ihtiyacı olan birey olarak da açıklanmaktadır (Duyan ve ark. 2008).

"Sakatlık" yaygın kullanılan bir kelimedir. İngilizce "disability" kelimesinin anlamı aslında oldukça açıktır: "Ability" nin aksine bir şey yapma yetisinden mahrum olmak anlamına gelir. Günlük dilde, yeti yitimleri olan insanları (people

with impairments) sakat diye nitelendirmek, bedensel ya da zihinsel açıdan "anormal" ölçüde "eksikliği" ya da "yetersizliği" olduğundan "normal" faaliyetlere katılamayan insan grubuna mensup olduklarını anlatır. İngiltere'deki sakatlık çalışmaları eylemcileri ve yazarları sakatlığın günlük dildeki bu anlamını ve kelimenin birçok akademik disiplinde benimsenen türevlerini altüst etmişlerdir. Sakatlık çalışmaları savunucuları, yeti yitimleri olan kişilerin toplumsal faaliyetlerde bulunmamalarının, sakat olmayan çoğunluğunun onların önüne diktiği engellerin bir sonucu olduğunu savunurlar. Gerek fiziki gerekse tutumlarla ilintili olan bu toplumsal engeller, yeti yitimleri olan kişileri toplumdan ötekileştirir, onları bu yolla baskı altına alır. "Sakatlık" kelimesi bugün bir toplumsal baskı türünü anlatır ve sakatlayıcılık (disablism) kelimeside dağarcığımızda cinsiyetçilik, nasyonalizm ve öteki ayrımcı pratiklerin yanındaki yerini almıştır (Thomas 2002).

Alan yazını incelendiğinde, sakatlık, özürlülük, anormallik gibi birçok kavramla tanımlanmaya çalışılan engellilik, en yalın haliyle "normal" in dışında olma kavramıyla somutlaştırılabilir. 1970'li yıllara değin tıp biliminin hegomanyası altında olan engellilik, bu tarihlerden sonra hızla beşeri bilimlerin ilgilendiği bir alan haline gelmeye başlamıştır. Burada önemli olan, engelli kimselerin fiziksel farklılıkları neticesinde çeşitli mecralar tarafından ne şekilde ötekileştirildikleri ve damgalandıkları tespit edilerek tüm bu yaşanan olumsuzluklara karşı nasıl mücadele edileceğidir (Canbulut ve Atik 2016).

Dünya Sağlık Örgütü, engelliliği sağlık yönüyle ele almış ve hastalık sınıfına dayanan bir kavramsallaştırma ve sınıflandırma şeklinde değerlendirmiştir:

> - "Noksanlık (Impairment): "Sağlık bakımından "noksanlık" psikolojik, anatomik veya fiziksel yapı ve fonksiyonlardaki bir noksanlığı veya dengesizliği ifade eder."
> - "Özürlülük (Disability): "Sağlık alanında 'sakatlık' bir noksanlık sonucu meydana gelen ve normal sayılabilecek bir insana oranla bir işi yapabilme yeteneğinin kaybedilmesi ve kısıtlanması durumunu ifade eder."
> - "Maluliyet (Handicap): "Sağlık alanında "maluliyet" bir noksanlık veya sakatlık sonucunda, belirli bir kişide meydana gelen ve o kişinin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel durumuna göre normal sayılabilecek

faaliyette bulunma yeteneğini önleyen ve sınırlayan dezavantajlı bir durumu ifade eder (WHO 2001).

Dünya Sağlık Örgütüne göre engellilik, bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal, gelişimsel, sosyal ya da bu alanlardan herhangi birine veya birkaçına tekabül eden faktörlerden oluşmaktadır. Engellilik; tıbbi yönüyle bozuklukları, faaliyet sınırlamalarını ve iştiraki kısıtlamaları içeren kapsamlı bir terimdir. Fiziksel olarak bozukluk vücut bütünlüğü açısından bir problemdir; yaşam içerisinde rol ve sorumlulukların yerine getirilmesinde karşılaşılan zorluklar faaliyet sınırlamalarını kısıtlamakta, bireyin sosyal hayat içerinde var olması noktasında zorlukları beraberinde getirmektedir. Bu noktadan hareketle, engellilik vücut fonksiyonları ve toplumsal yaşam içerisinde bu şekilde var olmanın etkileşimini içeren karmaşık bir yapıdır. Normal olarak tanımlanmış bir vücudun gereklerini yerine getirmeyen yani eksik bir yanı olanlara; engelli denilebilir. 4958 sayılı Sosyal Sigortalar Kanuna göre çalışabilme açısından ele alındığında kişinin çalışamaya başladıktan sonra çalışma kapasitesinin %60'nı yitirilmesiyle malul, %40 ve daha fazlasını yitirmesiyle engelli olarak kabul edildiği görülmektedir (Yayman ve Çımat 2012).

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Sınıflandırması (ICF) kaynağında engelli bireyi: "Bedensel ve ruhsal bir eksiklik (bozukluk) neticesinde ideal bir işi elde etme, o işi muhafaza etme ve bu işte terfi etme, olasılıkları ciddi bir şekilde eksilen bir kişi olarak tanımlamıştır"(Mutluoğlu 2001).

Birleşmiş Milletler de (BM), tanımlamasında "engelli" kavramını kullanır. BM Genel Kurulunun İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine ek olarak yayınlanmış 3447 sayılı "Engelli Kişilerin Hakları Bildirisi"ne göre engelli kişi "normal olarak tanımlanmış bireyin özel veya sosyal hayatında kendi tarafından yapması beklenen işleri, fiziksel veya ruhsal becerilerindeki genetik veya sonradan olma herhangi bir eksiklik nedeniyle yapamayanlar" şeklinde tanımlanmıştır (Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı 1999).

5378 sayılı Kanunun üçüncü maddesi engelliyi; "Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük

gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve koruma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi" olarak tanımlamıştır.

Sakatlık, malullük, özürlülük, noksanlık, bozukluk ve daha birçok söylemle ilişkilendirilen engellilik tanımı ne şekilde ifade edilirse edilsin dezavantajlı bir konumu işaret etmektedir. Bu durum kişinin sosyal yaşama katılırken birtakım problemler ve kısıtlamalar yaşamasına neden olmaktadır. Bununla birlikte engellilik sadece faaliyetlere iştirak etmede yaşanan problemleri değil bunun yanı sıra yaşamsal ve toplumsal evrende yansımaları da göz önüne alındığında daha geniş bir perspektifte anlaşılması gereken bir alan olduğu görülmektedir (Göçmen ve ark. 2017).

2.1.1. Engellilik Türleri

Engellilik hangi tipten olursa olsun, nedenlerini genel hatlarıyla dört ana başlık altında değerlendirebilir. Bunlar; doğum öncesinde, doğum sırasında, doğum sonrasında yaşanan travmalar ile kazalar, zihinsel geriliğin meydana gelmesinde duygusal ve sosyal etmenler, savaşlar ve doğal afetler gibi çeşitli etmenleri sayabiliriz (Murat 2009).

Engellilik ve sonucunda karşılaşılan sorun alanları evrensel bir hal almıştır. Engelli, bedensel veya zihinsel bir problem sebebiyle aktiviteleri, duyuları, işlevleri kısıtlanan veya fonksiyonlarını hiç yerine getiremeyen bireydir. Engellilik kalıtımsal olabilmesinin yanı sıra gebelik dönemindeyken fetüsün engeli şekillenebilir ya da doğum sırasında yaşanan travmalar engele neden olabilir. Engelli grupları şunlardır:

- Bedensel Engelliler
- Omurilik Felçlileri
- Görme Engelliler
- İşitme Engelliler
- Dil ve Konuşma Engelliler
- Zihinsel Engelliler
- Otistik Engelliler
- Ortopedik Engelliler

- Spastik Engelliler

- Süreğen Hastalıklar (Öztürk 2013).

Engelliliğin tıbbi bakış açısıyla değerlendirildiği türlerine gelecek olursak;

1) Duyusal engelliler; göremeyenler, işitemeyenler, konuşamayanlar.

2) Zihinsel ve serebral engelliler. Çocuk felci, (spastikler) zeka gerilikleri, nörolojik kaslarla ilintili gerek kalıtımsal gerek doğuşa bağlı travmalarla gelişen engeller.

3) Fiziksel engelliler; dudak, damak, el, vücut bozuklukları, kronik romatizma, diyabet, kalp bozuklukları (Yazan 1996).

2.1.2. Engellilik Modelleri

Engellilik literatürüne bakıldığında engelliği tanımlamak ve anlamak için yaygın olarak şu modellerin ön plana çıktığı gözlemlenmektedir:

1) Geleneksel/Ahlaki Model

2) Medikal/Tıbbi Model

3) Sosyal Model

4) İnsan Hakları Modeli (Okur ve Erbil Erdugan 2010).

Geleneksel/Ahlaki Model, en temelde engellilikten dolayı bireyi sorumlu tutar. Bu yaklaşıma göre engellilik, bireyin veya ebeveynlerinin işlemiş olduğu günahların neticesinde Tanrı tarafından kendilerine verilmiş olan bir bedelin karşılığı olarak görülmektedir. Bu nedenle Tanrı tarafından bir bedelle cezalandırılmış engelli ve ailesinin bu durumdan utanması, engelin ise saklanması gereken bir kusurun yansıyan parçası olduğu görülmektedir. Yani kısaca engellilik; "şeytaniliğin" ve "ahlaksızlığın" vücutta tezahürü olarak betimlenmektedir. Bu söylemlerden yola çıkarak, ahlaki modelin; dini ve geleneksel bir alt yapısı olduğu ve engelliliğe ilişkin en eski ve ilk model olduğu söylenebilir.

Medikal Model, engelliği patalojik olarak ele almaktadır. Bu yaklaşıma göre engellilik: Tedavi ve rehabilitasyon ile düzeltilebilecek ve iyileştirilebilecek bir "hastalık" halidir. Yani kısaca bu yaklaşıma göre engelli bireyin fizyolojik ve

biyolojik özelliklerine odaklanarak tıbbi bakımının sürdürebilirliği amaçlanmış bu sayede engelliliğin olumsuz sonuçlarının bireyin üzerinde etkisinin azaltılması amaçlanmıştır.

Tıbbi modelin odak noktası engelliliğin bedensel ve biyolojik unsurlarıdır. Tıbbi modele göre engellilik bir hastalık olarak ele alınır ve bedenin bozuk, onarılması gereken parçaları üzerinde çalışıldıktan sonra bireyin normal hayata dönebileceği veya imkânlar dâhilinde normale en yakın düzeye getirebileceğini düşünmektedir. Tıbbi model engelli bireyi söz gelimi kızamık hastası gibi görmektedir. Bu nedenle engeli olan bir bireyin hasta birisi gibi davranmasını beklemektedir. Böylece engelli kişiye yardıma muhtaç ve hasta bir birey rolleri atfedilir (Winter 2004).

Engelliliği sosyal açıdan ele alıp, değerlendiren ve medikal modele karşıt görüş olarak geliştirilen sosyal model yaklaşımına göre ise engellilik kavramı odağına bedensel ve ruhsal eksikliği değil, toplumsal etmenlerin var ettiği engelliliği dikkate almaya başlamıştır. Bu noktadan hareketle, engellilik bireysel yetersizlikten ziyade sosyal hayata katılımı kısıtlayan birçok toplumsal, kültürel ve iktisadi engellemeler olarak değerlendirilmektedir. Engelliliğin, değişen toplumsal norm ve nosyonlara göre düzenlenen ve yeniden inşa edilen bir alan olduğu görülmektedir (Okur ve Erbil Erdugan 2010).

Engelliliğin, bireysel nedenlerden değil, düzenlemelerin eksikliği ve yetersiz çevre koşullarından kaynaklandığını savunan sosyal modele göre engelli bireyleri işlevsel bir hale getirmek için çevresel koşulların engelli bireyler için yeniden düzenlenmesi gerekliliği bu görüşe göre bir tartışma konusu olarak en sık gündeme gelen bir konu haline gelmiştir. Toplumsal yaşama dâhil edilmenin bir yolu olarak teknolojinin kullanımı gerek tıbbi manada gerekse geliştirilen yardımcı araç ve gereçler aracılığı ile yarar sağlamaktadır fakat engellilik hususunda yüzeysel çözümlerin halledemeyeceği derecede sorun alanları derinlerdedir. Engelli kimseleri hiçe sayarak veya tamamıyla yok sayarak kurgulamış sosyal ve iktisadi sistemde, yapılması gereken engelli kimselerin ulaşılabilirliliklerini ve erişebilirliliklerini artırarak toplumsal hayata uyum sağlamasını beklemek değil, engelliliğe toplumsal bakış açısını revize ederek böylece engelliliği sosyal yapının ayrılmaz bir parçası haline getirilmesini sağlamaktır (Köten ve Erdoğan 2014b).

Sosyal modele göre, bireyin biyolojik bütünlüğü haricinde engelliliğe neden olabilecek dış etmenlerinde olduğu gerçeği ana dayanak noktasıdır. Bu noktadan hareketle engellilik tecrübesi ve çevrenin bu etmenle ilişkisel kesişim noktaları olan toplumsal, siyasi, iktisadi, kültürel ve hukuki düzlemlerine temas etmekte olan bireysel bir deneyim haline gelmektedir. Sosyal etmenlerin birleşerek engellilik olgusunu var ettiğini savunan sosyal model bu yönden eleştirilmiştir. Sosyal model, engelin getirdiği fiziksel anomali ile ilgilenmemekte ancak engellilik olgusu toplumsal kaynaklı bir sorun teşkil ederse bunu dikkatte almaktadır. Oysaki engellilik biyolojik bedenden ayrı düşünülemez. Sosyal modelin engelliliği biyolojik bağlamdan ayrı değerlendirmesi, vücudu tıp biliminin ilgi alanına bırakarak engelli bedenin nesnelleştirilmesi sorununa yol açmaktadır. Engellilik kavramı ne biyolojik yönünden ne de toplumsal faktörlerden ayrı düşünülemez. İki etmenin de göz ardı edilmesi engellilik kavramını anlamlandırmak açısından işimizi zorlaştırmaktadır. Aslında sosyal modelin burada yapması gereken iki bakış açısından da aynı biçimden faydalanmak ve dengeyi sağlamak değildir. Sosyal model, bedenin inşasını engellilik özelinde beşeri bilimler yönünden değerlendirerek, söylem ve lisan yoluyla toplumsal olarak meydana getirildiğini belirtmek durumundadır (Meşe 2014).

Engelliliği, yeti yitimleri olan kişilerin faaliyetlerini toplumsal engeller dikerek sınırlayan toplumsal düzenlemelerin sonucu olarak gören sosyal model düşüncesi, İngiltere'de engellilik çalışmalarının ana motifi olmuştur. Sosyal model, engelli hareketiyle kendini özdeşleştiren engelli örgütleri açısından bir araya getirici bir çağrı olmuştur. Engelli bireyler sosyal modelden haberdar olunca bir nevi aydınlanma yaşıyorlar, özgürleşiyorlar, bir şeyler yapabileceklerine inanıyorlar, belki de ilk kez zorluklarının çoğunun toplumsal nedenlerden kaynaklandığını görme olanağına kavuşuyorlar. Engelleyici bariyerler toplumsal hayatın her alanında karşımıza çıkıyor: barınma, istihdam, eğitim, erişim, kültür ve sosyal hayat aktiviteleri, sağlık, sosyal haklar ve hizmetler ve başka alanlarda…(Thomas 2002).

Sosyal devletin, bireyin haklarını da içine alacak şekilde sermaye piyasası ve emek sektörünü dengeli bir şekilde istifade edilmesinden meydana gelen koruyucu ve kapsayıcı hizmetlerden yararlanılması her vatandaş gibi engelli bireylerinde hakkıdır. Sosyal statü haklarının kazanılmasında ve devletin sosyal bir devlet yapısı haline gelmesinde işçi hakları mücadelesinin etkisi yadsınamaz. İş kanunu, iş kazası yasaları, sağlık sigortaları gibi koruyucu ve önleyici tedbirlerin devletin refahını

vatandaşları ile bölüşmesinin bir yansımasıdır. Dolayısıyla sosyal modelin ortaya çıkmasında etkili olan etmenler arasında dünyadaki siyasi ortam ve değişken toplumsal yapı gösterilebilir (Kızılaslan ve ark. 2016).

Sosyal modele göre, engellilik kişisel bir sorun olarak algılanmaz aksine toplumsal bariyerler neticesinde oluştuğu düşünülür. Fiziksel kısıtlanmanın yanı sıra toplumun engelli bireye gerek bilerek gerekse bilmeyerek uyguladığı dışlama, etiketleme, baskı ve damgalama gibi ayrımcı pratikleri de çatısı altına almaktadır. Bu nedenle sosyal yapının güçleştirici olmak yerine daha yapıcı bir konumda olması gerekliliği savunulur. İnsan hakları, her vatandaş için adil ve eşit olmak üzerine evrensel bir genel geçer olarak kabul görmüş ve tasarlanmıştır. Engelli bireyler içinse tam ve eşit katılım ulaşılabilirlik ve erişebilirlilik yoluyla sağlanabileceği için bu iki alanın düzenlemesinin önemi üzerinde durulmaktadır. Sıklıkla kullanılan medikal ve sosyal modelin tezlerini kendi içinde daha sistemli bir şekilde elimine etmiş, bireyin tek ve biricikliğine temel noktası olarak kabul eden biyo-psiko-sosyal model bakış açısı da alan yazında yerini almıştır. Toplumsal dışlama pratiklerini ve bireyin kişisel ihtiyaçlarını da içine alan yeni bir bakış açısının varlığı gerekmektedir. İşte biyo-psiko-sosyal model böyle bir ihtiyaçtan yola çıkarak oluşturulmuştur. Bu modele göre engel türleri kendi arasında bile ayrışmakta, her bir engel grubunun kendine özgü sorun ve ihtiyaçları bulunmaktadır. Ana noktası ise insan haklarını temel alan ve eşitliği savunan bir yaklaşım olduğudur. Bireyin kişisel yetenekleri, çevresel faktörler ve tecrübelerin de mühim olduğu ifade edilmiştir (Sart ve ark. 2016).

Sosyal modelin teorik çerçevesini oluşturan ayrımcılık ve dışlamanın önlenmesi fenomeni, çoğun azınlık üzerindeki tahakkümü bakış açısını da beraberinde getirmiştir. Sosyal modelden türeyen ve sosyo-politik model olarak da anılan görüş, fazla taraftar bulamadığı için gelişememiştir. Bunun yanı sıra, sosyal modelin zaman içinde yaşanan toplumsal ve teknolojik gelişimlere paralel olarak kendini revize ettiği ve engelliliğin çağdaş yorumunu geliştirdiği gözlemlenmektedir. Sosyal modeli politik eksende açıklamaya çalışan sosyo-politik yorum ile sosyal modelin ana çizgisinden ayrılmadan insan hakları unsurlarını teknoloji ve yardım desteği ile besleyen engelliliğin çağdaş yorumunu alt başlıklar altında ele almak mümkündür (Çağlar 2009). İşte bu yaklaşımlardan biri de ‘insanın’, yalnızca insan olduğu için biricik ve değerli olduğunu vurgulayan bir yaklaşım olan “insan hakları” modelidir. Bireyin insan hakları ve onuruna yakışan hayatı yaşaması için yeterli sebebinin insan

olması gerekliliğini savunan bu yaklaşım biçimi, günümüzde engellilik ideolojisi alanında yaygın olarak kullanılıyor olmasının yanında genel kabul görmüş bir olgu haline de geldiği söylenebilir.

İnsan hakları modeli, bazı yazarlar tarafından sosyal modelle birlikte değerlendirilmekteyken; bazı yazarlara göre ise sosyal modelden farklı olarak ele alınmaktadır. Ancak her iki modelde benzer fikir ve düşünce kalıpları üzerine inşa edilmiştir ve birbirini tamamlar niteliktedir (Kolat 2010).

Engellilere karşı toplumsal farkındalık düzeyini artırmada "haklar" yaklaşımı dikkatte alınmalıdır. Haklar, sorumluluklar ve ödevler, özgürlükler bakımından toplumun her üyesi eşittir. Bu kavramları soyut bir yapıdan çıkarıp pratik bir hale getirecek yeni bir toplum örgütlenmesi gerekmektedir. "Herkes engelli adayı" cümlesi gibi korku üzerine inşa edilmiş söylemler yerine engelli vatandaşlarında içinde bulunduğu dezavantajlı kitleyi içine alan gruplara karşı sorumluluklarımız olduğu bilincinde olmalı ve söz konusu bu sorumluluklarımızı kamusal mecrada yerine getirmeliyiz (Karataş 2002b).

Toplumsal yaşamda "çoğunluktan farklı olma" hali, beraberinde birçok dezavantajlılık durumu yaratmaktadır. İnsan hakları yaklaşımına göre; farklı ırktan olmak, kadın olmak, farklı bir dili konuşmak, engelli olmak gibi "azınlık olma" durumlarının getirdiği birtakım dezavantajlılıklar, insan hakkı ihlallerini ortaya çıkarmaktadır. Temel insani haklar, yalnızca bireyin insan olması sebebinden yola çıkan ve buna binaen sağlanılan haklardır (Erdugan 2010).

1980'li yıllardan bu yana dünyada küresel çapta farklılaşan sosyal ve iktisadi politikalarla birlikte değişen düşünsel bakış açıları gerek engellilik alanında gerekse engelliliğin sosyal hak anlayışında anlamlı bir değişime neden olmuştur. Bu farklılık günümüzde toplumsal olaylarla alakalı şahsi vurgunun ön planda olduğu bakış açılarının önem kazanmasına ve sosyal olarak dezavantajlı toplulukların her birinin kendi özelinde dikkatte alınması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Sosyal haklarda yaşanan vahim gerilemeler neticesinde gelişen fikirsel kırılmaların yerini insan hakları düşüncesi ile doldurulmaya çalışıldığı görülmektedir. Dolayısıyla günümüzde engellilik, insan hakları problemi olarak değerlendirilmektedir. Günümüz insan hakları yaklaşımına göre genellikle üzerinde durulan klasik haklar ve koruyucu haklardır. Bu haklar üzerinde ağırlıklı olarak durulurken sosyal ve iktisadi haklar pek

de dikkate alınmamıştır. Sosyal model engelli hareketinin bilinirliğini artırmak maksatlı bilhassa sosyal ve iktisadi alanda eşitliği sağlamak maksadıyla devletten bir takım düzenlemeler yapmasını talep etmektedir. İnsan hakları yaklaşımı ise sosyal ve iktisadi hak taleplerini diğer nazaran pek önem vermemiş, yönünü toplumsal olarak var olandan şahsi olana doğru belirlemiştir. Denilebilir ki bu yaklaşım, klasik haklardan olan çalışma, eğitim ve sağlık gibi haklardan her vatandaş gibi engelli bireylerinde eşit şekilde istifade etmesini öncelikli olarak tutmaktadır. Bunun sağlanması içinde devletlerden bir kısım yasal düzenlemeler ve faaliyetler beklenmektedir (Okur ve Erbil Erdugan 2010).

Engellilerin kişisel ve sosyal yaşamlarında maruz kaldıkları birçok probleme çare arayışı, ülkelerin iktisadi ve sosyal gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak farklı zamanlarda gerçekleşmişse de temelde bu durum engelliliğe karşı medikal modelden uzaklaşıp sosyal modele yaklaşmayı beraberinde getirmiştir. Bu nedenle, birçok ülkede yaşanan gelişmelere bağlı olarak sosyal politikaların boyutunun genişlediği, insan hakları ve bütüncül yaklaşımı odak noktası yapan fikirlerin değer kazandığı görülmektedir (Orhan 2013).

Sosyal hizmetin "bireyin değerine ve onuruna saygı" ve "bireyin eşsizliği" değerleri ile de yakından bağlantılı olduğu görülmektedir. Engelli bir birey, engelli olmaktan önce, bir bireydir, sırf insan olduğu için değerli ve biriciktir. Bu açıdan bakıldığında, toplumun engelli bireylere yönelik acıyıcı veya küçümseyici bakışı, bu ilke ve değerlere ters düşmekte, bu bireylerin kendilerini değersiz ve aciz hissetmelerine yol açabilmektedir. Engelliliğe ilişkin söz edilen modellerden ahlaki model ve medikal modelin bu ilke ve değerlerle karşıtlık oluşturan yapısı dikkat çekmektedir. Her ne kadar günümüzde bakış açısı olarak söz konusu iki model işlerliğini yitirmiş ve sosyal model etkin konuma gelmiş gibi görünse de, aslında uygulamada, yani engelli bireylere yönelik yardım ve hizmetlerin oluşturulmasında halen medikal modelin izleri görülmektedir. Bu da, engelli bireylerin nesnelleştirilip, bireyselliklerinin göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Bu durum aslında engelli bireylerin "değerine ve onuruna saygı"sızlık anlamına gelmekte ve onların, birbirinden ayrı bireyler olarak görmek yerine, tek tip, "fiziksel yetersizlikleri" olan insan toplulukları olarak görülmesine yol açmaktadır (Aykara ve Çelik 2011).

2.1.3. Engelliliğin Tarihsel Süreci ve Sosyo-Politik Bağlamda İnşası

Literatüre bakıldığında engelliliğin farklı tarihsel ve toplumsal süreçlerden geçmiş olduğu, multidisipliner bir şekilde ele alınarak anlamlandırılmaya çalışıldığı gözlemlenmiştir. Çünkü engellilik olgusu salt fiziksel ve biyolojik temellere dayandırılamayacak kadar geniş bir evrene ait tanımlamanın parçasıdır. Bu nedenle engelliliğin; sosyolojik, psikolojik, ekonomik, politik ve birçok alana ait parçalarının olduğu, tümden gelerek bütüne ulaşmanın engelliliğin doğasını ve sorunlarını anlamada kolaylaştırıcı bir etkisinin olduğu göz ardı edilemeyecek bir gerçeklik haline gelmiştir. Dezavantajlı gruplardan yalnızca biri olan engellilerin "hak mücadelesi" ve "eşit yurttaşlık talepleri" nasıl başladı? Bu mücadeleler kendine nasıl karşılık buldu? Çalışmamızın bu kısmında, engelliliği tarihsel süreci içerisinde ele alırken sosyal ve politik bağlamda evrilme süreçlerinin yanı sıra önemli kilometre taşları ve kırılma noktaları da ele alınmaya çalışılacaktır.

Engelli kişilerin sorunları tarihsel olarak ilahi cezalandırma, karma düşüncesi ya da ahlaki kusur üzerinden, aydınlanma sonrasındaysa biyolojik kusur üzerinden açıklanmışken, engelli hareketi toplumsal baskıya, kültürel söyleme ve çevresel engellere odaklanmıştır (Shakespeare 2006).

Engelli bireylerin engellilik süreci çok eski tarihlere kadar indirgenebilir. Tarihin belirli dönemlerinde engelli bireyler farklı kavramlar çerçevesinde ele alınmış ve toplumsal hayatta hiç de insanlık onuruna yakışmayan durumlarla karşı karşıya kalmışlardır. 1200-1700 yıllarında çılgınlık ve aptallık olarak değerlendirilen zihinsel hastalara, kötü şans olarak bakılmıştır. 1400-1700 yılları arasında, cadı oldukları gerekçesiyle idama mahkum edilen 100 000 fazla kadın içinde engelli olanlar önemli bir yer tutmaktadır. Kraliçe Elizabeth döneminde manastırlara sığınan yoksun insanlar buralardan kovulmuş, içlerinden engelli olanlar, barınma ve yiyecek karşılığı dilencilik yapmaya zorlanmışlardır (Ceritli ve Ceyhan 2015).

Engellilerin hak arayışları ve yaşam mücadelelerinin kişisel bir tarihi vardır. Batı dünyasının toplumsal tarihlerine baktığımızda engellilerin çoğu zaman görmezden gelinen, yok sayılan, ezilen ve dışlanan olduğunu görmekteyiz. Hastalıklar, Ortaçağda Batıya hâkim olan skolâstik düşünce sebebiyle din adamları tarafından olağanüstü ve tabiatüstü varlıklara dayandırılırdı. Özellikle kapsamı tamda bilinmeyen ruh ve sinir hastalıklarının doğaüstü güçlerin etkisi altında

gerçekleştiğine inanılırdı. Engelli doğmak ya da farklı rahatsızlıklardan sonra fiziksel ve zihinsel hastalıklara yakalanarak engelli olmak, sihirli bir gücün etkisi altında olmakla bağdaştırılıyor, bu kimseler cadı olarak adlandırılıyordu. Engelli bireylerin içinde yaşadıkları topluma zararları dokunabileceğini düşünen kilise ve siyasi mekanizmalar, engelli bireyleri sıkı bir gözetim altında tutardı. Engizisyon mahkemelerinin engelli bireyleri psişik canlılar olarak görmesi sebebiyle engelli kimselerin birçoğu yargılanarak, ağır cezalara çaptırılmıştır. Engeli dolayısıyla fiziki olarak deforme olmuş veya mental problemleri sonucu anormal davranışlar sergileyen engelli bireylerin kamuoyuna açık yerlerde diri diri yakılarak hayatlarına son verilmiştir. Rönesans çağından aydınlanmaya üstelik erken Sanayi Devrine kadar çok sayıda masum engelli "cadılık" suçlamasıyla katledilmiştir (Seyyar 2006).

İçinde yaşadığımız tarihsel dönemin en önemli tanımlayıcı ögelerinden kapitalizm ise hem insanların sakatlanma olasılığını artırarak (iş kazaları, ekolojik yıkım vb.), yanı sıra engelliliğin sosyal manasını ve nedenlerini biçimlendirerek zamanımız insanlarının engellilik tecrübelerine mühim derecede biçim vermeyi sürdürüyor. Kapitalizm içerisinde engelli olan bireyler ile bir bütün olarak algılanmaya başlanması sosyal politikaların gelişme sürecinde ortaya çıktı. Başka bir deyişle, engelliliğin toplumsal bir grubu niteleyen bir kategori olarak belirlenmesi sosyal politika ile mümkün oldu. Daha önce de belirtildiği gibi, engelliliği olan insanların endüstriyel üretimden dışlanması, toplumun büyük çoğunluğunun yaşamak için çalışmaya zorlandığı bir dönemde gerçekleşti. Toplumun çoğunluğunun kanun zoruyla çalıştırılmaya başlandığı bu dönemde, engelliler toplumsal bir istisna hali olarak ortaya çıktılar. İngiltere'de erken dönem kapitalist devleti, dönemin hümanistlerinin engellilikleri olan insanları korumaya yönelik devlete yaptıkları baskıların sonuç vermesi ile "çalışamayacak durumda olanlar" ile "aylaklık edenleri" birbirinden ayrıştırılması gerektiğine karar verdi. Böylece çalışmaya yönelik baskı yalnızca "aylaklık edenlere" uygulanabilecek, engellilikleri olanlar ise sadaka ile yaşama "serbestini" edinebileceklerdir (Altuntaş 2016).

İkinci Dünya Savaşı ardından engelli hareketi ivme kazanmaya başlamıştır. Engelli kimselerin hakları diğer vatandaşlar ile eşit tutulmuştur. Birçok ülke anayasası tarafından engelli hakları güvence altına alınmışsa da pek çok hakkın pratikte geçerliliği sağlanamamıştır. Sosyal hayatın nerdeyse her boyutunda ortaya çıkan engelli bireylere yönelik hak ihlalleri, mevzuatın tatbikinde karşılaşılan

eksiklikler ve yetersizlikler yepyeni bir hareketin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yetmişli yıllarda İngiltere ve ABD başta olmak üzere Batılı devletlerde şekillenen Engelli Hakları Hareketinin asıl amacı engelli bireylerin kolektif bir amaç doğrultusunda bir araya gelmesi gerekliliğinden ortaya çıkmıştır. Burada ortak amaç, engelli kimselerin haklarının politik faaliyet mecralarında ifade edilmesi, korunması ve perçinlemesidir (Arıkan 2002a).

Engellilik kavramı da insanlığın var oluşuyla ortaya çıkmıştır. Yazılı tarih öncesi hüküm sürmüş medeniyetlerin, gerilerinde bırakmış olduğu kültürel ve kalıtsal buluntuları yorumlayan antropoloji ve arkeoloji biliminin bize sunmuş olduğu bilgiler ışığında; biz de bu bölümde söz konusu bu medeniyetlerin engelliliği ele alış biçimlerini irdeleyeceğiz. Salt yazılı dönem ve Avrupa toplumları bazında engelliliği ele almanın tüm insanlığın ortak mirası olan Dünya tarihi bakımından engelliliği anlamayı ıskalayacağını düşündüğümüzden dolayı bu meseleyi en başından ele almakta fayda vardır.

Mayer (1980)'e göre engelliliğe ait ilk kalıntıların Irak'ta Milattan Önce 45 bin yılları civarında yaşamış olduğu sanılan orta yaşlı ve ağır engelli bir bireye ait olduğu görülmüştür. Bu kişinin sol gözünün görmediği, sağ elinin ve sağ tarafının felçli olduğu ve buna bağlı olarak yürüme zorluğu yaşadığı tespit edilmiştir. Bu keşfi asıl ilginç kılanın ise, bu kimsenin engellerinin tedavi ve rehabilite edilmesiyle yaşam süresinin 40'lı yaşlarına kadar uzatıldığının düşünülmesidir.

Bazı bilim otoriteleri Dünya Tarihini M.Ö 3000 yılına kadar dayandırıyor. Eski Mezopotamya'dan elde edilen antik kalıntılara göre devlet makamlarında ve dini kurumlarda hafif engeli bulunanların, işitme ve görme engellilerin istihdam edildiği ifade edilmiştir. Hatta bazı engellilerin devlet makamlarında yüksek idari konumlarda görev yaptığı belirtilmektedir. Bu medeniyeti hayli ilginç kılan özelliği ise engelliliği ele alış biçimleri olmuştur. Engelliler, dönemin yaygın inanışının aksine Tanrı tarafından cezalandırılmış kimseler olarak görülmemiştir. Sadece yaratıldıklarında Tanrı'nın pekte iyi bir zamanına denk gelmedikleri için bunun sonucunda engelli oldukları düşünülmüştür (Mayer 1980).

Antik Yunan, sayısı bir hayli fazla olan Tanrıları ve mitolojileriyle özdeşleşmiş bir medeniyettir. Ateşin ve zanaatkarların Tanrısı Hephaistos'un aksayan ayakları ve çirkinliği nedeniyle annesi Hera tarafından denize atıldığı söylenir. Ancak hayatta

kalmayı başaran Hephaistos'un, demir dövme sanatını geliştirerek yaşadığı topluma hizmet etmesi onu iyi bir konuma getirir. İlk olarak Atina'da savaşta engelli olan kimselere bağlamış olduğu maaşın daha sonra tüm engellilere yönelik bir sosyal hak haline geldiğini bugün geriye kalan kaynaklardan öğreniyoruz (Mayer 1980).

Roma, tarihte pek çok ülkenin yasalarını, yönetim biçimini, dilini, edebiyatını ve mimarisini etkileyen bir imparatorluktur. Ancak engelliler açısından durumun pekte örnek alınacak bir tarafı yoktur çünkü engelli olarak doğmuş veya ilk çocukluk çağlarında engelli olduğu anlaşılan çocukların babaları tarafından öldürülmesi meşru olarak karşılanmıştır. Söz konusu bu yasa M.S dördüncü yüzyılda kaldırılmış olsa da engelli kölelerin eğlence amacıyla Kraliyete ait saraylarda ve evlerde barındırıldığından söz eden kaynaklardan yola çıkarak engellilerin henüz bağımsız bireyler olarak görülmediği apaçık ortadadır. Daha sonra yaşanılan gelişmeler ışığında M.S 330 yıllında İstanbul'da bedensel engellilere yönelik olarak "Yaşama Evi" açıldığı da elde edilen bilgiler arasındadır (Mayer 1980).

Ortaçağ, 11. ve 12.yüzyıla tekabül eden namıdiğer Feodal topluluk düzeni. Bu dönemde Asya tipi üretim tarzı benimsenmiştir. Bu durum hem toplumun yaşayış biçimini düzenlemiş hem de üretim tarzında yalnızca basit ve bedensel güç gerektiren yöntemlerin benimsenmesine neden olmuştur. Çünkü üretim biçiminde, işbölümü ilkel düzeydedir. Üretim araçları teknik gerektirmeyen, basit ve ucuz donanımlardan oluşmaktadır. Üretim, daha geniş kitlelere hitap eden "pazar" için değil de yalnızca ev, köy gibi yakın topluluklar yani "tüketim" içindir. Bu nedenle feodal toplum içinde yaşayan engelliler tarımsal üretim sürecinin yanı sıra dönemin şartları gereği var olan küçük endüstriyel üretim süreçlerinin içinde de yer almışlardır ve toplumdan dışlanmamışlardır. Ancak kendilerine ev, atölyeler ve ulaşım imkânı olan tarlalar içinde yer bulabilmişlerdir (Turan ve Baktemur 2018).

Öte yandan Ortaçağ Avrupa'sı Skolastik düşünce etkisi altındaydı. Özgür düşünceden men eden, bilimsel sonuçları reddeden, dinin ve kilisenin dayattığı gerçekleri salt gerçeklik olarak kabul eden bir görüştü bu. Engellilik böyle bir düşünce sistemi içerisinde geleneksel ve ahlaki model kapsamında ele alınmıştı. Yani engelli birey veya ebeveynleri, işledikleri günahlardan ötürü Tanrı tarafından cezalandırılanlardandı. Hıristiyan din adamları ruhsal ve zihinsel engeli olan kimseleri içlerine "cin, şeytan" kaçtığını ileri sürerek doğaüstü güçleri olduğu için onları "cadı" olarak yaftaladı. Tek suçu engelli olmak olan bu bireyler Engizisyon

mahkemelerinde yargılanıp "cadılıktan" dolayı yakılarak öldürülürdü. Bu yaygın inanış engelli bireyleri damgalamış, toplumdan soyutlamış ve ikircikli bir konuma getirmiştir (Seyyar 2006).

Ortaçağ sonunda Skolastik düşüncenin çökmesi, kilise-birey ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi gerekliliğini ortaya koyarken sosyal sorunları çözmenin yükümlülüğünü de devletlerin sorumluluğuna vermiştir. 16. Yüzyılda birçok Batı Avrupa ülkesinde engellilerin korunmasını sağlayan sosyal politika araçları mahalli idarelerin himayesine verilmiş, böylece toplumun engellilere yönelik sorumluluğu da genel bir kabul haline gelmiştir. Bunun en somut örneği olarak da 1601 yılında İngiltere'de yürürlüğe koyulan "Yoksullar Yasası" gösterilebilir. Yoksullar Yasası'nda; yaşlı, sağır, kör, zihinsel ve diğer fiziksel engeli olan bireyler için düzenlemeler yapılmıştır. Söz konusu yasa kapsamında mahalli idareciler, çalışamayacak ve hayatını idame ettiremeyecek düzeyde engelli yoksulların desteklenmesinden sorumlu tutulmuşlardır.

18.yüzyılda Avrupa'da yaşanan teknolojik gelişmeler neticesinde makineleşmiş endüstri ortaya çıkmış ve bu döneme de Sanayi Devrimi adı verilmiştir. Makineleşme, ekonomik yapıyı hızla değiştirirken bu gelişmelere bağlı olarak toplum yapısı süratle değişmeye başlamıştır. Toplumsal yapı içerisinde gücü elinde bulunduran soylu sınıf eski itibarını kaybederek yerini sermaye sınıfına bırakmıştır. Sermaye sınıfı, başta mülkiyet hakkı olmak üzere eşitlik, özgürlük gibi temel insani hakları güvence altına alan bir devlet yapısını öngörmüştür. Liberal düşüncenin devlet düşüncesine de hâkim olduğu bu dönemde insanlar ister nitelikli olsun ister niteliksiz, endüstriyel üretime bir şekilde dahil edilmiştir. Bu sefer de endüstriyel üretim araçlarına sahip olup olmamak bir statü belirleyicisi haline gelmiştir. Bu araçlardan herhangi birine sahip olmayan, geçimini emeği karşılığında aldığı ücretle sağlayan yepyeni bir toplumsal sınıf yani işçi sınıfının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sanayileşmenin meydana getirdiği işçi sınıfı; uzun çalışma sürelerine kıyasla ödenen düşük ücretler, can ve iş güvenliğine aykırı ve insani olmayan olumsuz her türlü çalışma koşulluna maruz kalmıştır. Böylesi ağır ve yıpratıcı koşullar altında çalışıyor olmak çalışma yaşamına bağlı meslek hastalıklarına ve buna bağlı olarak engelliliğin oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Yaşamak için asgari bir gelir elde etmenin dayatıldığı bu düzende; çalışmak için yeterli görülmeyen engellilerin üretim mekanizmalarından dışlanması ailelerinin ve içinde yaşadıkları

toplumun gelir-gider dengesini bozmuştur. Bu durum ise engelliye karşı geliştirilmiş olan yardımsever tutumu da değiştirmiştir. Engelliler, bahsi geçen olumsuz koşullar altında yaşam mücadelesi vermeye başlamışlardır. Kendilerine karşı geliştirilen tüm bu dejeneratif tutumların tezahürü olarak toplumsal yapıda çökme ve çözülme yaşanmaya başlanmıştır.

Cadı mahkemeleri ancak 18. Yüzyılın sonlarına doğru kaldırılırken Avrupa'da bu sefer engelliler için başka sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Sosyal Darwinizm akımından etkilenen Öjenik, 20. yüzyılda iyice şekillenen ve kendine hayli taraftar toplayan bir akım haline gelmiştir. Öjenik, insan ırkından "kötü" ve "sağlıksızları" bir şekilde uzaklaştırarak; toplumun sadece "iyi" ve "sağlıklı" bireylerden oluşmasını yaygın hale getirmeye çalışan bir görüştür. Öjenik hareketi kapsamında Alman-Nasyonel Sosyalist Faşistler, Yahudiler ile birlikte kendi vatandaşları olan engellileri ve tedavi edilemeyecek yaşlıları gaz odalarında ortadan kaldırmaya başlamıştır. Amaçları ise Alman ırkından "kötü" ve "hastalıklıları" ayıklayarak üstün bir Alman ırkı oluşturmaktır. Bugün Dünya tarafından en bilindik uygulamaların Alman-Nasyonel Sosyalist partisinin kurucusu Adolf Hitler tarafından yapıldığı bilinse de başta ABD, Brezilya, İngiltere, Norveç, Çin, Fransa ve Danimarka gibi devletlerde de onaylanmış ve çeşitli aşamalarda uygulanmıştır (Seyyar 2006).

1929 Dünya Ekonomik bunalımı sonucu artan işsizlik sayılarıyla rekabetin işgücü piyasalarında arttığını ve engellilerin çalışamaz durumda kabul edilerek üretim mekanizmalarından dışlandığını görmekteyiz. Ancak akabinde yaşanan gelişmelerin tam aksi bir hale gelmesi aslında engellilere yönelik sosyal politikaların biyolojik bir durumdan daha çok; iktisadi, sosyal ve politik koşulların etkisinde belirlenen esnek politikalar olduğunu göstermektedir. Başlığımızın bundan sonraki bölümünde engellilere yönelik gelişen dezavantajlı koşulların avantaja çevrildiği olaylar örgüsü ele alınacaktır.

1945 yılında Uluslararası çapta ilk çalışmanın Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde gerçekleştirildiğini görüyoruz. Bu dönemde bir yandan engelli haklarının artırılmasına önem verilirken diğer yandan da engelliliğin önlenmesi ve rehabilitasyon çalışmalarına ağırlık verilmiştir.1950'li yıllar "engelliliğin" uluslararası arenada fazlaca konuşulduğu bir döneme denk gelmektedir. Bu yıllarda Cenova Konferansı bünyesinde bir komisyon kurulmuş ve engellilik alanında çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Komisyon çalışmalarında engellilerin sosyal

rehabilitasyonu odağında bu konuyla yakından ilintili tedavi, eğitim, istihdam ve mesleki rehabilitasyonu da içeren uluslararası çapta kriterler belirlemek için çalışmalar yapılmıştır.

Pekâlâ engellilik neden bu kadar gündemde? Birinci Dünya savaşında 10 milyon insanın, İkinci Dünya Savaşında ise 20 milyon insanın engelli olması dikkatleri bir anda "engellilik' olgusuna çekti. Dünya Savaşları bittiğinde ise toplumda mevcut engelli sayısına eklenen bu rakamlar muazzam sayılara ulaştı. Savaşlarda iş gücünün cephede savaşması, ancak bir yandan da tüketimin devam etmesi üretim ve işgücü piyasasında devletleri yeni arayışlara yönlendirdi. Bahsi geçen bu işgücü açığı ise başta engelliler, kadınlar ve yaşlılar tarafından sağlanmaya çalışıldı. Aktif iş gücü içerisinde yer alma fırsatı sunulan bu gruplara gerekli imkanlar sağlandığında neler yapabilecekleri böylece görülmüş oldu. Ayrıca bu durum engellilerin hangi işlerde daha verimli olabileceği hususunda bir öngörü kazandırmış; mesleki ve teknik eğitimin yanı sıra mesleki rehabilitasyonun gerekliliğini ortaya koyarak meselenin bilimsel iş analizleri dahilinde ele alınması gerektiğini de gözler önüne sermiştir.

Gerek savaşlarda engelli olmuş bireylerin gerekse savaş karşıtı bireylerin ortak çabasıyla "engelli hakları" konusunda büyük bir ivme kazanılmıştır. Yaşanan bu gelişmeler dahilinde de "engelli hakları", savaşa taraf olmuş gelişmiş ülkelerin ana gündem maddelerinden biri haline getirilmiştir. Artan engelli nüfusu psikolojik ve sağlık yardım taleplerine de arzı artırmış; böylece gelişmiş ülkeler engelli vatandaşları için yeni ve güncel sosyal politika arayışlarına yönelmişlerdir. Engellilik olgusu başta ABD, Fransa, İngiltere önderliğinde büyümüş giderek küresel çapta bir mevzu haline gelmiştir.

Gözler dokuz Aralık 1975 tarihine çevrildiğinde ilk büyük adım olan "Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Bildirisi" yayınlanmıştır. Bu bildiriye göre; engellilik tanımlanmış ve tedavi haklarından bahsedilmiş, tüm engellilerin ayrım gözetmeksizin eşit olduğu üzerinde durularak engellileri damgalayacak söylemlerin yasalarla engellenmesi gerekliliği ülkelere tavsiye niteliğinde sunulmuştur. Böylece bu ülkeler tarafından engellilik uluslararası politikalar nezdinde ele alınmış olup; engelliliğin sosyal ve ekonomik yaptırımı hem BM üyesi hem de BM'yi tanıyan ülkelere birer şart olarak ileri sürülmüştür.

Engelli Hakları sözleşmesine göre taraf ülkeler, engelli vatandaşların ulaşım ve erişebilirlik haklarından istifade edebilmesi için sorumluluklarını yerine getirmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra her türlü ayrımcı ve dışlayıcı unsurun önlemesi için çabalanması üzerinde durulmaktadır. Sözleşme ile yaklaşım farklılığına gidilerek engelli bireylere her türlü yasal hak tanınmakta ve sosyal faydaları göz önünde bulundurulmaktadır. Engellinin, sosyal kalıp yargılar ve engeller tarafından pasifize edildiğinin üzerinde durulmuştur. İnsan Hakları Sözleşmesi, hayırseverlik yardımından ziyade engelli kimseleri muhtaç kimseler olarak değil, haklardan eşit düzeyde faydalanan vatandaşlar olarak görmek üzerinedir (Kocabaş ve ark. 2011).

Özetle, feodal dönemde sınırlı hürriyet alanlarında üretken bireyler olarak varlık bulmuş engelli bireyler bazı zamanlar ahlakçı modele göre değerlendirilmiş bazı zamanlar ise sosyal hayatta ayrımcı muamelelere maruz kalarak, hasımlaştırılarak, yaptırıma maruz bırakılmışlardır. Sermaye döneminde ise objeleştirilerek, bereketsiz, faydasız ve himayeye muhtaç bireyler gibi algılanarak edilgen bir konuma sokulmaya çalışılmışlardır. Foucault'un daha önce değindiği gibi böylece engelli bireyler, erkin belirlediği normların dışında kalanlar için kurumsallaştırdığı mekanlara yani toplumdan izole alanlara kapatılmışlardır. Sermaye sonrası dönemde artan refah hizmetleri doğrultusunda var olan imkanlar toplumun bütün grupları tarafından eşit derecede paylaşılmak istenmiş bunun sonucunda politiklik önem kazanmıştır. Engelli bireylerde imkan ve haklardan eşit yararlanmak isteyen bir grup olarak hüviyet kazanmış böylece malul, özürlü, bozuk, sakat ve engelli gibi terimlerle kavramsallaştırmaya çalışılmıştır. Engelli bireylerin politik mecrada boy göstermesiyle birlikte engelliliği tanımlayan kavramlar sürekli olarak evrilmeye başlamıştır (Kızılaslan ve ark. 2016).

Yaratılmak istenen yeni toplumsal yapının temel özellikleri, rekabet, devletin işlevlerinin minimum düzeyde tutulması, özel girişimin desteklenmesi üzerine olacaktır. Sosyal devletin temel kurumları giderek yok edildiğinden/edileceğinden insanların rekabet ortamlarında eşit haklara ve olanaklara sahip olması da beklenmemelidir. Aslında yaratılmak istenen toplumsal yapı bir anlamda sadece güçlünün veya güncel deyimiyle zenginin hak sahibi olduğu bir ortamı doğuracaktır. Yeni toplumda var olan yegane sosyal koruma anlayışı ise tüketime endeksli olacaktır. Yani her bireyin asgari standartlarla tüketmesi garanti altına alınacak böylece sistemin ayakta kalması sağlanacaktır. Engelli bireyin toplumsal yaşama

katılması için sahip olması gereken kamusal ve "sosyal" destek sistemleri bu süreçte büyük ölçüde aşınacaktır. Bugün Türkiye'nin de gündeminde olan sağlık ve eğitim sisteminin özelleştirilmesi (ve gerekli sosyal düzenlemelerin yapılmaması) ile özellikle engelli bireylerin, en temelde gelişme ve katılma hakkı ellerinden alınacaktır. Oluşturulmak istenen yeni toplum yapısı bir anlamda belirli nüfus grupları için (özürlüler, yoksullar, kronik sağlık sorunu olanlar vb) bir kast sistemini yaratacaktır ve bu grupları hapsedecektir. Sosyal destek sistemlerinin giderek yok olduğu, sosyal hizmetlerin ve sosyal yardımların büyük oranda çeşitli "inisiyatif" gruplarının eline bırakılacağı bir ortamda engelli bireylerin aktif olarak toplumsal yaşama katılması ve üretken bireyler haline gelmesi tamamen şansa bırakılmaktadır (Baykara Acar ve Acar 2002).

Engelli bireylerin, farklılıklarının onaylanmasıyla birlikte vatandaşlık esasında eşitliklerinin kabulü sosyal politikalarda gösterilen mücadeleler sonucu kazanılmış bir başarıdır. Engelli hakları öncelikle Kuzey Amerika ve Batı Avrupa devletlerinde başarıyı yakalamış daha sonra bu alandaki ilerleme uluslararası düzeye taşınmıştır. Böylece engelli bireylerin farklılıkları biyolojik ve şahsi olmanın birer dışavurumu olarak değerlendirilmiş, engelli bireylerin toplumun diğer bireyleri gibi eşit haklara sahip olarak görülmeye başlanmıştır. Engelli Hareketinin somut ve uluslararası mecrada edindiği en büyük başarısı ise 2006 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşmedir. Ülkemiz söz konusu bu sözleşmeyi kabul eden ve taraf olan ülkelerden biridir. Sözleşme maddesine göre taraf devletler; sosyal politikalar yoluyla farklılıkları bilerek ve koruyarak eşit vatandaşlığı inşa edecek, yani tüm bireylerini ihtiva eden bir eşitlik sözünü tutacaktır (Yılmaz 2015).

2.1.4. Türkiye'de Engelli Haklarının Gelişimi

Burcu (2006)'ya göre Türkiye'de engellilere yönelik sosyal politikaların temelleri Cumhuriyet dönemine dayanmaktadır. Bu savı destekler nitelikte ileri sürülen argüman ise Türkiye'nin de taraf olduğu Cenevre Sözleşmesidir. Cenevre Sözleşmesi'nde çocuk haklarından bahsedilirken özel bir grup olan engelli çocuklar da unutulmamış ayrıca sözleşmede ele alınmışlardır. Sözleşmede engelli çocukların; hayatlarını bağımsız bir şekilde idame ettirecek kapasiteye getirilmesinin yeteneklerini geliştirmekle mümkün olacağından, bu durumun ise çocukların her

türlü suiistimale karşı korunmasını sağlayacağından bahsedilmiştir. Ancak bunu sağlamanın yolunun ise engelli çocukların iyi eğitilmesinden geçtiği ve bu hususa çok önem vermek gerektiği üzerine vurgu yapılmıştır.

1950'li yıllarda özel eğitime önem verilmeye başlanması, bu konunun Milli Eğitim Müfredatı'na alınması, engellilerin örgütlenmesi açısından bir ilk olan "Altı Nokta Körler Derneği'nin kurulması önemli gelişmelerdendir. 1960'lı yıllar, engellilerin toplumsal konumları bağlamında gelişmelerin yaşandığı yıllardır. 1961 yasası özürlülerin üretkenliğinin artırılması mevzusunu gündem yapmışken, yasaya dayanılarak ilk kez özel eğitim yönetmeliği çıkarılmıştır. 1965'te Ankara Üniversitesi bünyesinde "Özel Eğitim Bölümü" kurulmuştur. 1970'li yıllarda özürlülerin iş hayatına entegre olmaları ve mesleki donanımlarının artırılmasına yönelik politikalar ortaya konmuştur (Kara 2016).

1960'lı yıllar ile birlikte sosyal alanda adeta bir uyanışın yaşanması "toplumsal hareket" anlayışını da tetiklemiştir. Bu durumla birlikte özellikle görme engelli bireylerin hak arayış çabaları ön plana çıkmaktadır. Görme engelliler okulunu bitiren engelli bireyler arasında kariyer sahibi olanların sayısı çoğalmaya başlamıştır. Böylece toplum içinde kariyerleri ile mevkiler edinen engelliler hakkında toplumsal fikirler de değişmeye başlamış, engellilerin verimli ve eğitilebilir olduğu fikri oluşmuştur. 1961 Anayasa'sında sosyal devlet ilkesinin benimsenmesi ile birlikte vatandaşların sahip olduğu hak ve sorumluluklar daha geliştirilmiş ve yeni düzenlenmeler getirilmiştir. Yasaya göre geliştirilen hükümler arasında engellilerin daha verimli vaziyete getirilmesi için özel eğitime ilişkin maddelere somut bir şekilde yer verilmiş ve ilk defa "Özel Eğitim Yönetmeliği" hazırlanmıştır. Aynı dönemde engelli bireylerin rehabilitasyonu hususu üzerinde de durulmuştur. 1475 sayılı İş Kanunu'nda yeni bir düzenleme yapılarak iş yerinde engelli çalıştırma kotası yüzde iki olarak belirlenmiştir. Akabinde 2022 Sayılı Kanun oluşturularak muhtaç engelliler ve yaşlılar bir gelirle desteklenmeye çalışılmıştır. Görüldüğü üzere 1980'li yıllara değin engellilerin eğitiminden rehabilitasyonuna, çalışma haklarını verimli bir şekilde kullanabilecekleri istihdam şartlarına ve çalışamayacak düzeyde olanların bir gelirle desteklenmesine kadar bazı düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Halen geçerliliğini sürdüren 1982 Anayasası'nın 10.maddesine göre "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayrım gözetmeksizin kanun önünde eşittir" ifadesine yer verilmiştir. Böylece engelli

bireylerde ayrımcı ve ötekileştirici dinamiklerden tüm diğer dezavantajlı gruplar gibi anayasal güvence altına alınarak korunmuştur (Özgökçeler ve Alper 2010).

1961 ve 1982 Anayasalarında yer alan sosyal devlet ilkesi çerçevesinde, engellilere yönelik hizmetler, önce 1963 yılındaki 225 sayılı Kanun ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı yapısında oluşturulan Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü, sonra 1983 yılındaki 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmüştür. Engellilere yönelik hizmetler merkez ve taşra teşkilatından oluşan SHÇEK Genel Müdürlüğü tarafından sunulurken, 1997 yılında çıkarılan 571 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile Başbakanlığa bağlı, merkez teşkilatında oluşan Özürlüler İdaresi Başkanlığı yapılandırılmıştır. Hem SHÇEK genel Müdürlüğü hem de Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2011 yılındaki 633 sayılı KHK ile kapatılarak, "Aile ve Sosyal Politikalar Başkanlığı"nın (ASPB) yapısında "Engelli ve Yaşlı hizmetleri Genel Müdürlüğü" (Md.6/ç) oluşturulmuştur. Bir taraftan sosyal hizmetlerin kurumsal alanında bu değişim yaşanırken, diğer taraftan hizmetlerin sunumun da bir dönüşüm yaşanmaktadır. Hizmetlerin sunumundaki dönüşüm, Dünyada 20. Yüzyılın son çeyreğinde yaşanan ekonomik ve mali kriz ile ilgilidir. Ekonomik ve mali krizden çıkış için uygulanan yeni politikalar, genelde kamu yönetimleri, özelde ise sosyal politikalar ve sosyal hizmetleri etkilemektedir (Çetin 2011).

Ülkemizde engelli bireylere yönelik sosyal politikalar yetmişli yıllarda ses getirmeye başlamıştır. Yine aynı dönemlerde 50 ve daha yukarı sayıda işçi istihdam eden iş yerlerine belirlenen kota miktarı düzeyinde engelli işçi istihdam etme mecburiyeti getirilmiştir. Belirlenen muhtaçlık düzeyi altında yaşamını idame ettirmeye çalışan engelli vatandaşların desteklenmesi amacıyla kanunlar düzenlenmiştir. Ancak yapılan bu düzenlemelere karşın uygulama konusunda yaşanan sıkıntılar ve eksik denetim mekanizmaları nedeniyle iki binli yılların ortalarına değin ön görüldüğü gibi uygulanamamıştır. Ülkemizde engellilere yönelik bu düzeyde ilk kapsamlı yasal düzenleme 2005 yılında çıkartılan "Engelliler Kanunu" dur. Bugün halen güncelliğini koruyan bu yasa kapsamında engellilere yönelik sosyal politikalar ve düzenlemeler güncelleşmiş, engellilik hareketi kapsamında ortaya çıkan ayrımcı dinamiklerle başa çıkmanın önlemleri yasal düzlemde güvence altına alınmıştır. Ülkemizin uluslararası hukukta kabul görmüş

BM Engelli Kişiler Hakkında kanuna taraf olması yasal manada sosyal politikaların elini güçlendirerek kuvvetli bir dayanak oluşturmuştur (Yılmaz 2015).

Engelliliğin politik söylemi 1980'li yıllarda Dünya'da hayli gündeme gelen bir konu haline gelmiştir. Engelli bireyler, kalkınma planları kapsamında sosyal hizmetler ve yardımlar başlığı altında yer almıştır. Kalkınma planlarında ise temel bakış açısı bakım yaklaşımı odağındadır.

1982 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1983-1992 senelerini "Birleşmiş Milletler Engelliler On Yılı" olarak duyurmuş, ülkelerin gelişmişlik seviyelerine bakmaksızın tüm ülkelerde engellilere yönelik hizmet faaliyetlerini yürütmek için bir kurum oluşturulması gerekliliğini bir şart olarak ileri sürmüştür. Bu kapsamda ülkemizde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan "Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu" nun 1983 senesinde daimî olmasına karar verilmiştir. Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın 1997 senesinde kurulmasıyla işlevini kaybeden kurulun varlığı da böylelikle sonlandırılmıştır.

Özürlüler İdaresi Başkanlığı "Engellilere yönelik hizmetlerin düzenli, etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesini temin etmek için; ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, engelliler ile ilgili ulusal politikanın oluşmasına yardımcı olmak, engellilerin problemlerini tespit etmek ve bunların çözüm yollarını araştırmaktır" hedefi ile yapılandırılmıştır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2014a).

SHÇEK engellilere yönelik politikalarını ve görevlerini 1963 yılından 2011 yılına mülga edilene değin sürdürmüştür. Bundan sonra engellilere yönelik hizmetler sunan "Özürlü Hizmetleri Başkanlığı" ve yaşlılara yönelik hizmetler sunan "Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü" tek çatı altında toplanmıştır. Bugün halen engelli vatandaşlara yönelik hizmet ve politikalar; Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde hizmet vermekte olan Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmektedir.

Türkiye'de engellilere yönelik sosyal politikaları kısaca özetleyecek olursak;1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren engellilere ilişkin sosyal politikaların ivme kazanmaya başladığı, hakların hukuki boyutunun ve kuramsal çerçevesinin bir zemine oturtulmaya çalışıldığını söyleyebiliriz. Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın, Başbakanlık bünyesinde 1997 yılında kurulması ve "Engelliler

Şurası" nın aynı yıl ilk kez yapılmasından sonra ancak 2005 yılında "5878 Sayılı Kanun" veya "Engelliler Kanunu" olarak bilinen yasal düzenlemenin yapılması aslında engelli hakları hareketinin ülkemizde ne kadar yavaş seyrettiğinin fark edilmesi açısından önemli bir parametredir. Bu gelişmelere ek olarak yakın tarihlerde 1500 maddelik "Engellilik Hukuku" oluşturulmuştur. Ülkemiz 2007 yılında "Engellilerin Haklarına İlişkin BM Sözleşmesi"ni taraf olan ilk ülkeler arasında olmuş ve 2009 yılında Bakanlar Kurulu Kararıyla çıkarılan sözleşmeyle tasdik etmiş ve geçerlilik kazanmıştır. Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nin hükümlerine taraf olan Türkiye, topluluğun yasal ve idari olarak dayattığı her türlü yükümlülüğü yerine getirmesi gerektiğinden bu alanda ciddi ilerlemeler kaydedilmiştir. 2010 yılında Anayasa'mızın 10. Maddesinde dezavantajlı gruplara yönelik yapılan pozitif ayrımcılık düzenlemesi engelli bireyleri de yakından ilgilendiren bir gelişmedir. Bu değişikliğe göre; bu gruba mensup kimseler için alınacak önlemler eşitlik ilkesine aykırı sayılmayacaktır. Böylece dezavantajlı grupları kapsayan pozitif ayrımcılık ilkesi anayasal düzeyde güvence altına alınmıştır.

Pozitif ayrımcılık, diğer vatandaşlar ile eşit hak ve özgürlüklerden yararlanarak yaşamını devam ettiremediği düşünülen dezavantajlı kitlelerin yine birtakım haklarla desteklenerek işlerlik kazandırılmalarını sağlamak ve yardımcı olmaktır. Anayasal düzende engellilere dönük yapılacak olan pozitif ayrımcılık güvence altına alınmış ve bu kapsamda gerçekleştirilecek desteklemelerin eşitlik ilkesinin ihlali ile ilişkilendirilemeyeceği açıklanmıştır. Engellilere yönelik pozitif ayrımcılığa örnek olarak; erken emeklilik, malulen emeklilik gibi sosyal güvenlik hakları gösterilebilir (Demirdizen 2014).

Bu anlayış değişikliğine ve engelli insanların toplumdaki diğer bireyler gibi eğitim, sağlık, istihdam olanaklarından yararlanmalarının onlar için temel bir hak olarak algılanmaya başlamasına rağmen 21.yy da dahi engellilerin toplum içindeki konumu ve toplumdaki hizmetlerden faydalanma konusunda hala ciddi sorunlar bulunmaktadır. Özellikle ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde engelli bireyler için sağlanan haklar, hizmetler, düzenlemeler ve politikalar yetersizliğini sürdürmektedir. Yine de özellikle son yıllarda engellilerin eğitimi ve rehabilitasyonu, hakları ve örgütlenmeleri konusunda ciddi gelişmeler vardır (İçağasıoğlu Çoban 2003).

Orhan (2013)'e göre ülkemizde engelli hakları hareketinin Batılı Ülkelere nazaran daha geç gelişim gösterdiği söylenebilir. Engellilere yönelik hak ve sosyal politikaların geç ortaya çıkmasının ülkemizin refah düzeninin özelliklerine bağlı olduğu kadar sistem doğrultusunda gelişen himayeci ve dayanışmacı yapısıyla da ilişkilidir. Tüm bu nedenlerden dolayı zaman içerisinde engelli bireylere yönelik tutumların hoş ve güzel davranışları içeren tutumlardan oluştuğu görülmektedir. Gelişmekte olan bir ülke sayılan Türkiye'de, engellilere yönelik hizmetlerin ve politikaların yakın zamana kadar kapsamlı bir şekilde düzenlenmemiş olması, engellilerin bakım ve himayesinin ailelerin sorumluluğuna bırakılmış olmasından kaynaklanıyor olduğu görülmektedir. Engelli bireyler elbette ailesinin varlığına ve ilgisine herkes gibi ihtiyaç duymaktadır fakat onları iktisadi ve sosyal yaşama dahil etmenin yollarını ailelerin bulması istenemez. Zaten bakımları hususunda yeterince problemle başa çıkmaları gerekmektedir. Bakıma ihtiyaç duyan engellilerin ebeveynlerinin en sık duyduğu kaygı ise çocuklarının bakımını veremez konuma geldiklerinde veya öldüklerinde, onlara kimin bakacağıdır. Sosyal devlet olmanın yeter şartlarından olan; engelli bireylerin eğitimi, bakımı ve rehabilitasyonu, ulaşım ve erişebilirliği, sosyal yaşama tam ve aktif katılımının sağlanması, ekonomik ve iktisadi haklarından istifade edebilmesi için istihdam hizmetlerinde faydalandırılması gibi çoklu sorun alanlarına yönelik geliştirilebilecek çözümler hususunda politik mecralarda karar mekanizması haline gelebilecek sosyal politikaların üretilmesine gerek vardır. Bunun yanı sıra engelliğin önlenmesi açısından tedavi edici ve önleyici hizmetlerin geliştirilmesi oldukça önemli bir husustur.

Durugönül (2004)'e göre modernleşme sürecine girildikten sonra toplumumuzda eşitlik taleplerinde meydana gelen artış, henüz engellilere ulaşamadı. Engelliler açısından bakıldığında, sadece teorik bir kavram olmaktan öteye gitmeyen eşitliğin sağlanabilmesi için engelliler tarafından başlatılacak sosyal bir harekete, bu yüzden ihtiyaç vardır. Organize bir biçimde hareket edebilen, kitlesel bir engelli hareketinin Türk toplumuna kazandıracağı imkanları da göz önüne aldığımız takdirde, bu tür hareketlerin başlamasının desteklenmesinin gerekliliği daha iyi anlaşılıyor. Sadece engellilerin değil, toplumun da daha fazla bilinçlenmesine ve demokratikleşmesine katkı sağlayacağı kesin olan, ama öncelikle engellilerin ve onların ailelerinin, sosyal yaşamlarında çok güçlü pozitif değişimler meydana getirecek olan engelli hareketinin, yaşamın tüm alanlarına olumlu yansımalar

yapacağından şüphe duyulamaz. Örneğin engellilere uygun bir çevre düzenlemesi, sadece engelliler açısından olumlu bir gelişme olmayacaktır. Hamile kadınlar ve yaşlılar düşünüldüğünde, hatta genç, dinamik ve sağlıklı olanlar, herkes fiziksel çevrede meydana gelecek olan değişimlerden karlı çıkacaktır. Ayrıca demografik gelişmeleri de dikkatte alır ve hepimizin yaşlanma şansının çok yükseldiğini düşünürsek, bir gün herkesin "engelli" etiketine sahip olma olasılığı da yükselmiş demektir. En azından bunu dikkate alarak, engelsizlerin engellilere yapacakları her türlü "yardımın", ileri de "kendilerine" yaptıkları bir yardıma dönüşme olasılığı çok fazladır. Bu yüzden engellilik kimliği yeniden tanımlanmalı ve engellilerin başlatacakları her sosyal hareket teşvik edilmeli ve desteklenmelidir.

2.1.5. Dünya'da ve Ülkemizde Engelli Profili

Birleşmiş Milletlere göre engelli bireyler dünya nüfusunun ortalama olarak %10-12'sini meydana getirmektedir. Kalkınmış ülkelerde %10'nu bulan bu oran, kalkınmasına henüz tamamlamamış olan ülkelerde %12 civarındadır (Oran 2011).

(Dünya Sağlık Örgütü 2011)'e göre 2010 yılında gerçekleştirilen dünya nüfus tahminlerine göre yeryüzü nüfusunun %15'i civarının bir çeşit engellilik ile yaşamını devam ettirdiği düşünülmektedir. Bu oran Dünya Sağlık Örgütü'nün 1970'li yıllarda engelli nüfusunun %10 olarak tahmin edildiği olasılıktan daha fazladır. 2002-2004 yılları arasında 70 ülkede yapılmış Dünya Sağlık Araştırması verilerine göre 15 yaş ve üstü bireyler arasında engelli bir birey olarak hayatını devam ettirenlerin oranı %15,6 ve sayısı 785 milyonken; 2010 yılında yapılan Küresel Hastalık Yükü Araştırmasına göre bu oranın %19,2 ve sayılarının ise 975 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Yine Dünya Sağlık Araştırmasına göre %2.2 oranı ile 110 milyon kişinin yaşamsal aktivitelerini gerçekleştirmek hususunda önemli derecede sorunlar yaşadıkları belirtilmektedir. Küresel Hastalık Yükü Araştırmasına göre ise felç, ağır derecede depresyon ve görme kaybı gibi boyutlara karşılık gelen engellilerin (öte yandan bu tür durumları yaşayanlar "ağır engelli" olarak nitelendirilmiştir) oranı %3,8 iken sayılarının 190 milyon civarında olduğu belirtilmiştir. Sadece Küresel Hastalık Yükü Araştırması tarafından ölçülmekte olan 0-14 yaş arası engelli çocukların sayısının 95 milyon civarında olduğu, bunların

arasından ise %0,7 oran ile 13 milyonunun "ağır engellilik" yaşadığı düşünülmektedir.

Aysen ve ark. (2014)'e göre OECD ülkelerinde engellilik oranı, düşük eğitim düzeyine sahip bireyler arasında daha yüksektir. Ortalama olarak düşük eğitim düzeyine sahip insanların %19'u ve daha yüksek eğitim düzeyine sahip insanların ise; %11'i engelli durumdadır. Bununla birlikte, OECD ülkelerinin çoğunda, engelli kadın nüfusu, engelli erkek nüfusunu geçmiş durumdadır. UNESCO verilerine göre gelişimini tamamlamakta olan ülkelerde hayatını devam ettiren engelli çocukların %90'ının eğitim hizmetlerinden yararlanamadığı tespit edilmiştir. Yükseköğretimde yer alan engelli öğrencilerin oranı artmasına rağmen; kendilerini ilgilendiren konularda temsil dereceleri hala zayıftır. Uluslararası Çalışma Örgütü; küresel çapta 386 milyon engellinin istihdam edilebilir yaşta olduğunu ifade etmektedir. Kimi ülkelerde engelli bireylerin işsizlik oranlarının %80'ler civarında olduğunu açıklayan Örgüt, sadece 70 milyon engelli bireyin var olduğu Hindistan'da 100 binine yakınının istihdam hizmetlerinden yararlanabildiğini ifade etmektedir. 2004 yılında İngiltere'de yapılan bir araştırmaya göre, engelli bireylere polis daha az müdahale etmekte; kendilerine hukuki koruma veya önleyici bakım hizmetleri daha az sunulmaktadır. Engelli kadın ve/veya kız çocukları da istismara daha açık hale gelmektedir. Hindistan'da yapılan bir diğer araştırmaya göre ise; görme engelli kadın ve kız çocuklarının hemen hemen tamamı şiddet görmektedir. Aynı araştırma, zihinsel engelli kadınların %25'inin cinsel tacize maruz kaldıklarını ve engelli çocuklara karşı şiddetin engelli olmayan akranlarına kıyasla 1,7 kat daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır.

UNPD'nin 1998 yılında yapmış olduğu araştırmaya göre dünyada yetişkin okuryazar engellilerin oranı sadece %3'dür. Bu oranın kadınlarda ise %1'e kadar gerilediği görülmektedir. ILO istihdam edilebilir yaşta olan kişilerin 386 milyonunun engelli olduğunu açıklamıştır. Engelli bireylerin işsizlik oranları kimi bölgelerde %80'ni bulmaktadır. Savaş meydanlarından öldürülen her bir çocuğa karşılık üç tanesi yaralanırken bu duruma bağlı olarak engellilik gelişmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre engelliliğe yol açan etmenlerin %25'i yaralanmalardan ve şiddet sonucu yaşanan travmalardan meydana gelmektedir. Tüm bunlara ek olarak 2004-2005 seneleri arasında İngiltere'de gerçekleştirilen bir araştırma neticesinde engelli

bireylerin şiddet ve cinsel istismar olayları karşısında daha müdafaasız olduğu tespit edilmiştir (Ayan ve ark. 2014).

Engellilere yönelik en güncel ve ayrıntılı veriler ise 2010 yılında TÜİK'in yaptığı Engellilerin Sorun ve Beklentileri çalışmasına dayanmaktadır. Yapılan araştırma kapsamında; Ulusal Engelliler Veri Tabanına kaydedilmiş engellilerin % 62,4'ü kent merkezinde, %37,6'sı kırsal alanda yaşamaktadır. Bu engellilerin % 41,4'ü kadın iken %58,6'sı erkektir. Kayıtlı engellilerin % 29,2'sini zihinsel engelliler, % 25,6'sını süreğen hastalığı olan engelliler, % 8,8'ini ortopedik engelliler, %8,4'nü görme engelliler, % 5,9'nu işitme engelliler, % 3,9'nu ruhsal ve duygusal engelliler, % 0,2'sini dil ve konuşma engelliler ve % 18'ni birden fazla engelle yaşayanlar oluşturmaktadır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2010) .

Engellilerin en son bitirilen okula göre eğitim durumuna bakıldığında kadınların eğitim seviyelerinin erkeklere göre daha düşük olduğu görülmüştür. Okuryazar olmayanların oranı, erkeklerde % 32,1, kadınlarda ise % 54,9'dur. Okuryazar olduğu halde bir okul bitirmeyenlerin oranı; erkeklerde % 19,2, kadınlarda ise % 16,8'dir. İlkokulu bitirenlerin oranı, erkeklerde % 26,3, kadınlarda ise % 16,5'dir. İlköğretim veya ortaokul dengi okulları bitirenlerin oranı, erkeklerde % 12,5, kadınlarda ise % 7,1'dir. Lise ve daha üstü okullardan mezun olanların oranı, erkeklerde %9,8, kadınlarda ise % 4,7'dir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2010) .

Ulusal Engelliler Veri tabanına kayıtlı engellilerin cinsiyetlerine göre dağılımları göz önüne alındığında, engelli oluştuktan sonra mesleki eğitim alanların oranına bakacak olursak; mesleki eğitim almayan erkekler % 95,7, kadınlar % 96,5'dir.Kayıtlı engellilerden herhangi bir işte çalışanların oranı % 14,3 iken çalışmayanların oranı % 85,7'dir ve çalışmayan engellilerin yalnız % 6,3'ü iş aramaktadır. Çalışan engellilerin cinsiyetlere göre oransal dağılımı ise; % 4,6'sı kadın ve % 21,4'ü erkektir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2010).

Çeşitli çalışmalar neticesinde elde edilen ortak bulgulara göre engelli kadınların engelli erkeklere oranla istihdama katılımlarının yanı sıra iş bulmak hususunda da toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yol açtığı sebeplerden ötürü ayrımcı uygulamalara maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Bu duruma sebep olarak engelli kadınların kamusal hizmetlere ulaşmakta erkeklere nispeten daha şanssız olması, kadınlara atfedilmiş toplumsal bir rol olarak görülmekte olan bakım verme sorumluluğu neticesinde

görünmeyen emeğe dahil olunması ve işverenlerin kadınlara yönelik ayrımcı davranışlarından da kaynaklanıyor olabilir. Tüm bu sebeplerden dolayı engelli istihdamında rol alacak siyasi mekanizmaların toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayanan ayrımcı uygulamalarında farkında olması gerekmektedir. Engelli istihdamına yönelik politikaların düzenlenmesinde kadın engellilerin karşı karşıya kaldıkları çoklu sorun alanları ve eşitsizliklere yönelik geliştirilecek çözüm yöntemleri büyük bir önem arz etmektedir (Candaş ve ark. 2010).

Toplum kanalıyla yaftalanan engelliler, sosyal hayatın dışında bırakılabilirler. Tıpkı engelli bireyler gibi dezavantajlı konumda olan kadınların, geçmişten bu yana küresel çapta hakim olan eril cinsiyet bakış açısı nedeniyle ikincil bir konuma düştüğü görülmektedir. Kadın olmakla birlikte gelen da az fırsatla karşılaşmak, hizmet sunumu ve kaynaklardan asgari düzeyde faydalanmak gibi dezavantajların yanı sıra birde engelli kadın olarak var olmaya çalışmanın durumu ne derecede zorlaştıracağı somut bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır (Buz ve Karabulut 2015).

Çalışan engellilerin Sosyal Güvenlik Kurumuna kayıtlılık durumuna bakacak olursak % 69,6'sı kayıtlıyken % 30,4'ü kayıtsız bir şekilde istihdam edilmektedir. Engelli bireylerin engel türüne göre çalışma oranı en yüksek üç engel türü şöyledir: % 26,8 ile işitme engelliler, % 25,5 ile ortopedik engelliler, % 24,8 ile görme engellilerdir. Engel durumuna göre en az çalışan üç engel grubu ise; % 5,8 zihinsel engelliler, % 7,6 ile ruhsal ve duygusal engelliler, % 11,4 ile çoklu engelliliğe sahip bireylerdir. Kayıtlı engellilerin çalışamama ve iş arama nedenlerinin oransal dağılımı ise; % 51,4 çalışamayacak durumda ağır engelli olmak, % 29,2 ile emekli/öğrenci/ ev işleri ile meşgul/yaşlı olmak, % 16,6'sı ise engeli sebebiyle kendisine iş verilmeyeceğini düşünüyor olmak ve % 3,3'nün ise ailesinin çalışmasına izin vermeyeceğini düşünüyor olmaktır.

İşçi ve İş Bulma Kurumu'nun (İŞKUR) 2016 istatistik yıllığı verilerine göre 79 321 engellinin iş talebinde bulunduğunu ancak sadece 15 031 engellinin istihdam olanağı bulduğu, engellilerin istihdama katılım oranlarının ise yüzde 18,94 olduğu görülmektedir. Oysaki Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2016 işgücü istatistikleri verilerine göre genel işsizlik oranı yüzde 10,9 olarak belirtilmiştir. Bu durumda genel işsizlik oranı hesaplanırken sadece engelsiz bireylerin işsizliğinin hesaplandığını bilmekte ayrıca fayda vardır. Genel işsizlik oranının bile çok yüksek değerlerde

olduğu için sıklıkla eleştirilmesi ancak aynı tür yaklaşımın engellilerin işsizlik oranları için yapılmaması ne ile açıklanabilir? Peki bu yaklaşım engellilere yapılmakta olan eşitsizliğin en somut parametresi olarak gösterilebilir mi?

Ülkemizde engellilerin gelişmiş ülkelerdeki engellilere nazaran çok daha fazla yoksunluk duygusu yaşadıkları, toplum içerisinde gerek fiziksel gerekse sosyal olarak çok daha fazla engellendikleri ve tüm bu olumsuz durumların onların öz saygılarını da olumsuz etkilediği tespiti rahatlıkla yapılabilir (Satman 2011).

2.2. İSTİHDAM

İş sahibi olma ve çalışma anlamına gelen istihdam kelimesi; iktisadi manada ise bireyin ekonomik fayda sağlayabilmek için emeğini kullanması veya işveren tarafından gelir getirici bir çıktı sağlayabilmek maksadıyla ücreti mukabilinde iş kuvvetinin kullanılmasıdır (Odabaşı ve Seven 2009).

İstihdam terimi çeşitli yönleriyle açıklanabilir, fakat çalışmamızın teması gereği üretim mekanizmaları dahilinde "işgücü" anlamı ile kullanılacaktır. Üretim piyasasındaki içindeki en kompleks yapı insandır. Bu derece kompleks olmasının nedeni ise istihdamda karşılaşılan problemlerin sadece bireyin yaşamını değil toplumsal yapıyı da etkilemesidir. Bireyler günümüzde kimliğini tanımlarken meslekleri ve çalıştıkları şirketlerle bağdaşım kurarak bunu gerçekleştirmektedir. Hal böyle olunca verimli ve kendisini seven bir toplum yapısını meydana getirmek için sağlam bir istihdam düzeninin toplumda geniş bir alanda etkisini hissettirmesine bağlıdır (Ayan 2014).

2.2.1. Bir Hak Olarak Çalışma Hakkı ve İstihdam İlişkisi

Anayasal düzende çalışmanın bir hak olarak tanınmasıyla birlikte, işgücü piyasalarında istihdam imkanlarının artırılmasından, önleyici ve koruyucu tedbirlerin çalışanlar dahil her türlü risk etmeni için düşünülmesi gibi bir takım sorumlulukları da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle çalışma hakkı, birçok sosyal politika pratiğininde kaynağı olmaktadır. Uygulamalar yalnızca iş bulup çalışma

olanaklarının sağlanmasıyla sınırlı olmayıp, çalışma öncesinde (eğitim olanaklarının sağlanması gibi), çalışma süresince (koruyucu önlemlerin ve iş güvencesinin getirilmesi gibi) ve çalışma sonrasında (sosyal güvenlik uygulamaları gibi) ortaya çıkan birçok uygulama da çalışma hakkına dayanan uygulamalardır. Bu üç aşamada ortaya çıkan çeşitli sorunlar sosyal politikanın el attığı konular olurken, temel amaç, çalışma hakkının yaşama geçirilmesi olmaktadır. Bu amaç çerçevesinde işsizlik sorununa, yalnızca işsizlik sigortasıyla çözümlenecek bir sorun olarak değil, isteyen herkese iş sağlanmasıyla çözümlenecek bir sorun olarak bakılmaktadır. Devletin koruyucu ve önleyici görevleri gereği çalışma ve çalıştırma özgürlüğü bu kapsamda düşünülecek bir özgürlük biçimi olmalıdır. Bu düşünce içinde çalışanların iş güvencesi önem taşıdığı gibi, engelli kişilere iş verilmesi de önem taşımaktadır. Devletin yasalarla gerek işten çıkarmayı, denetlemeye gerekse engelli, hükümlü gibi belirli grupların iş bulmasını kolaylaştırmaya yönelik önlemleri toplumun tüm bireyleri için çalışma hakkını yaşanılır kılmaya yönelik önlemlerdir (Koray ve Topçuoğlu 1987).

Bireyler medeni ve toplumsal ihtiyaçlarını gidermek daha da önemlisi yaşamak için çalışmak durumundadır. Anayasal düzende çalışmak tüm vatandaşların hakkıdır. Toplumun bir parçası olan engelli bireyler için ise çalışmak bir hak olmanın yanı sıra toplumsal yaşama katılmada da hayli önemlidir. Çalışmanın engelliler açısından yalnızca ekonomik manada bir anlamı yoktur bunun yanı sıra bireyin kendini gerçekleştirerek yaşadığı toplumda var olmasını da sağlar. Ne var ki engelli bireylerin istihdamında farklı zorluklarla karşılaşılmaktadır. Bu sorun alanlarına bakıldığında birbiriyle ilişkili faktörlerden meydana geldiği görülmektedir. Sosyal politikaların engelli istihdamı hususundan eksik kalması, engellilerin eğitim düzeylerinin düşüklüğü, istihdam öncesi mesleki eğitim almamak, engellilere karşı geliştirilen sosyal önyargıların bir yansıma olarak olumsuz işveren tutumları, karşılaşılan ana problemlerden sadece bazılarıdır. Tüm bunlara istihdam sırasında engellinin karşılaştığı güçlüklerle baş edemeyip başarısız olması eklenince, çalışma yaşamında engelli bireylerin var olmasını engelleyen temel unsurun meydana geldiği söylenebilir. Ülkemizde engellilerin mesleki eğitim açısından niteliksiz ve eksik olduğu görülmektedir. Bu duruma sebep olarak istihdam piyasalarını dikkatte almayan mesleki eğitim gösterilebilir (Saraç 2014).

İstihdam piyasaları tarafından dezavantajlı olarak görülmekte olan gruplar, çalışma yaşamında farklı sorunlarla karşılaşmakta ve birçoğunun da istihdam dışında bırakıldıkları bilinmektedir. İşsizliğin kişisel olmasının yanı sıra toplumsal yansıması olan iktisadi ve sosyal yaşamdan dışlanmakta da sorunun sosyal doğasına denk gelmektedir. O halde çalışmak bir insan hakkı olduğu kadar zarurettir. İnsan hakları yaklaşımına önem veren her ülke, koruyucu ve önleyici tedbirler alarak çalışma hakkının kullanılmasını sağlamalıdır (Leyla ve Bilgin 2014).

Engelli bireylerin refah düzeylerinin artırılması sosyal bir yükümlülüktür. Ancak bunu gerçekleştirirken engellileri toplumun dışında ki bireyler olarak algılamamalı aksine sosyal yapıyı oluşturan bir unsur olarak değerlendirilmelidirler. Böylece toplumsal yaşamdan var olmalarını engelleyen eksik koşullar giderilerek temel haklarını kullanmaları sağlanacaktır. Engellilerde her vatandaş gibi insan olmaktan kaynaklanan haklara ve ödevlere sahiptir. Bu haklar engellilerin iktisadi, toplumsal, kültürel ve siyasi alanlarda tam katılımını sağlamada da bir güvencedir (Küçükali 2014).

Çalışmak, ekonomik bir fayda sağlamanın yanı sıra daha geniş alanlara tekabül etmektedir. Üretime dahil olarak elde edilen gelir neticesinde yaşamsal ihtiyaçların sağlanması, çalışmanın ekonomik anlamına denk düşmektedir. Öte yandan çalışarak kendini gerçekleştirme ve sosyal yaşama dahil olmanın çalışmanın sosyal ve psikolojik tarafını kapsadığı görülmektedir. (Arslan ve Altıntaş 2014).

Uluslararası kabul görmüş sözleşmeler ve medeni ülkelerin anayasaları çalışmayı temel bir hak olarak değerlendirmiş ve yasalarla güvence altına almıştır. İlk Türk Anayasası olarak kabul edilen 1876 Kanun-i Esasi'de de kendine yer bulan çalışma hakkı, 1961 Anayasasında daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Anayasamızın (1982) 49. Maddesinde "Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir." Çalışma hakkı ciddi sorumluluk yüklenmeyi beraberinde getirdiği gibi makul koşullar sağlanması dahilinde kullanılabilmektedir. Sosyal devletin yeter koşullarından biri de hakların korunması ve kullanılması için önlemler almaktır. Sosyal hakların içerisinde yer alan çalışma hakkı yine sosyal devlet tarafından sağlanmalıdır (Erken 2013).

İnsan onuruna yakışır bir hayat sürmenin sağlanması için çalışma hakkının anayasal bağlamda güvence altına alınması gerekmektedir.Anayasamızda düzenlenen

bu hakkın kullanımı ise vatandaş olmanın gereklerini yerine getiren yurttaşlar tarafından yasal olarak tanımlanan sınırlar dahilinde kullanılmaktadır. Söz gelimi hüküm giymiş biri tarafından içinde bulunduğu yasal koşullardan dolayı kullanılamayan bu hakkın; aynı şekilde engellilik, cinsiyet gibi hiçbir yasal arka planı bulunmayan sebeplerin doğurduğu koşullardan dolayı da kullanılamadığı görülmektedir. Devletin, sosyal politikalar yoluyla gerekli yasal düzenlemelerin yapması yaşanan sorunların çözümü olacaktır (Demirbilek ve Uluğtekin 2014).

Çalışma, toplumsal yaşama tam katılımın sağlamasının yanı sıra gelir getiren bir fonksiyondur ve ayrıca her vatandaşın hakkıdır. Engelli olmak bu haktan vazgeçmeyi beraberinde getirmez. Öyle ki engelli bireyler, çalışma yaşamına dahil edilmeye, herhangi bir engeli bulunmayan gruplardan daha çok gereksinim duymaktadır. Böylece engelin yol açtığı sağlık harcamalarının karşılanması ve ekonomik bir girdi katkısı yapamayan bu topluluğun devlet bütçesi üzerindeki maliyeti azalacaktır. Becerilerine elverişli işlerde çalışan engelli birey, kendini gerçekleştirme yoluyla güven duygusunu ve öz saygısını artıracak, bağımsız bir birey olarak toplumsal yaşamda yerini alacaktır. Engelli bireyleri istihdam etmek ayrıca sosyal devletin bir gereğidir (Gönülaçan 2016).

Dünya devletlerinin büyük bir bölümünün İkinci Dünya Savaş'ının bitiminden yetmişli yılların sonuna kadar ana politikası haline gelmiş konusu, bütün vatandaşlarının istihdam edebilmelerini sağlamaktı. Oysaki tam istihdamı amaçlayan bu politikalara rağmen engellilerin büyük bir kısmı kendilerine istihdamda yer bulamamıştır. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika, engellilere karşı bir hak ihlali olarak gerçekleştirilen istihdamdan dışlanmanın aslında eşit vatandaşlık sorununun bir yansıması olduğunu ilk defa belirten ülkelerden olmuştur. Bunun akabinde hak arayışları gündeme gelmiş ve engelli hakları hareketi doğmuştur. Yine aynı dönemlerde Batı Avrupa ve Kuzey Amerika devletlerinde, kalkınmanın temel parametresi olarak refah devleti tanımı ortaya çıkmış ve bu kapsamda da engelli bireylere yönelik geliştirilen destekleyici politikalar gelir yardımı konusunda şekillenmiştir. Geliştirilen politikalarla büyük bir oranda yoksulluktan korunan engelli bireyler, kendilerine yönelik sosyal politikaların sadece gelir yardımı hususunda kısıtlanmasından rahatsız olmuşlar ve istihdam başta olmak üzere tüm vatandaşlık haklarından eşit düzeyde yararlanmak istemişlerdir. Engelli hakları aktivistleri, gerçekleştirdikleri mücadeleler neticesinde kendileri hakkında yapılacak

olan düzenlemelerin onayları olmadan gerçekleştirilmemesi gerektiğini ve engelli istihdamının sosyal politikalarda önemli bir yer edinmesini sağladıklarını görmekteyiz (Çaha 2016).

Kapitalizmin doğuşuyla birlikte işçi sınıfı ortaya çıkmış ve bu topluluk genişleyerek toplumun büyük bir kitlesini meydana getirmeye başlamıştır. İşte tamda bu dönemlerde çağdaş sosyal politika düşüncesi şekillenmiş ve pratiğe geçirilmeye başlanmıştır. Engelliler, erken dönem sosyal politika pratiklerinde yardıma muhtaç bireyler olarak değerlendirilmişlerdir. Sanayi toplumlarında, üretim piyasalarından dışlanma sonucu engellilerin gelir elde edememesi onları yoksullukla karşı karşıya getirmiş ve bu durumdan dolayı engelli bireyler sosyal yardımları "hak eden" kimseler olarak görülmüşlerdir. Böylece engelli bireylere yönelik sosyal hizmet ve yardımlar sağlanmıştır fakat engelli bireylerin hem çalışma yaşamından hem de sosyal hayattan soyutlanmasını neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkisinde sonra Batı Avrupa ülkeleri önderliğinde refah devlet devletleri oluşmaya başlamıştır. Kapitalizmin yol açtığı adil olmayan gelir dağılımı neticesinde meydana gelen eşit olmayan toplum düzeni ile başa çıkmak isteyen refah devletleri, sosyal politikayı araç olarak kullanarak bu tür sorunları çözümlemeye çabalamışlardır. Sağlık, barınma ve eğitim gibi ana gereksinimleri sosyal politikalar yoluyla eşit vatandaşlık hakkı olarak sunmak için gayret gösterilmiştir (Yılmaz 2015).

Disabled People's International gibi küresel çapta adını duyuran bir oluşum yoluyla varlığı onaylanan engelli hakları eylemi, çalışma yaşamına dâhil olmanın engelli bireyler için eşit vatandaşlık hakkını kullanmak açısından önemli olduğunu ifade etmiştir. İstihdam sahasında var olmanın gerekliliği engelli hakları açısından iki maddeye dayandırılmıştır. Bu saptamaların ilkine göre, engellilik bireylerin fiziksel veya mental noksanlıklarından değil (medikal model), engelli bireyin farklı fiziksel ve mental durumuna uygun (sosyal model) koşulların sağlanmamasındandır. İkinci saptamaya göre ise, üretime katılmanın faydası ekonomik gelir getirmenin yanı sıra sosyal konum ve hayat standartı belirleyicisi olmasıdır. Bu noktalardan hareketle engelli hakları eylemi, engelli bireylerin çalışma yaşamına dahil edilmesi yoluyla sosyal konum ve hayat standartlarının yükseltilmesini ve haklara eşit katılımını savunur (Güneş ve ark. 2013).

Engelliliği olan bireylerin dezavantajlı durumunun devam ettiği dikkatte alındığında, istihdam kaygılarını hedef alan programların ve politikaların bu tür çabalar için analiz ve müdahale düzeyi hakkında en temel soruları soran eleştirel bir yeniden incelemeye muhtaç olduğu açıktır. Peki kanıtlar belli birtakım farklılıkları olan insanların toplumsal düzeydeki politikalar ve pratikler tarafından sakatlandığını göstermeye devam ederken biz neden esasen bireysel analiz ve müdahale düzeyinde iş yapmaya devam ediyoruz? Kendi rutin işleyişlerinin parçası olarak bu tür destekleri ve hizmetleri sağlayabilecek ve sağlaması gereken ana akım ortamlarının süregelen direnişine rağmen, bireyi— ve sakat bireye uzmanlaşmış tedavi, eğitim ve öğretim verilmesini— değerlendirmeyi ve yaftalamayı vurgulamaya devam etmemizin nedeni nedir? Belki de cevap, toplumun neredeyse tümüyle dışlanması pahasına birey perspektifinden dünyaya bakan mesleklere ve kuramlara yaslanmaya devam edilmesinde saklıdır. Biz, bireysel farklılıkların ancak toplumlar değiştiğinde içselleştirebileceğini ve değerli hale getirilebileceğini savunuyoruz. Bunun pek yeni bir gözlem olduğu söylenemez, ama bu perspektifin rehabilitasyon mesleğinin dönüşümüne uygulanması yeni olabilir. Birçok ülkede tutumlar ve politikalar sakat kişileri ekonominin kıyısına itmiştir. Bu tecride ve yaftalamaya çare bulmak için atılan adımlar genellikle siyasi açıdan muhafazakâr önlemlerdir ve de çoğu zaman istemeden, engelli kişilerin farklılıklarını ve meselelerini "özel" ve "benzersiz" diye nitelendirerek onların zarar görmesine katkıda bulunur. Geleneksel rehabilitasyon kuramları ve meslekleri bu tür stratejileri içermektedir. İyileştirme mesleği ve onun entelektüel gerekçeleri engelli kişileri farklı, anormal ve muhtaç—buna karşın bir şeyleri hak eden— diye yaftalayarak davranışsal ve yapılı çevrenin engellilik adı verilen bireysel farklılık biçimlerini çok farklı şekillerde saptayıp değersizleştiğini göz ardı eder (Schrıner 2011).

Engelli bireylerin sosyal hayata katılımını artırmaya yönelik sosyal politikalar her ne kadar gün geçtikçe gelişiyor olsa da engelliliğin yol açtığı dezavantajlılık hali tamamıyla ortadan kalkmamaktadır. Aslında engellilerin spesifik problemlerine yönelik anlık ve gündelik çözümler üretmek yerine toplumun bütün üyelerinin ihtiyacını karşılayacak düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Eğitim, sağlık, ulaşım ve erişebilirlik planlanırken aslında tüm bu sürecin sadece prototip olarak kabul edilmiş "normal insanlara" göre düzenlenmemesi gerekmektedir. Eğitim modeli ve çalışma yaşamı bireyleri bedensel ve mental kapasite olarak benzer

değerlendirmemelidir. Bu şekilde düşünmektense bireyin toplumsal yaşamda var olmasını ve kabul görmesini sağlayacak faaliyet alanlarına hususi düzenlemeler yapılmaksızın entegre olabilmesine elverişli bir yönteme gereksinim vardır. Engellilere yönelik ayrımcı düzenlemelerin gerek eğitim gerek çalışma yaşamında mutlak çizgilerle ayrışması; örneğin "görme engelli bireyin görme engelliler okuluna" gitmesi gibi ötekileştirici pratiklere yol açmaktadır. Bu uygulamalar engelli bireyleri kısıtlı bir sahaya ve muhite sokmakta, sosyal bütünleşmesi önünde engel oluşturmaktadır. Sosyal devletin görevlerinden biride bünyesinde yaşayan tüm bireylerin farklılıklarını dikkate almadan onları ortak payda da buluşturacak düzenlemeler yapıp insan onuruna ve guruna yakışır bir hayat inşa etmektir (Güngör ve Güneş 2012).

Dezavantajlı kimselerin toplumsal bütünleşme konusunda baştan beri birtakım problemler yaşadıkları bilinmektedir. Bu durum sosyal dışlanmayı beraberinde getirmekte, çalışma yaşamında kendilerine yer bulamamaktan sosyal bütünleşmenin sağlanmamasına kadar giden bir sorun alanı oluşmaktadır. Sosyal yapıda hakim olan bakış açısı neticesinde dışlanan dezavantajlı kitleler ötekileştirme ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle dezavantajlı grupların sosyal yapı ile bütünleşmesini sağlayıcı uygulamalar ve sosyal politikalar geliştirilmektedir. Dezavantajlı kitlelere yönelik geliştirilen sosyal politikalara göre bu grupların toplumsal entegrasyonunu sağlamanın en güzel yolunun aktif olarak çalışma yaşamına dahil edilmelerinden geçtiği ileri sürülmektedir. Böylece çalışma yaşamına dahil olmanın getirdiği sosyalleşme neticesinde sosyal içerme ciddi bir olanak olarak karşımıza çıkmaktadır (Saraç 2014).

Engelli bireyin bağımlı bir yaşam sürmesi altında; kültürel, sosyal, iktisadi ve politik alanlardan kaynaklı kısıtlamalar yatmaktadır. Birleşmiş Milletlerin engelliliğe dair ayrımcılık pratiklerini engelleme amacı ise sosyal yapıdaki diğer insanlardan farklı olmanın neticesinde geliştirilen peşin hüküm ile sergilenecek olan olumsuz tutum ve hareketleri bertaraf etmektir. Toplumsal yaşama olumsuz önyargılar nedeniyle dahil olmada güçlük çeken engellilerin önündeki bu engellemeler kaldırılarak yaşama ve haklara eşit katılımın sağlanması aynı zamanda negatif ayrımcılığın önlenmesinin de temel hedefidir (Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı 2010).

Engelli hakları hareketinin küresel çapta böylesine kabul gören büyük bir olgu olmasının temel nedeni engelli bireylerin hak bilincine ulaşması ve bu yolda verdikleri mücadelelerdir. Aslında burada dikkat çeken bir diğer husus ise kolektif hareket etmenin engelli bireyler açısından sosyal yaşamlarının vazgeçilmez bir unsuru haline gelmesidir. Engelliliğin hastalık ile ilişkilendirilmesi ve bedeni bir nesne haline getirip iyileştirme çabaları medikal modelin tipik bir yaklaşımıdır. Uzun yıllar bu model çerçevesinde engelliğe yaklaşmanın; erişilebilirlik, çalışma yaşamı ve eğitim gibi temel haklar hususunda bu kitleye yönelik geliştirilebilecek düzenlemeleri geciktirmiştir. Toplumsal hayat çoğunluğu oluşturan insanlara göre şekillendirilmiş, engelli bireyleri sosyal hayata dahil etmek için herhangi bir çaba gösterilmemiştir. Bu tür uygulamalar engelli bireyleri ötekileştirmiş, damgalanmalarına yol açmış ve engelli bireylerin sorun alanlarının yok sayılmasına imkan sunan bir oluşumu da meydana getirmiştir (Özgökçeler ve Alper 2010).

2.2.2. Engelliler Neden İstihdam Edilmeli?

Çalışmak, hayatı devam ettirebilmek için gelir getirmenin çok ötesinde bireyin kendini gerçekleştirmesini sağlayarak sosyal yaşamda var olmasına yardımcı olmaktadır. Engelli bireylerin bir iş sahibi olması da en az toplumun diğer bireylerinin iş sahibi olması kadar önemlidir. Herhangi bir engeli bulunmayan bireylerin işgücüne dâhil olmaları ve bu alanda kendilerine yer edinmeleri yeterince zorken bile engelli kimseler için bu alanın daha zorlayıcı olacağı yadsınamaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Engellilerin istihdamda kendilerine yer bulmaları çoğunlukla yasal dayatmaların bir sonucudur. İşgücü piyasalarında engellilerin kendine yer bulamaması sebepleri arasında; engellilere karşı geliştirilen peşin hükümlerin ve engellilik hakkında yeterli bilgiye sahip olmamak gösterilebilir (Arslan ve Altıntaş 2014).

Küresel çapta nüfusları her geçen gün artan engelli bireylerin hayatlarını idame ettirebilmeleri, toplumsal ve iktisadi koşulları iyileştirebilmeleri oldukça güç, bu güçlüğün yanı sıra insani bu koşulların sağlanabilmesi oldukça fazla ekonomik maliyete yol açmaktadır. Engelli bireylerin, temel insani haklardan faydalanılabilmesi için asgari düzeyde belirlenmiş bir yaşam düzeyinde hayatını devam ettiriyor olmaları gerekir. Eğer bu düzeyde bir hayat kendilerine

sağlanamadıysa her türlü imkân ile desteklenip bu şartlarda yaşamaları yolunda düzenlemeler yapılmalıdır. Son zamanlarda ülkemizde engelli bireylerin haklarına ilişkin gerek iktisadi gerekse sosyal mecrada düzenlemeler yapılmışsa da hala bu alanda yapılanların yeterli olduğunu söylemek zordur (Camkurt 2013).

İnsan, becerileri ve zekasıyla toplumsal yapıyı oluşturan bütünün vazgeçilmez bir parçasıdır. Haklarını kullanmak açısından engelli bireylerle diğer vatandaşların bir ayrımı yoktur. Fakat engelli bireylerin, engelleri özelinde bazı ihtiyaçlarını giderirken zorluklar yaşadıkları, diğerlerinin yardımına ya da mobilitelerini artırıcı bir takım kolaylaştırıcı teknolojik aletlerin yardımına gereksinimleri vardır. Sosyal devlete has özelliklerden biri de engelden dolayı meydana gelmiş olan farklılıklara ilişkin geliştirilebilecek ayrımcı uygulamaları yok etmek ve engelli bireylerin sosyal entegrasyonunu sağlamaktır. Engelli bireylerin üstesinden gelmesi gereken daha fazla sorun olduğu aşikardır. Bu sorun alanları; sosyal politika eksiklikleri, iktisadi, toplumsal ve yönetim mekanizmalarının bozukluğundan, sosyal yapıdaki bilgi eksikliğinin meydana getirdiği önyargılara ve buna bağlı olarak geliştirilen yanlış davranışlara kadar çok boyutlu bir alanı kapsamaktadır. Engelli bireylerin, karşılaşılan bu problemleri aşması yolunda gerçekleştirilebilecek en önemli adım toplum içerisinde üreterek var olmasıdır. Üretim mekanizmalarına dâhil olmanın gelir getirici fonksiyonun yanı sıra pozitif manada psikolojik getirileri de hayli önemlidir (Aytaç ve Dursun 2017).

Engelli bireylerin muhtaç ve bu yüzden korunmaya ihtiyacı oldukları, bu kişilerin hükümet veya aileleri kanalıyla gözetilmesi gerektiği yaygın toplumsal bakış açısının bir yansımasıdır. Bu nedenle engelli bireylere genellikle merhamet duyulmaktadır. Böylesi bir bakış açısı engelli bireylerin becerilerini göstermesi önünde de bir set oluşturmaktadır. Sosyal yaşam içerisinde korunan ve gözetilen olmak hissi olumsuz duyguları açığa çıkararak yetersizlik düşüncesini tetikleyecektir. İstihdam edilebilir engellilerin çalışma hayatında kendilerine yer bulabilmeleri beraberinde yaşadıkları sosyal yapı içerisinde de yer edinmelerini sağlayacağından çok önemlidir (Aydemir 2013).

Toplumsal yapı içerisinde yer edinmenin temel şartlarından biri meslek sahibi olmaktan geçmektedir. Engellileri, verimli birer fert olarak sosyal yapıya dâhil etmenin en işlevsel yolu onları işgücü piyasalarına dahil etmekten geçmektedir. Böylece düzenli gelir elde edebilecekler ve ekonomik olarak bağımsız bireyler haline

geleceklerdir. Bunun yanı sıra sosyal ve iktisadi yönden fayda sağlamanın hazzını tadacak, psikolojik olarak yeterli olduklarını hissedeceklerdir. Çalışmak vatandaş olarak bir hak ve sorumluluktur. Bu nedenle engelli bireylerin kendi tercihleri doğrultusunda bir işte çalışabilmeleri için ulaşım ve erişebilirlilik konusunda yeterince düzenleme yapılmış olması gerekmektedir. Bir diğer önemli husus ise iş öncesi mesleki danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin sağlanmasıdır. Bu hizmetler eğitim seviyesi ayırt edilmeksizin tüm engellilere verilmelidir. Bu hizmetle amaçlanan; engelli bireyin potansiyeline elverişli bir iş sahasında çalışması için uygun seçimin yapılması, işbaşı eğitim modeliyle işe hazırlama ve daha sonraki süreçlerde karşısına çıkabilecek güçlükler konusunda mesleki rehabilitasyon ile güçlendirmektir. Bu nedenle engelli bireylerin işgücü piyasalarına dâhil edilmesi mesleki danışmanlık ve rehberlik hizmetleri ile birlikte programlanmasına ihtiyaç duyulan bir alandır (Kalkınma Bakanlığı 2014).

Geçmişten günümüze engellilere bakım vermek ailelerin göreviydi. Hatta karşılaşılan sorunlarla başa çıkmak için yakın çevrenin (akrabalar, komşular vs.) yardımı alınırdı. Yardımsız sosyal hayatta var olamayan engellilerin toplumsal, iktisadi ve politik mecralarda aktif olduğu da söylenemezdi. Engellilerin kısıtlı çevreleri dışında onlardan haberdar olunduğundan da bahsedilemezdi. Bu nedenle engellilerin gereksinimleri sahip oldukları çevre ölçütünde ve imkânlar dâhilinde karşılanabiliyordu. Çağdaş dönemle birlikte engelliler kendilerine sosyal hayatta yer bulmaya başladılar. Sosyal politikaların aktif kullanılmasıyla birlikte kamu kurumları ve verdiği hizmetler engelliler lehinde düzenlenmiş ve bu uygulamalar onları görünür hale getirmiştir. İktisadi fayda sağlamanın engellilere getirdiği artılardan biri de sosyal kabuldür. Buna bağlı olarak gelişen bir diğer unsur ise politik mecralarda var olmaktır. Toplumsal hayata engellilerin dâhil olmasını sağlamanın kişisel faydaları olduğu kadar toplum nezdinde de faydaları olduğu su götürmez bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır (Kesgin 2014).

Engellilerin işgücü piyasalarına dâhil edilmelerini sağlayan bir başka unsur ise güncellenen politikalar ve sosyal yapının değişimidir. Günümüzde birçok ülkede karma iktisadi faaliyetlere yönelik politikaların kullanıldığı görülmektedir. Küresel çapta kullanılan bu sistemler doğrultusunda sosyal devlet kavramına yer verildiği ve sosyal devleti gerçekleştirmeye yönelik uygulamalar için hedefler belirlenmektedir. Söz konusu bu politikalar çerçevesinde engelli hakları doğrultusunda ilerleme

kaydedilmiş ve çalışma yaşamına engellilerin dâhil edilmesi zorunlu bir hal almıştır. Bu politikalarla amaçlanan engellileri işgücüne dâhil ederken refahı toplum içindeki bireylere eşit dağıtmaktır. Engellilerin çalışma yaşamında var olmasının maddi gelir sağlamasının yanı sıra sosyal hizmet ve yardım maliyetlerinin azalmasını da katkısı bulunmaktadır. Kişi bağlamında getirisi ise özgür bir yaşam sürmektir. Teknolojik ilerlemelerin hız kazanmasıyla birlikte çalışma koşulları çeşitlilik (esnek mesai, evden çalışma vs.) göstermeye başlamış ve bu durum engellilerin tercih edilebilirliğini artırmıştır. Böylece engellilerin çalışma yaşamına dâhil olmasının önünde bir engel kalmamış ve yaşanan teknolojik gelişmeler sonucunda gelişen yardımcı alet ve gereçler engellilerin istihdamlarını da zorunlu hale getirmiştir. Ekonomide Post- Fordist politikaların yaygınlaşmasıyla birlikte üretimin esnek bir modelde gerçekleşmesi ve teknolojinin bu süreçte yaygın olarak kullanılması engellilerin istihdamda daha rahat yer bulabilmelerini sağlamıştır. Böylece engelli bireylerin çalışma yaşamına evlerinden bile dâhil olabilecekleri görülmektedir (Öz ve Orhan 2010).

Engelli bireyin iktisadi olarak çalışmasının gerekliliği ihtiyaçlarının getirdiği mali yüktendir. Çalışmayan engelli bireylerin birtakım ihtiyaçlarının ailesi, yakın çevresi veya devlet eliyle giderildiği görülmektedir. Sosyal bir devlet olmanın gerekliliği devlet tarafından bu şekilde yerine getirilmektedir. Fakat engelli bireye bakım vermek zorunda olan aile üyelerinin de bu nedenden dolayı çalışma yaşamına dâhil olamadıkları görülmektedir. Modern sosyal politikalar sayesinde artık dezavantajlı olarak görülmekte olan grupların (hükümlü, yoksul, engelli, kadın vs.) haklarını kullanmaları önünde bir engel yoktur. Engellilerin istihdama dâhil olmasını gerektiren sosyal sebep olarak bu gösterilebilir. Kendini gerçekleştirme yolunda en önemli adımlardan biri olan çalışma yaşamı sayesinde engellilerin toplumsal uyumu sağlanacak ve bu sayede toplumsal aidiyet duygusu gelişecektir (Aytaç 2005).

Engelli bireyler, gerek çalışma yaşamına katılmada yaşadıkları sıkıntılar gerekse gelir elde etme açısından ekonomik ve toplumsal tabanlı engeller sebebiyle, yaşam standartlarını üst seviyelere taşıyamamakta ve gitgide daha kötü maddi şartlara sürüklenmektedir. Modern endüstriyel toplumlarda çalışma yaşamı içinde olmak, üretmek, iş gücü piyasasına dâhil olabilmek, aynı zamanda toplumsal yaşamın dışında kalmamak anlamına gelir. Bu da kişinin özgüven sahibi olması, toplumsal yaşam içinde var olabilmesi yani mevcut sisteme tutunabilmesi demektir. Engelli

bireyin de kentsel yaşam içinde istihdam imkânlarından faydalanarak, birtakım kimselerin ve kurumların ekonomik olarak desteklemesine gerek duymadan, kendi ayakları üzerinde durabilmesi, engelli olmayan kişilerde olduğu kadar şarttır. Ancak engelli kişilerin istihdamı, engelli olmayan kişilere kıyasla, zorlukların ve sorunların yaşandığı bir alandır. Bunlar, engelli kişilerin istihdam edilmeden önceki eğitim dönemlerinde yaşanılan sıkıntılardan, iş arama, işe girme süreçlerine dek devam eden, çok çeşitli ve boyutlu sorunlardır. Engelli kişi iş arama sürecine girmeden önce, yeterince eğitim/mesleki eğitim alamadığı takdirde, zaten kısıtlı olan istihdam olanakları neredeyse tamamen ortadan kalkmaktadır. Hem engellilik durumunun kendisi hem de engellinin vasıfsız işgücü niteliğinde olması dolayısıyla, engelli olmayan kişilere göre engelli kişilerin istihdam edilmesi önünde engeller oluşmaktadır. Dolayısıyla işsizlik oranı, engellilerde hep daha fazla olmaktadır (Erdugan 2010).

Bağımsız yaşam becerilerini kazanan engelli bireylerin toplumda bir birey olarak var olabilmeleri, topluma ve ailesine yük olmadan hayatlarını sürdürebilmeleri çalışma hayatına etkin katılımlarıyla mümkündür (Olçay Gül 2012).

Arslantaş ve ark. (2015)'e göre engellilerin sosyal entegrasyonunun önündeki en büyük sorun istihdamdır. Çalışma hayatı bir insanın kendi ve hayatının tamamlanması açısından önemlidir. Çalışma ile elde edilen refah toplumsal düzeyde her bireyin ihtiyacıdır. Fakat bahsettiğimiz üzere engelli kimseler çalışma hayatı bakımından da dezavantajlı durumdadır. İstihdama dahil olmak isteyen engellilerden mesleki rehabilitasyon ve hazırlık almayanlar için işler daha da güç bir hal almaktadır. Bilinmektedir ki her engelli bireyin durumuna uygun bir iş mutlaka vardır. Toplum yaşamı açısından istihdama dâhil olmak toplumsallaşmanın bir yoludur. Fakat engelliler meydana getirilmiş düzen açısından da dezavantajlı konumdadırlar. Eşit muamele ilkesi çerçevesinde, engelli bireylerin iş gücüne katılımları, önündeki güçlüklerin kaldırılması gerekmektedir. Engellilerin çalışması bir lütuf olarak görülmemelidir. Aksine onların üretken birey olarak topluma katkıları göz önünde bulundurulmalıdır. Engelli bireylerin ekonomik yaşama dahil olmaması onların toplumsal yaşamdan dışlanmasına sebebiyet verecektir. Engelli bireylerin mesleki eğitim yoluyla güçlendirilip ekonomik hayata tam katılımının sağlanması durumunda ulusal gelire ve ulusal gelirden alınan paya katkısı olacaktır.

Bu çerçevede devlete önemli görevler düşmektedir. Engellilerin korunması, sosyal ve ekonomik hayata katılımlarının sağlanması, sosyal devlet olmanın da bir gereğidir.

Laçiner ve ark. (2007) 'nin bahsettiği gibi yoksulluğa maruz kalma sıklığı en yüksek grupların, dar çalışma alanlarına sahip, işlevselliği belli bir sınırda, beceri kapasitesi yetersiz düzeyde olan ve bu nedenle işsiz olan veya işsizlik tehlikesiyle her an karşılaşabilecek yüksek riskli kimselere tekabül etmektedir. Bu durumun nedeni olan iki temel gerekçeyi ele aldığımızda ise birincisi; var olan işlerin yerine getirilebilmesi için söz konusu grupların uygun yeterliliğe sahip olmamasıdır. İkincisi ise; bu gruplara hitap eden işlerin yeterli sayıda bulunmamasıdır. Aslında tüm yaşanan bu gelişmeler, işsizliğin biyopsikososyal bağlamda bir izdüşümüdür. Yani işsizlik ekonomik anlamda yoksulluğun yanı sıra psikolojik ve toplumsal anlamda yoksunluğun bir bileşeni haline gelmektir. Yoksul kimseler asgari insani hayat standartlarında yaşayamayacak ve işsizliğin doğal bir sonucu olarak işgücü piyasasından ve üretim mekanizmalarından dışlanacaklardır. Üretip faydalı olabilmek insan hayatının bir gerekliliği olarak karşımıza çıkmakta ve insanın "kendini gerçekleştirmesi" de bu yollara bağlıdır. İşsizlik bireyi tüm bu bahsettiğimiz mekanizmaların gerisinde bırakmakta ve onu bu olanaklardan mahrum etmektedir.

Engellilerin istihdam düzeyinde yaşadıkları sosyal dışlanma ciddi boyutlardadır. ILO'nun verilerine göre, kimi ülkelerde engelli nüfusunun %80'i işsiz olduğu görülmektedir. 2002 Türkiye Özürlüler Araştırmasına göre Türkiye'de engellilerin işgücü piyasalarına katılımının sadece %21,27 olduğu öte yandan işsizlik oranlarının kentlerde kırsal bölgelere göre daha yüksek görüldüğü saptanmıştır (Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı ve Özürlüler İdaresi Başkanlığı 2004). İstihdamdan dışlanma, akabinde yoksulluğu getirmekte ve içinden çıkılamayacak bir kısır döngüye sebebiyet vermektedir.

Engelli kişilerin istihdam durumlarını iyileştirmek için etkili stratejiler geliştirme yolunda ilk adım, onları marjinalleştiren toplumsal, ekonomik ve siyasal etkenlerin değerlendirilmesidir. Bu bağlamda, son yıllardaki en önemli katkı, engelliliği kavramsallaştırarak anlamaya yönelik akademik uğraşılardır. Kayda değer yeni fikirler ve stratejiler olmadığı takdirde çok geçmeden gözden düşmesi kaçınılmaz olan özel eğitim ve rehabilitasyon gibi engellilikle ilgili mesleklerin bilgi tabanlarının tersine, engellilik çalışmaları *toplum içinde* engellilik konusunda önemli ve yeni perspektifler geliştirmiştir. Bu içgörüler engelliliğin toplumsal olarak

yaratılan bir şey olduğu temel görüşünden hareket eder. Geçmişte yeti yitiminin engellilik olarak nitelendirilmesini nadiren sorgulardık. Mental geriliğin, görme ve işitme engelliliğin, ruh ve sinir hastalıklarının ve bedensel yeti yitiminin "problem" olarak görüldüğü bilinmekteydi. Ama analizden yanlış bir sonuç çıkartıyorduk: Bu sorunların medikal tedavileri gerçekleştirilebilirse, engellilik probleminin de hallolacağını öngörüyorduk. Engellilikte fiziksel başkalıkların bir anomali olarak görülmesi ve bunların engelli bireylerin kategorizeleştirmesi için araç olarak kullanılması yadırganmak bir yana bu başkalıklar üzerinden problemli kısmın tanımlanmasının oldukça kolaylaştırıcı bir etken olduğu üzerinde durulmuştur. Bunun için başkalıklarıyla var olan kimseleri iyileştirmek amacıyla damgalamak nesnenin doğasından ileri geldiği için yadırganmıyordu. Engellilik *yaratılan* bir şeydir. Öğrenme bozukluklarında olduğu gibi dışarıdan bakıldığında fiziksel bir belirti vermeyen engellilik türleri ile bu tez çürütülebilir. Dolayısıyla engelliliğin bu tür izahının eski bir tanım olduğu görülmektedir. Eğer toplumdaki koşullar bazı yeti yitimlerine mimari, programatik ve davranışsal dezavantaj ekleyerek sakatlık üretiyorsa, bu yapısal eksiklik hakkında, bunların nereden geldikleri ve nasıl giderilecekleri hakkında daha çok şey bilmemiz gerekmektedir. Eğer engelli kişilerin karşılaştığı istihdam sorunlarına anlamlı bir şekilde el atılacaksa, bu tür bir anlayış önemlidir (Schrıner 2011).

İçinden çıkılamayan bir hal almakta olan toplumsal dışlanmadan kurtulmanın en basit yolu işgücü piyasalarında yer almaktır. Ancak işgücü piyasalarında yaşanan dışlanmanın da çok boyutlu dışlanma sonuçlarına neden olduğu ve toplumsal düzeni bozan bir sorun alanı haline geldiği görülmektedir. Burada söz konusu döngünün içinden çıkılmasını güçleştiren iki durum vardır. Birincisi, sosyal yapının tamamı göz önüne alındığında kimi kitlelerin toplumdan uzak bir halde oldukları, bunun nedenin ise toplumsal ilişkileri başlatacak düzeyde ilişkilerin aşırı problemli ve geri dönülemeyecek noktada hasar almasıdır. İkincisi ise toplumsal dışlanmaya maruz kalmanın mental ve psikolojik düzeyde bireyin kendisinde meydana getirdiği olumsuz duygulardır. Dezavantajlı durumlar olarak sayabileceğimiz; düşük eğitim düzeyine ya da mesleki yetersizliğe sahip olmak, sırf seçim şansı olmayan farklılıklarından dolayı istihdamdan dışlanmak, düşük ücret mukabilinde ya da kayıtsız işlerde çalıştırılmak şeklinde örneklendirilebilir. Bunlar nedeniyle yaşanılan gelir ve sosyal sigorta yoksunluğu toplumsal yaşamın tüm alanlarından dışlanmayı

beraberinde getirmektedir. Gelir yoksunluğu sebebiyle kişisel gelişimine katkıda bulunamayan kimse işverenler tarafından seçilmeyecek bu nedenle eğitim gerektirmeyen basit işlerde kısa zamanlı, kayıtsız ve düşük ücretli olarak çalışmak durumunda kalacaktır. Dışlanmayı bir şekilde tecrübe eden kişi mesleki yeterlilik ve eğitim düzeyini artırsa bile bunun yeterli olmayacağını düşünmekte ve bu sebeple belli bir zamandan sonra bu kişinin iş aramayı bile istemeyecek duruma geldiği görülmektedir. Tüm bunlar bireye kendini değersiz hissettirmekte ve sosyal olarak bir yerinin olmadığını düşündürtmektedir. Böylece birey işe yaramaz olduğunu benimseyecek, çaresiz ve muhtaç olmanın hak edilmesinden elde edilen sosyal yardım ve hizmetlerle yaşamayı kabullenecektir. Toplumsal bağı kopan ve geleceğe dair bir umudu kalmayan bir bireyin çalışma yaşamında tekrar dahil edilmesi oldukça güçtür ve bu durum ülkemizde sayıları hiçte azımsanmayacak oranlarda olan çalışabilir durumda engellilerin işgücüne dahil olanların sayısının oldukça az olmasıyla örneklendirilebilir (Gündüz 2007).

Engelliler, eğitim, istihdam, sosyal ilişkiler, mülkiyet, sağlık gibi alanlarda çeşitli dezavantajlar yaşamaktadırlar. Engeller, bu bireylerin kamusal alandaki hareketliliğini, eğitim ve iş olanaklarına erişimlerini, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerine ulaşımlarını kısıtlamakla kalmamakta, onların yoksullaşmalarına ya da sosyal hareketliliğe getirdiği engellerle yoksul kalmalarını da yol açarak, yoksulluk kaynaklı sosyal dışlanma biçimlerini de doğrudan ya da dolaylı olarak yaşamalarına neden olabilmektedir. Toplumsal olarak yok sayılma, görmezden gelinme, kıstırılmışlık, mekânsal ve mesleki sıkıştırılmışlık, ötekileştirme gibi sosyal dışlanma göstergelerine ek olarak, sağlık hizmetlerinden yararlanma konusunda da sorunlarla karşılaşmaktadır. Okul hayatında karşılaştıkları ayrımcılık ve okul binasına ulaşım güçlüğü, çok sayıda engelli gencin ya eğitim olanağına hiç sahip olamamasına ya da eğitimini yarıda bırakmasına neden olmakta, bu durum gençlerin başarı düzeyini olumsuz yönde etkilemekte ve toplumsal hareketlilik olanaklarından mahrum kalmalarına neden olmaktadır (Köten ve Erdoğan 2014a).

Günümüze değin engelliliğin sosyal düzleminin göz ardı edilmesi, sadece medikal alandan engelliliği değerlendirmenin yol açtığı farklılık vurgusundan kaynaklanmakla birlikte sorunların yüzeysel ve günübirlik ele alınmasına neden olmuştur. Ancak farklılıkların engelliler özelinde ele alınması tabiki de önemlidir. Bu sayede onlara özel hizmet ve uygulama modelleri geliştirilmiştir. Fakat söz konusu

bu gelişmeler engellilerin sadece medikal ve bedensel ihtiyaçlarına hitap etmektedir. Bu duruma sebep olarak ise engellilere yönelik peşin hükümler, ötekileştirici davranışlar ve olanaklar bakımdan eşitsizlikler örnek olarak gösterilebilir (Özbulut ve Sayar 2009).

İstihdam piyasalarının aktif kullanımı toplumsal dışlanma ile mücadele etmede en önemli anahtardır. İşsizliğin beraberinde gelir yoksunluğunu da getirdiği görülmektedir. Oransal dağılıma göre toplumu oluşturan üç kişiden ikisinin yoksullukla karşı karşıya olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle işgücü piyasalarına dahil olmanın toplumsal dışlanmaya karşı koruduğu ifade edilebilir. Avrupa Birliğine üye devletlerin yoksulluğun ve toplumsal dışlanmanın engellenmesinde işgücü piyasalarına katılım olanaklarının iyileştirilmesi yönünde politikaları benimsediği görülmektedir (Sapancalı 2005).

Günümüzde engellilerin istihdamı iki yönüyle ele alınabilir. Birincisi, geleneksel anlamda toplumun her kitlesini kapsayan kronikleşmiş genel istihdam sorunlarıdır. İkincisi ise kendine ait niteliklerden kaynaklanıyor olmasıdır. Her iki sorun alanının da dikkatli bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Halen ülkemizde engellilerin işsizlik oranları tam olarak sayılarla ifade edilmese de çok yüksek oranlarda seyrettiği bilinmektedir. Bu durum bile engelliler açısından sorun alanının ne denli büyük olduğunu göstermektedir. Engelli bireylerin kendilerine ait sorun alanlarından en mühim olanı ise şüphe götürmeksizin istihdam politikalarıdır. Bu yönde geliştirilecek olan sosyal politika çözümlemeleriyle birlikte engelli istihdamı alanında yeni ilerlemeler kaydedilecektir (Karataş 2002a).

Sosyal devlet anlayışının gelişmesiyle birlikte engelliler ve onlara ilişkin sorun ve haklar, toplumsal gündeme girmeye başlamış, bu durumun bir yansıması olarak da engellilere başta istihdam hakları olmak üzere bazı haklar verilmeye başlanmıştır. Bu haklara paralel engellilere yönelik bazı yöntemler geliştirilmeye ve uygulanmaya başlanmıştır. Ancak bu yöntemlere rağmen sosyal devlet anlayışı da engellilerin istihdamı ile ilgili net çözümler üreten bir yöntem ve yaklaşım ortaya koyamamıştır. Sosyal devlet anlayışından sonra gelişen neoliberal anlayış ile birlikte engellilere ilişkin yaklaşım kısmi bir dönüşüm daha geçirmiş, bu dönüşümle birlikte neoliberal anlayışın bir uzantısı olarak bireyselci uygulamalara vurgu yapan istihdam uygulamaları ortaya çıkmıştır (Orhan 2015).

AB, engelliliği son yirmi yıldan bu yana farklı bir şekilde kavramsallaştırmaya başlamıştır. Ülkemizin birliğe üyelik konusunda sağlaması gereken şartlardan biri de sosyal içerme hususudur. Bu madde ile engellilik özelinde geliştirilecek olan politikalar ve sosyal hizmetlere yönelik bir sorumluluk alınmıştır. Birlik tarafından geliştirilen engellilere yönelik bu modelle, engelliler muhtaç ve aciz olarak görülmemekte, sosyal hayatta diğer vatandaşlarla eşit hak ve sorumluluklara sahip olabilmek için bir çaba içerisinde olan kolektif bir yapılanma olarak değerlendirilmektedir. Refah devleti kavramının Avrupa devletlerinde ivme kazanmasıyla birlikte engellilerin bireyselliği üzerinde daha fazla durulduğu görülmektedir. Sosyal bir refah devleti olmanın beraberinde getirdiği insani koşullarda yaşama hakkı tüm vatandaşlara eşit bir şekilde sağlanması gerekmektedir. Engelliler özelinde bu durum değerlendirildiğinde hakları devlet tarafından korunan edilgen ve aciz bireyler olmak yerine, haklarını bilen ve savunan etken konumdaki bireyler olarak konumlandırılmak önemlidir. Avrupa ve refah devletleri açısından engelli ile ilişkiler sosyal haklar bağlamında ele alınmıştır. Bu haklar dört temel hak çerçevesinde şu şekilde değerlendirilmiştir:

- "Sosyal güvenlik hakkı,
- Sosyal ve tıbbi yardım hakkı,
- Sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkı,
- Engellilerin toplumsal yaşamda bağımsız olma, sosyal bütünleşme ve katılma hakkı" (Altuntaş ve Atasü Topcuoğlu 2014).

2.2.3. Engelli İstihdam Modelleri

Berkün (2013)'e göre engellilik çok uzun zamanlardan bu yana gündemde olan ve açıklanmaya çalışan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Engelliliği daha iyi anlamlandırabilmek için farklı yaklaşımlar geliştirilmiş ve bu yaklaşımlar engelliliği farkı boyutlarıyla ele almıştır. Günümüzde popüler yaklaşımlar ise engelli bireylerin toplumsal ve iktisadi hayata tam katılımlarını artırmayı amaçlamayan bir çerçeve etrafında şekillenmektedir. Engellilerin işgücüne katılımlarını sağlamak amacıyla gerek gelişmiş gerek gelişmekte olan ülkelerde tasarlanan sosyal politikalar önemli bir yer tutmaktadır. Buna rağmen engellilerin işgücüne katılması yolunda problemle karşılaşılmaktadır. "2002 Türkiye Engelliler Araştırması" göre nüfusumuzun

%12'sini engelliler meydana getirmektedir. Aynı araştırmanın verilerine göre engelli bireylerin eğitim düzeyleri düşük ve okuryazar olmayanların sayısı hayli fazladır. Vasıfsız olmak ve eğitim seviyesinin düşüklüğü engellilerin istihdam edilme şansını azaltmakta bu nedenle yalnızca beş engelliden biri kendine istihdam yer bulabilmektedir.

Engellilerin işgücü piyasalarına dahil edilmesinin gerekliliği ve bu durumun daha verimli bir şekilde uygulanmasına yönelik geliştirilen farklı arayışlar sonucu çeşitli istihdam metotları geliştirilmiştir. Alan yazın incelemesi neticesinde (Durmaz 2017; Uşan 1999; Zaim Gökbay ve ark. 2011) engelli istihdam yöntemi olarak kullanılan başlıca metotlar şunlardır:

a) Kota Sistemi
b) Korumalı İşyerleri
c) Kişisel Çalışma yöntemi
d) İşverenlerin Zorunlulukları Olmadan Engelli İstihdamı
e) Evde Çalışma
f) Kooperatif Çalışma Yöntemi
g) Sadece Engellilerin Çalıştırıldığı Seçilmiş İşlerde İstihdam

Bahsi geçen istihdam metotları arasında en çok tercih edilen yöntem ise kota sistemidir. Özellikle İngiltere ve Amerika gibi devletlerin yaptığı son düzenlemelerle bu yöntem yürürlükten kaldırılmış fakat ülkemizin yanı sıra AB devletlerinde uygulanan başlıca engelli istihdam yöntemi olarak varlığını sürdürmektedir (Öz ve Orhan 2010).

İşyeri kapasitesi doğrultusunda önceden tayin edilmiş sayılara göre engelli birey çalıştırma yükümlülüğüne dayanan kota sistemi, engellilerin çalışma yaşamında kendilerine daha kolay yer edinmelerini sağlayan bir teknik olarak karşımıza çıkmaktadır. Birinci Dünya Savaşının ardından Avrupa ülkeleri, engellilerin çalışma yaşamının her alanında olabilmesi için gerekli düzenlemeler yapmışlardır. Yaşanan savaşlardan sonra engelli sayısının artması, kota sistemi ile engelli istihdamını gündeme getirmiştir. Bu sistemi ilk defa uygulayan ülke olan Almanya'yı, Avusturya, İtalya, Polonya ve Fransa takip etmiştir. İlk önce yalnızca savaş sonucunda engelli olan bireyleri kapsayan kota sistemi daha sonra tüm engelli gruplarına uygulanmaya başlamıştır (Seyyar 2006).

Kota sistemi bugün birçok farklı şekilde kullanılmaktadır. Örneğin İtalya ve İspanya gibi ülkelerde işverenler belirlenmiş oranlarda engelli istihdam etmek zorundadır. Fakat Fransa, Almanya ve Avusturya gibi ülkeler ise belirlenmiş oranlarda engelli istihdam etmek yerine bu oranlara karşılık gelen bir maliyetin işverenler tarafından karşılanmasını içeren bir sistem benimsemiştir. Kota sistemini doğrudan uygulanması halinde, engelli bireyi istihdam etmeyen işverenler para cezasının yanında hapis cezası yaptırımı ile karşılaşmaktadır. Bunun yerine maliyetin işveren tarafından karşılandığı ödeme sisteminde ise ceza yaptırımı devreye girmektedir. Çalışma yaşamına engellilerin tam katılımının artırılması amacıyla belirlenen ikinci yöntem ise engellilere ilişkin geliştirilen ayrımcı politikaların ve yasal düzenlemelerin önlenmesi için çalışmalar yapmaktır. Engellilerin çalışma yaşamına dahil edilmesinde kullanılan üçüncü yöntem ise sadece engelli bireylerin çalıştırılabileceği seçilmiş iş tekniğidir. Bu uygulamaya örnek vermek gerekirse Danimarka, İtalya ve Yunanistan gibi ülkelerde telefon santrallinde çalışmak yalnızca görme engelli bireylere tahsis edilmiş bir iştir. Ülkemizde bu şekilde bir yasal düzenleme olmamasına rağmen görme engelli bireylerin daha sık tercih edildiği iş telefon santral memurluğudur. Engeli dolayısıyla diğer iş yerlerinde çalışamayacak durumda olan engelli bireylerin durumlarına göre özel düzenlenmiş alanlarda istihdam edildiği sisteme korumalı işyeri sistemi denir. Bu sistem kota yönteminin yanı sıra engelli bireylere yönelik geliştirilmesi muhtemel ötekileştirmenin önlenmesini yasal düzenlemeler yoluyla engellemeyi amaçlayan ülkelerde benimsenmiştir. Son yöntem ise kota sistemini ülkesinde kaldırmış olan Hollanda'nın engelli çalıştıran işverenlere yönelik çeşitli teşvikleri (vergi affi ve indirimi, proje hibeleri vs.) içeren sistemidir (Mamatoğlu 2015).

Ülkemizde engellilerin istihdam sorunu yaygın olarak kota sistemi ile çözülmeye çalışılmış ve 1475 sayılı Eski İş Kanunu'nda zorunlu kota getirilmiştir. 2003 tarihli değişiklikle birlikte 4857 sayılı İş Kanununda yapılan yeni düzenlemelerin yanı sıra Eski İş Kanunundaki mevcut sistem korunmuştur. İş kanunun ilgili maddesinde "İşverenler 50 veya daha fazla işçi çalıştırdıkları işyerlerinde her yılın Ocak ayı başından itibaren yürürlüğe girecek şekilde Bakanlar Kurulunca belirlenecek oranlarda engelli ve eski hükümlü ile 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunun Ek 1'inci Maddesinin (B) fıkrası uyarınca istihdamı zorunlu olan terör mağduru işçiyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler. Bu

kapsamda çalıştırılacak işçilerin toplam oranı %6'dır. Ancak engelliler için belirlenecek oran, toplam oranın yarısından az olmaz. Aynı il sınırları içinde birden fazla işyeri bulunan iş verinin bu kapsamda çalıştırmakla yükümlü olduğu işçi sayısı, toplam işçi sayısına göre hesaplanır." şeklinde ifade edilmiştir. 2004 tarihinde Bakanlar Kurulu düzenlemesiyle birlikte, kamu ve özel sektör alanlarında farklı oranlarda olmak üzere elli ve yukarısında işçi istihdam eden işyerlerinin, istihdam etmekle mükellef olduğu terör mağduru ve eski hükümlü oranı %6'dır. Bu düzenlemeye göre 4857 sayılı Kanunun ilgili maddelerine göre; kamu kurumlarında engelliler için belirlenen sayı %4, eski hükümlülerde ise %2'dir. Özel sektör çalışma alanlarında ise engelli bireyler için belirlenen genel kota %3, eski hükümlüler için %1, terör mağdurları için %1 olarak saptanmıştır. Özel sektöre tanınan %3'lük kotanın hiçbir gruba tayin edilmemiş %1'lik kalanı işverenlerin seçeceği gruba (engelli ve eski hükümlü) göre kendi inisiyatifine bırakılmıştır (Aytül Çakmak ve Ebru Çiftçi 2010).

Ülkemizin çalışma hayatında engellilerin desteklenmesine yönelik son zamanlarda attığı ciddi adımlardan biride kota yöntemine geçmiş olmasıdır. Ancak alınan önlemlere rağmen engellilerin istihdam oranlarının düşüklüğü ve iş yaşamına katılımlarının azlığı bu alanda yeni sosyal politikaların geliştirilmesini gerektirmektedir. Ülkemizde yaygın bir şekilde kullanılan kota yöntemi ve korumalı iş yöntemi engellilerin istihdam edilmesinde özendirici yöntemler olmakla birlikte tüm bunların yanında engelli bireylerin ulaşım ve erişilebilirliklerini artırmak ve onları teknolojik araç ve gereçlerle ücretsiz bir şekilde desteklemek diğer dikkate alınması gereken önemli yöntemlerdendir. Engelli bireylerin eğitim imkanlarından yeterli düzeyde yararlanması önündeki bariyerler, ilerde iş yaşamına dahil olurken de aşılması güç bir durum olarak karşılarına çıkmaktadır. İş yaşamına engelli bireylerin aktif katılımının sağlanması için engellilerin eğitim düzeylerinin artırılması ve mesleki eğitim almalarını sağlanmalı ve bu yönde politikaların düzenlenmesi gerekmektedir. İstihdam da kendilerine yer bulan engellilerin iş yaşamında ayrımcı muamelelerden uzak tutulabilmesi için bu alanda yapılmış pratik uygulamaları içeren özel yasal düzenlemelere ihtiyaçları vardır (Candaş ve ark. 2010).

2.3. İSTİHDAM VE ENGELLİLERİN KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR

Engelli bireylerin çalışma yaşamına dâhil edilmesinden, istihdam olanaklarından ve maaşlarına kadar olan alanlarda herhangi bir engeli bulunmayan bireylere göre çok daha kötü koşullara maruz kaldıkları bilinmekle birlikte olumsuz bu koşulların yüksek eğitim seviyesi ile aşılabileceği böylece işgücü piyasalarında kendilerine yer edinmelerinin daha kolay olabileceği görülmektedir. Engelli bireylerin, engelleri ne olursa olsun, içinde bulundukları koşulların doğası gereği eğitimlerine devam etmeleri oldukça güçtür. Toplumun diğer bireylerine göre engelli bireylerin düşük sosyoekonomik sınıfa mensup olması çok yönlü sorun alanlarını da beraberinde getirmektedir. Öyle ki bu durum zamanla işin içinden çıkılamayan bir döngüye sebep olmakta; yoksulluk veya engellilik gibi birbirini besleyen karmaşık bir yapıya dönüşmektedir. Ülkelerin kalkınmışlık düzeyleri yaşanan olumsuzluklar açısından değişiklik meydana getirmemekte kimi zaman söz konusu durumların devlet kanalıyla bizzat kısıtlanmalar nedeniyle yaşandığı görülmektedir. Engelli bireylerin çalışma yaşamında gerek ulusal gerek küresel düzeyde dezavantajlı bir konumda bulunduğu yapılan çalışmalar neticesinde kamuoyunun üzerinde mutabık olduğu bir durum haline gelmiştir. Engelli bireylerin eğitim seviyeleri yükseldikçe işgücü piyasalarında daha fazla tercih edilebilir duruma gelmelerine rağmen herhangi bir engeli bulunmayan bireye göre tercih edilebilirlikleri ve aldıkları ücret bakımından daha kötü koşullarda oldukları bilinmektedir. Engellilerin daha kolay istihdam edilebilmelerini sağlamak açısından yaşam boyu eğitim önemli bir yaklaşımdır. Ancak bu yaklaşım benimsense bile engelli bireylerin çalışma yaşamında yer edinmelerinin diğer bireylere göre daha zor olduğu bu nedenle aktif çalışma yaşamına dahil olan engellilerin oranının hala çok düşük düzeylerde seyrettiği görülmektedir. İstihdam edilmeleri durumunda ise ayrımcı tutumlara maruz kalma ve işe devam konusunda yaşanan sıkıntılar yaygın karşılaşılan sorun alanları olarak yapılan çalışmalar neticesinde karşımıza çıkmaktadır (Durmaz 2017).

2.3.1. Damgalama

Engelliler, binlerce yıllık insani gelişim sürecinden süzülüp gelen önyargılarla damgalanmışlardır. Bu damgalanmanın bir sonucu olarak toplumsal ve siyasal alanın dışına itilmişlerdir. Engelliler, çeşitli erişebilirlik sorunları nedeniyle toplumsal alana

çıkma olanağından çok büyük ölçüde yoksun bırakılmaktadırlar. Bunun doğal sonucu olarak, yaşamlarını evlerinde dört duvar arasında hapsolarak sürdürmek durumunda kalmaktadırlar. Engelliler çok çeşitli nedenlerle eğitim alma olanağına sahip değildirler, kısıtlı ölçüde bu olanağı bulanlar da eğitim sürecinde çok çeşitli güçlüklerle karşılaşmak durumunda kalmaktadırlar. Engelliler, işe yerleşme, meslek sahibi olma, dolayısıyla da gelir elde etme olanağı bakımından çok çeşitli olumsuz toplumsal bariyerlerle mücadele etmek durumundadırlar. İşe yerleşmeyi başaran engelliler ise, eğitim durumları uygun olsa bile görevde yükselme, uzmanlık kadrolarına geçme ve yönetici olma gibi olanakları nerdeyse kesin bir şekilde elde edememektedirler. Gelir elde etme olanağını hiç bulamayan veya çok düşük bir gelirle yetinmek durumunda kalan engelliler, toplumsal açıdan saygın bir konum elde edememektedirler. Bunun doğal sonucu olarak toplumun en alt katmanlarını engelliler işgal etmektedirler (Oran 2012).

Engelli bireyin toplumsal dışlanmasına yol açan pratiklerin başında gelir eşitsizliği, toplumsal ve kültürel olanaklardan yeterince istifade edememe gibi etmenler bulunmaktadır. Fakat yaşanan tüm sorun alanlarının başlıca sebepleri arasında engelli bireyleri kısıtlayan engellerin geçersiz kılınmasına yönelik yasal düzenlemelerin oluşturulmaması ve yürürlükte bulunan sosyal politikaların etkin kullanılmaması sayılabilir (Küçükali 2014).

Engelli bireyler, toplumsal hayat içerisinde var olmak hususunda çeşitli sıkıntılar yaşayan ve her türlü ayrımcı uygulamaya maruz kalan bir kitledir. Engelliliğin ve yoksulluğun birlikte görülmesi de bir tesadüf değildir. Yoksulluğun beraberinde getirdiği olumsuz ve yetersiz çevre koşulları (insanca yaşam koşullarının yetersizliği ve bunların yol açtığı sebepler) neticesinde engellilik meydana gelmekte ve engelli bireye bakım veren kişinin bu nedenle işsiz kaldığı görülmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı engelli bireyin temel insani haklarından (eğitim, sağlık, çalışma vb.) mahrum kaldığı bilinmektedir (Özgökçeler ve Bıçkı 2010).

Toplumsal dışlanmanın bir biçimi olan engelliğin temelinde toplumun bireylerine kodladığı normların esas teşkil ettiği unutulmamalıdır. Ayrımcılığa dayanak oluşturan bu kodların anlamlandırılması, engelliliğin toplumsal düzeyde hangi alanlara tekabül ettiğini görmek açısından önemli olmasının yanı sıra olumsuz tutumlarla mücadele etmek açısından da ne tür bir çözüm yolu izleneceği konusunda öngörü kazandıracaktır. Bunun en kısa yolu ise ülkemizde engelli bireylerin

toplumsal hayat içerisinde engellenmesine yol açan durumların etkisiz hale getirilebilmesi için bilimsel çalışmaların ve neticelerinin göz önünde bulundurularak hazırlanan sosyal politikaların etkin kullanımıdır (Burcu 2011b).

Engelliliğin ırka, yaşa ve cinsiyete bağlı değişkenlere özgü olmadığı bilinmekle birlikte yeryüzünde yaşayan hemen hemen her insanın engelli olma ihtimalinin bulunduğu göz ardı edilmemelidir. Her kesime malum olmuş böylesine bilindik ve kabul görmüş bir duruma rağmen engelli bireyler toplumsal yaşamdan dışlanmaktadır. Engelliliğin sonucunda karşılaşılan sorun alanlarının bireysel bağlamda ele alınması beraberinde yüzeysel anlık çözümleri ve şahsi çabaları getirmektedir. Bu yaklaşıma göre toplumsal yaşama yeterince entegre olunamamasının sorumlusu engelli birey olarak görülmektedir. Toplumsal yaşamda karşılaşılan güçlükler, engellinin hayatını çok daha zorlaştırmakta ve engellilerin sosyal hayatta görmezden gelinmesine sebebiyet vermektedir. Bu nedenle engellilere sunulan hizmet kalitesi de azalmaktadır (İçağasıoğlu Çoban 2008).

Engelli kimliği, engellilik konusunda aydınlatılmış ve artık "medikal model"in reddedilip bir "sosyo-politik model" olan "engellilik azınlık grubu modeli"nin benimsenmeye başlandığı toplumlarda dahi hala engellilerin "hasta" olarak etiketlenmesinden oluşmaktadır. Bu da engelliliğin sadece belli bir dönemde üzerinde durulan bir konu olamayacağını, toplumun sürekli olarak engellilik konusunda aydınlatılmasının zorunlu olduğunu göstermektedir. Türkiye'de engelli kimliğini bu durumdan kurtarmanın yollarından biri, ama en önemlisi, engellilik olgusuyla ilgili tartışmaların akademik çevrelerden alınıp, kamuoyu önünde tartışmaya açılmasıdır. Sadece engelsizlere değil, engellilere de engelliği anlatmak için buna gerek vardır. Engellilerin kendi durumlarıyla ilgili düşüncelerin, engelsizlerinkinden pek değişik olamayacağından hareket edilmesi gerekir. Çünkü engellilerde bu toplumun görüşleri doğrultusunda eğitilmekte ve aynı değer kavramlarını, sosyalizasyon sürecinde edinip, bunları kabullenmekte yani içselleştirmektedirler. Muhtemelen engellilerin de çoğu, engellilik olgusunun bir sağlık sorunu olduğunu düşünmektedir ve çözüm arayışlarını, daha çok rehabilitasyon merkezlerinde, doktor muayenehanelerinde, kliniklerde, terapi merkezlerinde aramaya devam etmektedirler. Bir bakıma toplumdaki genel kanıyı tasdik eden bir döngünün içinde kendi kendilerini engelleyen bir sosyal grup haline dönüşmektedirler (Durugönül 2004).

Genel olarak bakıldığında engelliliğin türünde bağımsız, eğitimden yararlanamamak ve ekonomik bağımlı biri olarak yaşama arasında çok sıkı ilişkiler bulunduğu dikkat çekmektedir. Engellilerin topluma en üst düzeyde katılımlarını sağlayabilmek için, onları diğer bireylerin gözünde "denk partner" haline getirecek girişimlere ağırlık verilmelidir. Bu da eğitimden başlamalı, iş piyasalarına yansımalı ve sosyal güvenlik sisteminde değişimlere kadar varmalıdır (Koçman ve Tufan 2005).

Ayrıca engelliliğin doğası gereği meydana gelen farklılıklar sebebiyle engelli bireylere yönelik geliştirilen farklı tutumların, engelli bireylerce kendilerine ayrıcalıklı davranılmasının hak edilmiş bir durumun yansıması olarak görülmesi aslında ayrımcılığın engelli birey tarafından özümsenmesinin bir biçimidir. Toplumsal yapı içerisinde inşa edilen diğer alanlar gibi engellilikte ilk önce sosyal olarak var edilmekte ve daha sonra inşa edilen engellilik bakış açısı toplumsal kabulü yansıtan ortak bir kabule dönüşmektedir. Engelli bireyin, kendi benliğinin farkında oluşu da ayrımcı pratikleri besleyen bir dinamik olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bu nedenle engelli bireyi, kendisine karşı geliştirebileceği ayrımcılıklardan da korumak icap etmektedir. Ayrımcılık toplumsal yaşama öylesine sirayet etmiştir ki ancak fanatik uygulamaların neticesinde göze çarpar hale gelmiştir. Bir şekilde kabul gören ve kılıfına uydurulan ayrımcılık, bu yönüyle de onunla mücadele etme gerekliliğini de ortadan kaldırmıştır. Bu durumun bir yansıması olarak ayrımcı pratiklerin hayatımızı kolaylaştırdığı bile söylenebilir. Söz gelimi engelli bir dilenciye yardım etmenin sonucunda yaşanan vicdani rahatlık örnek olarak gösterilebilir. Aslında merhamet duygusu adı altında gerçekleştirilen birçok olumlu davranışın altında ayrımcı dinamikler yatmaktadır (Karataş 2002b).

Engelli bireylerin temel yaşam haklarından olan istihdam, eğitim ve toplumsal hayata dâhil olmanın önündeki engeller; genellikle masum kisvelere büründürülmüş ayrımcı pratiklerin (şefkat, acıma vs.) yansımasından oluşmaktadır. Toplum tarafından ayrımcı dinamiklerin algılanışı ise; engelli bireylerin sürekli yardıma muhtaç, şefkat gösterilmesi gereken, tüm bu nedenlerle üretim mekanizmalarına dâhil olmasına gerek duyulmayan ve her türlü ihtiyacının toplum tarafından yerine getirilmesi gereken bireyler olduklarıdır. Sorunun doğasını çok boyutlu (psikososyal ve hukuki) ele aldığımızda gösterilen her türlü tutum ve davranışın, ötekileştirme pratiklerinin birer yansıması olduğu görülmektedir. Engelli bireylerin toplumsal

yaşama iştirak etmesinin önünde uzun zamandır ve yaygın bir şekilde kabul görmüş ayrımcılık anlayışının varlığı, yapılan araştırmalar ve istatistik çalışmaları ile ortaya konmuş somut bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrımcı uygulama ve tutumlarla mücadele etmek insan hakları yaklaşımına göre ana görevlerimizden biridir. Bu nedenle toplumun tüm kesimlerinin engelliler için engelliler ile beraber mücadele etmesi gerekmektedir. Engelli bireyler için tanımlanmış hukuki hak ve yetkilerin, vatandaşlar nezdinde içselleştirilmesinin yanı sıra söz konusu bu hakların kamusal alanda işlerliğini sağlamaya yönelik tedbirlerin erk eliyle alınmasını sağlamak toplumsal yapının istenen şekilde yeniden inşasına fırsat vermektedir (Akbulut 2012).

Ayrımcı muamelelere maruz kalmanın engelli birey açısından yansımaları psikososyal açıdan yeterince tahrip ediciyken işin içine bu bireylerin ailelerinin girmesi meseleyi daha da çetrefilli bir hale getirerek dışlanmanın tüm aile bireylerince hissedilmesine yol açmaktadır. Ayrımcı muamelelerin üçüncü tarafı yalnızca engelli bireylerin aileleri değil, bu pratiklerin oluşmasına müsaade eden, ötekileştirene dolaylı bir şekilde katkı sağlayan, ayrımcı tutumları sergileyenlere karşı seyirci kalanlarda dâhildir. Üçüncü taraftan kasıt sadece şahıslarla sınırlı değildir. Kamusal alanda engellilerin yaşamını kısıtlayan her türlü değişken (imar ve mimari, toplu taşıma araçları vs.) hukuki ve yasal düzenlemeler bu alana girmektedir. Ayrımcılığın her türlüsüne (inanç, dil, ırk, cinsel yönelim vs.) bireylerce maruz bırakılmaya neden olmanın yanı sıra en temel insani haklardan dışlanmaya yol açacak kanuni boşluklara da fırsat vermek dışlanmanın bir tarafı olmayı beraberinde getirir (Hekimler 2012).

2.3.2. İstihdam Edilen Engellilerin Çalışma Deneyimleri Ve Karşılaştıkları Güçlükler

Eğitim imkânlarının yetersizliği, fiziksel dışlanmayla mücadele, sosyal yaşam içerisinde yetersiz ve eksik temsil, istihdamdan dışlanma, yoksulluk ve daha bir sürü konu engelli bireyler tarafından tecrübe edilen ana sorunlar olarak sayılabilir. Engelli kişilere karşı geliştirilen gerçekliğe pek dayanmayan olumsuz tutum ve yargılar daha da büyüyerek bireylerin kendine yetememesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Anayasamızın 10. Maddesine göre tüm vatandaşlar sahip oldukları farklılıklara (dil,

mezhep, din, ırk vs.) karşı ayrımcılığa maruz kalmaması ve haklardan aynı düzeyde istifade edebilmeleri için hakları yasal güvence altına alınmıştır. Bu durumdan yola çıkarak tüm ülke vatandaşlarının eşit haklara sahip olduğunu açıkça görmekteyiz. Ancak söz konusu haklardan en az istifade eden yine engellilerdir. Buna sebep olarak engelli bireylerin haklarının ve sorumluluklarının yeterince farkında olmamaları, sivil toplum kuruluşları, devletin kurumlarını engellilik hareketi bağlamında harekete geçirecek vizyona sahip olmaları gösterilebilir (Besiri 2009).

Engellilerin iş gücü piyasalarına dâhil edilmesinde ve sonrasında ciddi sorunlarla yüz yüze gelinmektedir. Yetersiz eğitim düzeyleri ve bunun devamında vasıf gerektirmeyen işlerde istihdam edilmeleri bir yana; herhangi bir gerçekliğe dayanmayan peşin hükümler sonucunda ya çalışma yaşamında kendilerine yer bulamamakta ya da ucuz iş gücü olarak görülmektedirler. Çalışma yaşamında bir şekilde kendilerine yer bulanlar ise iş yerlerindeki yetersiz fiziksel çevre koşulları nedeniyle talep edilen çalışma düzenine uyum sağlayamamakta bu nedenle çalışma arkadaşları ve üstleri tarafından olumsuz tutumların yansıması sonucunda dışlanmaya uğramaktadırlar. (Altuntaş ve Atasü Topcuoğlu 2014)

Çalışma yaşamına dahil olan engellilerin karşı karşıya kaldıkları problemler erişebilirlilik, eğitim, sosyal hakların ihlali gibi alanlarda yoğunlaşmakta bu durum kaynaklardan eşit istifade etme hususunda sorunları da açığa çıkarmaktadır. Çalışma yaşamı öncesi engellilerin eğitim olanaklarından (mesleki eğitim vs.) yeteri derecede yararlanamaması eksik eğitim nedeniyle engelli bireylerin niteliksiz olarak tanımlanmasına ayrıca yetersiz ücretle çalışmayı beraberinde getirmesine, nitelik gerektirmeyen kolay işlerde çalışmayı, engel oranı fazla olan veya yardımcı cihaz desteğine ihtiyaç duyan engelli bireylerin de istihdam piyasalarında kendilerine yer bulamamasına sebep olmaktadır. Yaşamın her safhasında haklardan eşit istifade edemeyen engelli bireylerin sorunlarının temel kaynağı da aslında budur. Çalışma alanlarının eksik fiziksel koşullara sahip olması, çalışma arkadaşları ve üstlerinin negatif davranışlarına maruz kalmak çalışma yaşamında karşılaşılan dışlayıcı pratiklere örnek olarak verilebilir. Ayrıca iş yerlerine ulaşım sağlarken eksik mekânsal tasarım ve yetersiz fiziksel çevre koşulları sosyal yaşama dahil olmanın önündeki en büyük problemdir. İş yerlerinin bir çoğu engelli birey istihdam etme konusunda yetersiz çevre koşullarına sahiptir. Makul uyumlaştırma konusunda

işverenler tarafından çoğunlukla bir şey yapılmamakta ya da çabalar yetersiz düzeylerde kalmaktadır (Kayacı 2007).

Öte yandan çalışma yaşamında engelli bireyleri kapsayan organizasyonların olmaması, uygulamaların eksikliği; bireylerin hayatında engellilik halinin daha fazla hissedilmesine sebep olurken aslında engelliliğin engellenmekten beslendiğini de açığa çıkarmaktadır. Buradan da görüleceği üzere kişisel, sosyal ve kurumsal birçok değişkenin etkili olduğu düşünülebilir. Fakat temelde mühim olan meselenin engelli veya değil tüm bireylerin asgari düzeyde ve insani koşullarda hayatlarını devam ettirmesi gerekliliğidir. Bunu sağlamanın en kolay yolu ise engelliliğin engellenmeyi beraberinde getirmesine fırsat vermeden mevcut durumu faydaya dönüştürebilecek veya sıradan bir yaşam için gereken koşulların sağlanması, hayatı daha basit hale getirecek koşulların oluşturulması, insan haklarından istifade edilmesinin sağlanması gerekmektedir. Buradan yola çıkarak gerçekleştirilmesi gereken ilk eylemin engelli bireylerin sahip oldukları hakların kapsamlarını bilmeleri ve bu hakları aktif olarak kullanabilecek düzeye getirilmesinin sağlanmasıdır (Göçmen ve ark. 2017).

Yaşadığımız toplumun büyük bir çoğunluğunun engelli bireylere karşı peşin hükümlü olduğu bilinmektedir. Bu durum toplumun bir parçası olan işveren ve herhangi bir engeli bulanmayan çalışanlar tarafından da böyle algılanması engellilerin çalışma yaşamına dahil olmasının önünde bir engel teşkil etmektedir. Engellilerin istihdam edilmemesinin önündeki engeller ise şu şekildedir; engelli bireylerin etkili çalışamayacaklarına inanılması, iş yerinin mekânsal ortamına ve örgütsel yapısına tam olarak uyum sağlayamayacaklarının düşünülmesi, engellerinden dolayı kendilerine imtiyaz talep edecekleri hususunda ki herhangi bir temele oturmayan ve dayanağı olmayan iddiaların bütünüdür (Gündüz 2007).

Engelli bireylerin ayrımcılığa maruz kalması diğer alanlarda da ayrımcılığa maruz kalmayı beraberinde getirmekte ve bu bir döngü şeklinde devam etmektedir. Eğitim ve rehabilitasyon imkanlarından verimli bir şekilde istifade eden engelli birey çalışma yaşamında ötekileştirici pratiklere zemin oluşturan ekonomik etkenlerden de sıyrılacaktır. Eğitim ve rehabilitasyon çalışmaları ile hedeflenen engelli bireyi güçlendirerek; çalışma yaşamında donanımlı bir birey olmasının sağlanması, böylelikle iş yaşamında tercih edilebilir bir konuma getirilmesidir. Kapitalist sisteme göre, etkili ve yararlı olamayan bir çalışana, sırf sosyal sebeplerden ötürü çalışma yaşamında yer verilmesi devamlılığı sağlanabilecek bir pratik değildir. Değişen

şartlarla birlikte çalışma yaşamında tercih edilebilirliğin önceliği olarak donanımlı olmanın gerekliliği diğer tüm bireyler gibi engelli bireyler içinde önem arz etmektedir (Karataş 2002b).

Fakat burada temel problem engelli bireylere yönelik geliştirilen psikolojik setlerdir. Özel ve kamu piyasalarının engelli bireyleri değerlendirişi ve engellilerin kendilerini ele alışları kıyaslanacak olursa arada derin uçurumlar bulunduğu görülecektir. Kamu piyasalarının engelli bireylere yönelik geliştirdiği genel tutum, himaye ve muhtaçlık algısı üzerinden düzenlenmektedir. Eğitim ve çalışma yaşamına dahil edilmenin göz ardı edildiği bu uygulamalar yerini yardımlara bırakmıştır. Kamu piyasalarında kendine yer bulan engelliler çoğunlukla alt düzeyde ve sorumluluğun az olduğu alanlarda çalıştırılmaktadır. Özel işgücü piyasaları ise engelli bireyi istihdam etmeyi kanuni yaptırımların bir sonucu olarak yerine getirmekte ve engelli bireyden üstün yarar sağlayamayacağını düşünmektedir (Demir ve Eliöz 2016)

2.4. ENGELLİ İSTİHDAMI VE SOSYAL HİZMET

Sosyal hizmet mesleği yaklaşımının başlangıç noktası insanların sosyal varlıklar olduklarının anlaşılmasıdır. İnsanlar gerçekten de sosyal canlılardır. Birçok ihtiyaçlarını karşılayabilmek için diğer insanlara bağlıdırlar. Kişinin gelişimi ve ilerlemesi için diğer insanlarca sağlanan koruma, rehberlik ve eğitime ihtiyaç duyulur ve bir kimsenin varlığı -fiziksel ve psikolojik açıdan ne kadar güçlü olursa olsun- diğer insanların eylem ve seçimlerine bağlıdır. İşte insanların bu karşılıklı bağımlılığı ve sosyal ilişkilerin gücü, ilişkilerin ve etkileşimlerin kalitesini ve etkililiğini- başka bir deyişle sosyal işlevselliğini artırmaya yardım etmeye adanmış bir uzmanlığın temelidir (Sheafor ve Horejsi 2014).

Gerek küresel çapta gerekte yurdumuzda engellilik bir sorun alanı olarak algılanmakta ve bu konuda gerçekleştirilen çalışmalar olsa bile halen gereken düzeye ulaşamamıştır. Toplumsal yaşamımıza akseden bu problem gün geçtikçe daha fazla engelliyi ve sosyal çevresini tesir altına alarak bu insanlar için büyük bir sorun alanı haline gelmektedir. Engelli bireylerin fiziksel engelleri, kişilerin karşı karşıya

kaldıkları sorunların sadece küçük bir kısmını oluşturmaktadır. Engelli bireylerin çoğu hakkı (sosyal hak, ödevler vs.) toplumsal peşin hükümlerin birer kurbanı olarak kullanılamaz hale gelmektedir. Ülkelerin refah seviyesi engelli bireylerin eğitime ve üretime katkı vermesiyle doğrusal olarak ilişkilendirilebilir. Engelli bireyler ve sosyal çevreleri kendi kaderlerine bırakılmamalı, topluma entegrasyonları doğrultusunda teşvik edilmelidirler. Bunun içinse sosyal peşin hükümler bertaraf edilmeli, engelli bireylerinde tüm diğer bireyler gibi üretim mekanizmalarının içinde olabileceği, toplumsal imkânlardan eşit düzeyde yararlanmak için tüm vatandaşların bilinçlilik seviyesinin yükseltilmesi gerekmektedir (Aytül Çakmak ve Ebru Çiftçi 2010).

2.4.1. Sosyal Hizmet Engelli İstihdamının Neresinde?

Sosyal hizmetler; birey, aile, grup ve toplumun kendi yapısı ve sosyal çevresinden kaynaklanan ya da dış etkenler tarafından meydana gelen sosyoekonomik eksikliklerinin karşılanmasına, toplumsal problemlerin oluşmadan tedbirinin alınmasına ve tahlil edilmesine destek çıkılmasına ve yaşam ölçütlerinin ıslahı ve refahını artırmayı hedefleyen yöntemli ve programlı görevler bütünüdür (Göksal ve Pala 2015).

Tarihsel süreç içinde engelliler hemen her toplumun en fazla mağdur konumunda olan nüfus grubunu oluşturmuşlardır. Engellilerin girişimleri, insan hakları konusundaki gelişmeler ile ilgili disiplinlerin kuramsal ve uygulama boyutundaki pozitif etkileşimleri doğrultusunda gündeme gelen alternatifler, önemli aşamaların kaydedilmesine neden olmuştur. Konuya sosyal hizmet açısından bakıldığında engelliler, günümüz sosyal hizmet uygulamalarında öncelikli bir nüfus grubunu oluşturmaktadır. Sosyal hizmetin bir disiplin olarak gelişme dinamizmi ve giderek artan ilgisi doğrultusunda engellilik alanındaki işlevselliği olumlu ve etkin bir görünüm sergilemektedir (İl 2002).

Sosyal hizmetler sistemli ve programlı hizmetler bütünüdür. Maddi, manevi, sosyal sorunların giderilmesinde ve yaşam standartlarının yükseltilmesinde çok önemli rolleri ve görevleri vardır. Engellilerin toplumla bütünleşme sürecinde engelliler ve aileleri açısından olduğu kadar, toplumsal, kurumsal ve yönetsel açıdan

yapılabilecek birçok iyileştirme ve entegrasyon girişimi bulunmaktadır (Marşap 2002).

Sosyal hizmet uzmanı uygulamalarında bireyin genel iyilik halini hedefler. Bireyin yaşadığı sorunların, engellerin aşılabilmesi için 'onunla birlikte' hareket eder. Bunun da ötesinde bireyin, sorunlarını aşabilmesinde 'kendisinin savunucusu' olabilmesi için çaba harcar. Bireyi çevresi içinde düşünür. Çevrenin olanakları kadar olanaksızlıklarının da bireyin kaderini biçimlendirdiğine inanır. Bireyin güçlendirilmesinin önemini vurgular ve uygulamalarını da bu doğrultuda planlar (Arıkan 2002b).

Yıldırım ve Aslan (2019)'a göre sosyal hizmet müdahalesinin odak noktası bireyi özgürleştirmek olduğu için bu uğurda müracaatçılar ve sosyal hizmet uzmanları insan onuruna layık bir yaşam içinde birlikte mücadele etmektedirler. Sosyal hizmet uzmanları dezavantajlı topluluklara hizmet sunumunu gerçekleştirirken öte yandan da insan haklarının yerine getirilmesine katkı sağlar. Sosyal hizmet uzmanları toplumun tüm kesimlerinin eşit haklar, fırsatlar, gereklilikler, koruma ve sosyal çıkarlara sahip olduğu ideal bir durumu hedeflediği için sosyal adalet ilkesinden de sapmamaya çabalarlar. Sosyal hizmet uzmanları, verecekleri hizmetleri hangi müracaatçı kitlesiyle karşılaşırsa karşılaşsınlar insan hakları temelinde yapılandırmaları gerekliliğini bilirler. Çünkü sosyal hizmet uzmanları insan haklarına ve insan onuruna saygı duyar. Müdahalelerinde de bu prensip üzerinden gerçekleştirirler. Bu nedenle sosyal hizmet ve insan hakları hareketinin temel noktalarının benzerliğinden ve ortak bir kader birliğinden söz edilebilir. Sosyal hizmet disiplini, karşılaştığı sorunları insan hakları odağında çözümlemeyi kendine hedef edinmiştir.

21. yüzyılda sosyal hizmet uzmanlarının engellilerle daha sağlıklı ve sürekli iletişim kurarak, engelli birey aile, toplum, çevre arasındaki ilişkilerin kalitesini artırabilir. Böylece engellinin yaşam kalitesi ve performansı da artabilecektir. Sosyal ve toplumsal bütünleşme yenilikler engellinin yaşamsal çevresine ulaştırılabilir. Böylece engellilerin bireysel, toplumsal ve sosyal işlevleri, katılımları ve yetkinlikleri daha da artırılabilir. Bunun için, engellilerle ilgili sorunların çözümünde iş birliği temel bir hedef önkoşuldur. Sorunların çözülmesinde öncelikle devlet tarafından politikaların oluşturulması gerekse de, kişilerin, demokratik toplum organizasyonlarının önderlik ve girişimleri sorunların çözümünü kolaylaştırabilir.

Böylece engellilerin içinde bulundukları yaşam koşullarının iyileştirilmesi, eğitim ve çalışma hayatına atılmalarıyla eş zamanlı olarak kendi kaderlerini tayin etme olanaklarını kullanılabilecektir. Engelliler gerek kendi girişimleri, gerek diğer demokratik ve gönüllü organizasyon ve kuruluşlar yardımıyla devletin gelişim politikalarını daha da hızlandırabilir (Marşap 2002).

Engellilerin çalışma yaşamına dâhil edilmesi için sistemli programlar bütününe ve geniş bir bakış açısına ihtiyaç vardır. Sosyal hizmet disiplini açısından bunu sağlamanın en temel ve kolay yoluysa bilgi temelinden yani sosyal hizmet kuramlarından geçer. Sosyal hizmet kuramları bilginin teorik çerçevesini çizerken aslında pratiğin ön provizyonunu ve olasılıklarını hesaplamaktadır. Bu nedenle sosyal hizmet kuramlarının çalışılan sorun alanlarına dâhil edilmesi hem sosyal hizmet uzmanlarının hem de müracaatçıların üstün yararına olacaktır.

2.4.2. Sistem Kuramı, Sosyal-Ekolojik Sistem Kuramı Ve Güçlendirme Kuramı Özelinde Engelli İstihdamının Ele Alınışı

Sosyoekonomik ve psikolojik vs. altyapıları farklı insan topluluklarının problemlerle mücadele etme ve üstesinden gelme potansiyellerini çoğaltarak kendi kaderlerini tayin etme haklarına katkı vermek, sosyal hizmet mesleğinin odak noktalarındandır. Her bireyin doğuştan biricik ve değerli olarak kabul edilmesi temeline dayanan bu odak noktası, doğal olarak ırk, dil, din, cinsiyet, yaş gibi farklı değişkenlere karşı hassasiyeti de beraberinde getirmiştir. İnsanlar, doğal olarak beraberinde getirdikleri bu niteliklerden dolayı asırlar boyunca sosyal hayatları özelinde çeşitli problemlerle yüz yüze gelmiştir (Cankurtaran ve Beydili 2016).

Sosyal modele dayalı sosyal hizmet uygulamaları da engelli bireylerin sübjektif deneyimlerini, beklentilerini dikkate almak durumundadır. Bunların yanı sıra onların güçlü yanlarına, kendi kaderlerine belirleme haklarına odaklanmaktadır. Bu özellikle yaşamsaldır. Engellilik alanında sosyal modele dayalı uygulamaların da etkisiyle engelli bireyler artık giderek artan ölçüde kendi aralarında örgütlenmeye, iletişim ağlarını güçlendirmeye, haklarının korunması ve kazanılması boyutunda atılgan davranmaya ve eyleme yönelmeye başlamışlardır. Böyle bir gelişme karşısında sosyal hizmet uzmanlarının kendilerini daha da geliştirmek, engellilik boyutundaki

bilgi birikimini arttırmakla sınırlı değildir. Kuşkusuz bilgilerin uygulamaya aktarımı gelişi güzel değildir (Arıkan 2002b).

Sosyal hizmet uzmanı bireyi biyopsikososyal bir varlık olarak değerlendirir ve bireyin işlevselliğini artırmak için çalışır. Bireyin yaşamış olduğu sorunları yalnızca bireye özgü değil toplumsal boyutunu da ele alarak değerlendirir (Büber ve ark. 2015).

Genel olarak uygulama, kişinin temasta bulunduğu ve direkt veya endirekt şekilde tesir altında kaldığı tüm sosyoekonomik, sosyopolitik mecraların analiz edilerek sosyal refahın eşit dağıtılmasını, çevresi içinde birey yaklaşımı çerçevesinde başkalaştırma amacındadır. Sosyal hizmet disiplini mikro düzeyde (birey ve grup) müdahaleye yoğunlaşmaktadır. Fakat müracaatçıların karşı karşıya kaldığı problemlerin pek çoğu sosyoekonomik yansımanın birer tezahürüdür. Bireyin bir parçası olduğu ve hayatına tesir eden değişkenlerin, sosyal politikaların ve hizmetlerin daha da işlevsel bir hale getirilmesi sosyal hizmet uygulaması açısından bir mecburiyettir. Dolayısıyla sosyal kişisel çalışmanın bir parçası olan mikro düzeyden, toplumla çalışmanın bir parçası olan makro düzeye bir bağın olduğu ve bu düzeylerin birbirini tamamlar biçimde oldukları görülmektedir. Toplumun tüm dezavantajlı bireyleri için sosyal refah hizmetlerinden eşit derecede istifade etmenin yolu, sosyal politikaların bu grupları himaye edecek düzeyde ele alınmasıyla sağlanabilir (Keçeci 2017).

Sosyal hizmetin insan değerine ve onuruna saygı, bireyin eşsizliği, bireyin bulunduğu yerden başlama, birey adına değil, bireyle birlikte çalışma, farklılıklara saygı, bireyselleştirme, çevresi içinde birey ve kendi kederini tayin hakkı gibi ilke ve değerleri arasında yakın bağlantılar bulunmaktadır. Bu ilke ve değerler özellikle de toplumun genelinden farklı özellikler gösteren fiziksel engelli bireyler açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bireylerin toplum içindeki konumlarının, sorun ve gereksinimlerinin bu temel ilk ve değerler kapsamında ele alınması bu nedenle önem taşımaktadır (Aykara ve Çelik 2011).

Sosyal Hizmet uzmanı, müracaatçı ilişkisinin gelişiminde güçler perspektifinin değerleri ve prensipleri önemli bir role sahiptir. Bu ilişki içinde sosyal hizmet uzmanının görevi; müracaatçısını cesaretlendirmek, ona yardım etmek, desteklenmek, olanaklar sunmak, yüreklendirmek ve müracaatçının içindeki gücü

keşfedebilmesine yardımcı olmaktır. Sosyal Hizmet Uzmanı, bireyin içte zaten sahip olduğu ama varlığının farkında olmadığı gücü fark edip kullanılabilir hale getirmesi için ona yardım eder. Güçler perspektifine göre yapılan bir sosyal hizmet uygulamasında Sosyal Hizmet Uzmanı müracaatçıların ve ailelerinin ihtiyaçlarını belirlemelerine yardım eder ve hep birlikte çalışabilecekleri ve bu yolla karşılanmamış ihtiyaçları için yeni kaynaklar bulabilecekleri ortamlar oluşturur (Işıkhan 2006).

Cılga (2001)'e göre sosyal hayatın engelli bireyler açısından yansıması değerlendirildiğinde, elverişsiz koşullar, niteliksiz hayat şartları, yetersiz düzeyde insani yaşam standartları, eksik hak ve katılım imkânları ve yetersiz hizmet sunumlarından kaynaklandığı görülmektedir. Sosyokültürel ve bireysel bazda hayat şartları ele alındığında engelli bireylerin güçsüzlüğünün açığa çıkması insan hakları yaklaşımı açısından hem bir çelişkiyi ortaya çıkarmakta hem de gösterilen gayretlerin henüz istenilen düzeyde olmadığını göstermektedir. Sosyal hayatta ve aile yaşantısında kısıtlanan hayat şartları tüm taraflarıyla ele alınıp yeniden imar edilmeli ve güçlendirilmelidir. İnsan hakları yaklaşımını ve katılımcı demokrasiyi odak noktası haline getiren güçlendirme kuramı; ayrıca haklara ve ödevlere eşit katılımı, doğruluğu, hürmeti ve toleransı bireysel ve toplumsal fayda için eylemlerle destekler. Eksik ve olumsuz hayat şartlarından daha gelişmiş hayat şartlarına ulaşmayı amaçlar. Engelli bireylerin bağımsız olması ana prensiptir. Kendi kaderini tayin (self determinasyon) hakkına sahip olmak bireysel ve toplumsal hakların verimli bir şekilde kullanılmasına imkân sağlarken aslında bu pratiğinde aydınlanma fikrinin bir tezahürü olduğu söylenebilir. Yaşam standartlarının iyileşmesi, asgari insani yaşam koşullarının sağlanması, güçlendirme kuramının prensiplerindendir. Güçlendirme kuramı; engelli bireyleri anlamaya, problemlerini ve ihtiyaçlarını beraber anlamlandırmaya; güçlendirilmesi gereken taraflarını teşhis etmeyi sağlar. Mikro ve makro müdahale düzeylerinde gerçekleştirilmesi planlanan Ulusal sosyal politikalar ve planlamalar aslında realist bir bakış açısının yansıması olan tahminlerin birer sentezidir. Güçlendirme kuramının temeli; engelli bireylerin hayatta kalma, ilerleme ve katılım imkânlarının geliştirilmesi ve ıslahının sağlanmasıdır. Güçlendirme müdahalesi milli sosyal politikaların ve planlamaların elle tutulur birer yansımasıdır. Sosyal hayat içerisinde engelli bireylerin yaşam kalitelerinin artırılması ve güçlendirilmesi; milli eylem planlarına ve uygulamalara bağlıdır.

Fonksiyonel yaklaşım, müracaatçının yaşam kalitesini ve standartlarını yükseltmeyi amaçlayan, tüm gereksinimlerinin giderilmesini, karşısına çıkan farklı problemlerle mücadele edebilmesini ve sorumluluklarını yerine getirilebilmesi için özgüvenin desteklenmesi amaçlanır. Bireyin ideallerini gerçekleştirmek üzere, yeteneklerini kullanması ve yeni olanaklara kavuşması için, çok yönlü çaba harcanmasından yanadır. Müracaatçı ile doğrudan yapılan mesleki çalışma yanında, onun adına gerekli girişimlerde bulunulmasını öngörür. Ancak temeldeki amaç, kişinin içinde bulunduğu durumu, koşulları değiştirme sorumluluğunu bizzat duyması ve bunu gerçekleştirmesidir (Turan 2012).

Baykara Acar ve Acar (2002)'ye göre 1960'lı yıllardan sonra sosyal hizmet mesleğinde yaşanan gelişmelerle birlikte mesleki çalışmalarda "çevresi içinde birey" anlayışı baskın hale gelmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasındaki önemli etkenlerden birisi, o döneme kadar mesleki uygulamalarda hakim olan medikal modelin yetersiz bulunmaya başlanmasıdır. Bilindiği gibi, medikal model duygusal ve davranışsal sorunları bir ruhsal rahatsızlık olarak kabul etmekte ve içsel yaşantı ve durumları daha ön plana almaktadır. Buna karşın, 1960'lı yıllardan itibaren çevresel etkenlerin sorunlar üzerindeki etkisinin önemi kavranmaya başlanmıştır. Sorunların nedeninin yalnızca kişilerin ve şahsi hayatların özelinde ele alınması beraberinde problemleri olan bireylerin suçlanmasını da getirecektir. Böylece 1960'lardan sonra birçok sosyal hizmet okulu eğitim programını medikal modele göre dizayn etmekten vazgeçmiştir. Böyle bir gelişim sürecini, sistem kuramının gerek sosyal hizmet mesleğinde gerekse diğer sosyal bilimlerde kullanılmaya başlaması izlemiştir. Bilindiği gibi sistem kuramı öncelikle doğa bilimlerinde kullanılmış daha sonra sosyal bilimlere uyarlanması sağlanmıştır. Günümüz sosyal hizmet disiplininin çevresi içinde birey yaklaşımını tamamıyla benimsemesiyle ilişkili olarak ekolojik ve sistem kuramlarının da popülaritesi artmıştır. Özellikle sosyal hizmet mesleği gibi, gerek bireylerle gerek ailelerle gerekse diğer grup ve topluluklarla çalışma sorumluluğunda olan bir meslek son derece önemli ve uygun bir çerçeve sunmaktadır. Sistem ve ekolojik sistem kuramı ile meslek elemanları üzerinde çalıştıkları sorun alanının detaylı bir analizini yapabilir ve müracaatçıların sorunlarını multidisipliner bir şekilde ele alabilirler. Dolayısıyla sistem ve ekolojik sistem kuramının meslek elemanları ve sosyal hizmet öğrencileri tarafından anlaşılması önem taşımaktadır.

Bilgi teknolojileri ve bilimsel gelişmelerin geçtiğimiz yüzyıl boyunca hızla ivme kazanmasıyla birlikte bu gelişmelerin insan yaşamı üzerindeki etkilerinin incelenmesi ihtiyacı ortaya çıkmış bu durumda mevcut davranış bilimleri alanında yeni ve önemli sorun alanlarının meydana gelmesine zemin hazırlamıştır. Sadece bireysel özelliklerin varlığı ile açıklanamayacak kadar karmaşık olan insan davranışına etki eden değişkenlerin başında çevresel faktörlerin olduğu da yadsınamaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekolojik kuramda işte bu düşüncenin bir yansıması olarak karşımıza çıkmakta; kişiyi çevresi (aile, arkadaşlar, akrabalar, sosyal politikalar, iktisadi ve idari, sosyal haklar vs.) içinde değerlendirirken bu sistemlerle geçirgen bir ilişki içerisinde olduğunu ve birbirlerinden etkilendiklerini kabul etmektedir. Bireylerin ve sosyal çevrelerinin artık verimli olmayan ikili temas noktalarına vurgu yapan, iyileştirmeyi ve yeniden yapılandırmayı ise bünyesinde barındırmaktadır. Çevresi içinde birey ise kuramın temel hareket noktasıdır (Danış 2006).

Bir sosyal sistemde bireyler diğerlerine bağlıdır ve her bir birey bir diğerini karşılıklı olarak etkiler. Kavramsal çerçeve olarak, Sistem Kuramı kişiyi ve çevresini farklı noktalardan ele almak yerine, olay örgüsü dâhilinde kişinin etkileşimsel noktalarını değerlendirir. Sistem kuramcıları, nedensel sorumlu atamak ya da bireyi suçlamak yerine, sorunları sistemik işlemlerin bir sonucu olarak görür. Sistem yaklaşımı analiz edici bir yaklaşımdır fakat akıl verici bir yaklaşım değildir. Sosyal hizmet uzmanlarının planlı değişim müdahalesi için uygulayabileceği pratik uygulamaları içermez. Yalnızca çeşitli ve detaylı uygulama düzeylerinden birine uygun strateji seçildikten sonra ilgili müdahale düzeyini ve kuramı geliştirmek için kullanılan bir tekniktir. “Her sistem, bir diğerini etkiler” fikri Sistem Kuramı’nın temel öğretilerinden biridir ve sosyal hizmet disiplini açısından bu öğreti çok mühim bir noktaya karşılık gelmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının hizmet verdiği hedef kitle, toplumla ilişkisini bozan sosyal problemlere sahip ve bu problemleri aşmak için birçok defa harekete geçmeye çalışmış fakat bu konuda başarılı olamamış kimselerdir. Sistem bakış açısı eski sorunlar için yeni değişim stratejilerini göz önünde bulundurmaya ve farklı müdahale yolları belirlemeye yardımcı olur. Sorun çözme sürecinin bir parçası olarak sosyal hizmet uzmanları, sistemik düşünerek, çok sayıda ve kapsamlı değişim hedeflerini ve stratejilerini belirlemede müracaatçılarla daha yaratıcı bir şekilde işbirliğine girebilir (Duyan 2010).

Engellilik konusunda yapılan çalışmalar genellikle engelliliğe kuramsal yaklaşımlar, tarihte engellilik, engelli hareketi, dışlama/dahil etme süreçleri şeklinde engelliliğin toplumsal ve siyasal yapılanmalardan nasıl etkilendiğini de göstermektedir. Thomas (2002), Shakespeare (2006), Paterson ve Hughes (2006) ve Siebers (2001)'in engelliliği kuramsal yaklaşımlar açısından anlamlandırmaya çabaladıkları çalışmalarında ortak ana fikir engelliliğin toplumsal olarak nasıl inşa edildiği üzerine yoğunlaşan sosyal modelin aslında uygun ama engelliliği anlamak açısından yeterli bir model olmadığı bu yüzden sosyal model söyleminin genişletilmesi gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Braddock ve Parish (2001), Davis (2016), Oliver (1990a) ve Oliver (1990b)'in tarihte engelliliğin nasıl anlaşıldığı hususunda kaleme aldıkları çalışmalarında ise normallik ve beden ilişkisinin ilk nasıl ortaya çıktığı anlamaya çalışmışlardır. Normallik ideolojisinin kültürel manada idealize edilmiş bir beden algısının ortaya çıkmasına neden olduğunu ve beden hakkında marjinalize edilmiş tüm bu söylemlerin de üretim mekanizmalarının bedenler üzerinden en yüksek faydayı sağlaması açısından geliştirilmiş kalıp yargılardan ibaret olduğu üzerinde durulmuştur. Schriner (2001), Barton ve Armstrong (2001) ise dışlama/dâhil etme süreçlerini ele aldıkları çalışmalarında rehabilite edici uygulamaların engelliler açısından farklı yorumlanabilecek kısımları üzerinde durmuşlardır. Rehabilite eden ve dâhil etme süreçlerinin tümünü kapsayan uygulamaların engelliler açısından farklı yorumlanabilecek kısımları üzerinde durmuşlardır. Rehabilite eden ve dâhil etme süreçlerinin tümünü kapsayan uygulamaların engellilerin anormal ve muhtaç olarak yaftalanmasına örtülü olarak müsaade etmesinin yanı sıra yaşanılan eksikliklerden ötürü engellinin bir şeyleri sırf bu yüzden "hak eden" olarak görülmesi değersizleştirilmesinin farklı bir boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülkemizde ise engelli bireylerin istihdamı ve diğer ilişkisel konularla sentezlenmiş (Alkan Meşhur 2006; Genç ve Çat 2013b; Gökbay ve ark. 2011) çalışmaların bulunduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra engelli istihdamının sosyopolitik tarafının değerlendirildiği araştırmalarda yapılmıştır (Mamatoğlu 2015) . Ülkemizde yapılan araştırmalarda çalışma yaşamında engelli bireyler ve karşılaştıkları sorunlarda (Pıçakçıefe ve Erbaş ; Uskun 2017; Yuvalı 2014) ele alınmıştır. Toplumsal hayata tam ve eşit katılımın sağlanması, bağımsız bir birey olarak toplum yaşamında kendine yer bulabilmek açısından engellilerin çalışma

yaşamında var olması mühimdir. Engelli bireylere yönelik geliştirilen sosyal politikalar her türlü toplumsal mecraya aktif katılımın sağlanmasının önündeki en önemli basamağın çalışma yaşamında var olmaktan geçtiğini doğrular nitelikte düzenlenmektedir (Genç ve Çat 2013b).

Engellilerin işgücü piyasalarına katılımın sağlanması toplumsal bazda birçok süreci içermekle birlikte; iktisadi, ekonomik, sosyal ve toplumun ortak bilgi hafızası yönünden birçok alanla etkileşimi bulunan yeniden yapılanmaların tesiri altında kalmaktadır. Bu sebeple objektif argümanların, söz konusu bu aşamaya tesir ettiği anlaşılmaktadır. Fakat bu sürecin bir diğer aktörü olan sübjektif argümanlar içinde ise başta engelli bireyler olmak üzere, işverenler, siyasiler ve diğer meslek elemanları gibi birçok değişken bulunmaktadır.

Adana Büyükşehir Belediyesi bünyesinde ve özel teşebbüslerde çalışan engelli kadın ve erkek çalışanlara gerçekleştirilen bu araştırma, ülkemizde özel ve kamu sektöründe çalışan engelli çalışanların karşılaştıkları sorunları sosyal hizmet odağında anlamaya yönelik gerçekleştirilmiştir. Yapılan araştırmalarda (Darıyemez 2012; Demir 2011; Genç ve Çat 2013a) engellilerin çalışma yaşamında "dışlanmaları" genellikle ön planda tutularak ele alınmış fakat çalışan engellilerin karşılaştıkları sorunların sosyokültürel, duygusal ve manevi düzeyde taşıdıkları yansımaları sosyal hizmet disiplini açısından pek tartışılmamıştır.

Engellilerin çalışma yaşamına bakış açılarını anlamak, bu kapsamda iş, emek, sorumluluk, zorunluluk vb. anlayışlardan sahip olduklarını öğrenerek çalışma yaşamının engelli gözünden ne anlam ifade ettiğini açığa çıkarmaktır.

Engelli bireyin çalışma yaşamına dahil olmadaki amacı, çalışmanın psikososyal ve ekonomik durumlarına etkisi, yaptığı işi meslek olarak mı yoksa sorumluluk olarak mı gördükleri, çalışma yaşamına dahil olmanın engelli mi, işveren temelli mi olduğu sorularına cevap aranmıştır. Engellinin çalışma yaşamına neden dahil olmasının tam manası ile anlaşılması, karşılaşılan zorlukların ne kadarının engelden kaynaklandığını, çalışma yaşamında engelli bireylerin engellenen kimseler gibi hissetmesinin arka planında yatan faktörler, "çalışma yaşamında engellilerin karşılaştıkları sorunların sosyal hizmet bağlamında açığa çıkması sorunsalı" araştırılması gereken bir konu olarak görülmüştür.

3. YÖNTEM

Bu araştırma, engellilerin çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunları betimlemeyi ve sosyal hizmet müdahalelerinde kullanılabilecek öneriler geliştirmeyi amaçlayan nitel bir çalışmadır.

3.1. ÖRNEKLEM

Araştırmaya Adana'da yaşayan toplam 20 engelli kişi katılmıştır. Katılımcıların 4'ü kadın, 16'sı erkektir. Adana Büyükşehir Belediyesi bünyesinde 3'ü kadın, 7'si erkek olmak üzere toplam 10 engelli çalışan ile görüşülmüştür. Belediyede görev yapan engelli çalışanlar kamu işçisi, memur, veri kontrol işletmeni unvanlarına sahiptirler. Katılımcılar arasında yer alan 1 kadın, 9 erkek ise reyon ve kasa görevlisi, temizlik işçisi, hastane yöneticisi, muhasebe ve büro görevlisi olarak özel sektörde çalışmaktadırlar. Katılımcıların sosyodemografik özellikleri Tablo1, Tablo 2, Tablo 3 ve Tablo 4'te sunulmuştur.

Kamuda çalışan engellileri temsil eden katılımcılar, Adana Büyükşehir Belediyesi işbirliği ile bulunmuştur. 2016 yılında Adana Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı'na dilekçe ile başvurularak araştırmanın yapabilmesi için gerekli resmi izinler alınmış ve örneklem grubunun belirlenmesi aşamasına geçilmiştir. Daha sonrasında yine aynı yıl içerisinde Adana Büyükşehir Başkanlığı ve bağlı birimlerde çalışan engelli personel ile yüz yüze görüşme yapılmış ve çalışma hakkında kişiler aydınlatıldıktan sonra onam veren kişilerle görüşme planlaması yapılmıştır. Özel sektörde çalışan engellilere; Engelli Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ve Büyükşehir

Belediyesinde çalışmakta olan engelli bireylerin yönlendirilmesiyle kartopu örneklem tekniği ile ulaşılmıştır.

3.2. VERİ TOPLAMA TEKNİĞİ

Araştırmanın verileri, çalışma yaşamında aktif olarak yer alan engelli çalışanlarla yapılan derinlemesine görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Görüşmelerde araştırmacı tarafından geliştirilen ve tez danışmanı tarafından onaylanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme süreci iki aşamadan oluşmaktadır: ilk bölümde katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini tespit etmeyi amaçlayan doğum tarihi, medeni durum, öğrenim durumu vb. sorgulayan sorular yöneltilmiştir. İkinci bölümde ise katılımcıların engel durumunu, sosyal refah hizmetlerinden dışlanma sürecini, çalışma yaşamında sosyal desteğin yerini, sosyal hizmet ve yardımların engellilerin yaşamına katkısını anlamayı amaçlayan sorulara yer verilmiştir.

3.3. VERİ TOPLAMA SÜRECİ

Bu tezde nitel araştırmanın veri toplama teknikleri arasında yer alan derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşmeler katılımcıların uygun buldukları gün, saat ve yerde, mahremiyet esasına dayalı olarak hazırlanmış mekanlarda yapılmıştır. Görüşmeler eş zamanlı çalışan iki ses kayıt cihazı kullanılarak kaydedilmiş, araştırmacının gözlemleri de (memo) notlar halinde veriler arasına eklenmiştir. Katılımcılara Gönüllü Onam Formu imzalatılırken ayrıca ses kaydı yapılacağı konusunda bilgi verilmiş ve izin istenmiştir. Katılımcılardan elde edilen hiçbir verinin yönetim kademeleri ile paylaşılmayacağı, çalışma yaşamları üzerinde olumlu ya da olumsuz hiçbir etkisinin olmayacağı, araştırmanın bir yüksek lisans tez çalışması olduğu özellikle vurgulanmıştır. Görüşmeler sonunda toplam 12,4 saatlik ses kaydı elde edilmiş, görüşmeler ortalama 37 dakika sürmüştür.

3.4. VERİLERİN ANALİZİ

Araştırma verilerinin analizinde "değişkenlere alternatif olarak tematik kodları, sınıflamaları ve düşünceleri analiz eden" (Neuman 2009) tümevarımsal tematik analiz yöntemi kullanılmıştır. Görüşmeler tamamlandıktan sonra elde edilen ses kayıtları yazılı metin haline dönüştürülmüştür. Her görüşme ayrı bir dosyaya kaydedilmiş, katılımcıların kimliğinin gizlenebilmesi için Adana Büyükşehir Belediyesi çalışanlarına B1-B10 arasında ve özel sektör çalışanlarına ise Ö1-Ö10 arasında değişen kod isimleri verilmiştir. Görüşme dosyaları içerisindeki veriler MAXQDA Programı kullanılarak anlamlı ve ilişkili birimler halinde kümelendikleri kategorilere ayrılmıştır. İlişkili kategoriler bir araya getirilerek araştırma sorusu ile ilişkili temalar oluşturulmuştur. Tüm temalar araştırmanın amacı doğrultusunda ve alanyazın taraması ile edinilen kurumsal bilgiler ışığında yorumlanmıştır.

3.5. ARAŞTIRMANIN GEÇERLİLİK VE GÜVENİRLİLİĞİ

Bu çalışma, iş yaşamında halen aktif olarak yer alan engelli bireylerin karşılaştıkları sorunları sosyal hizmet disiplini çerçevesi içinde anlamlandırmaya çabalayan nitel bir araştırmanın ürünüdür. Nitel çalışma metodunu benimsemek araştırmacının birinci elden bilgiyi elde etmesini, alanda araştırma konusuyla ilişkili vakit ayırmasını, değişkenleri ve sosyal çevreyi dikkate almasını, çalışma konusunu yaşayarak tecrübe etmesini ve konuyla ilintili kimselerle temas kurmasını gerektirir. Nitel araştırmada önemli olan, ilk elden, olay ve olguların doğasına uygun bilgiye ulaşmaktır. Nitel araştırma, araştırmacıya bu esnekliği tanımakta ancak çalışmacının çalışmadaki payını aleni bir şekilde ifade etmesi gerekliliğine de vurgu yapmaktadır (Türkdoğan ve Gökçe 2015). Bu araştırmalarda "gerçek"in nasıl temsil edildiği, araştırmacı ve araştırılan konu arasındaki ilişkiye ve çalışmayı yönlendiren değişkenlerin etkisine dikkat çekilerek yorumlanır. Toplumsal deneyimlerin ne şekilde oluşturulduğu ve anlamlandırıldığı ve inşa edildiği araştırılır. Bu nedenle nicel araştırmalarda anlamlandırmaya çalışılan süreç yerine, söz konusu süreç

boyunca gündeme gelen farklı aktörler arasındaki ilişkiler betimlenmeye ve yorumlanmaya çalışılır. Araştırmanın değer-bağımlı doğası kabul edilir (Kuş 2007).

Nitel araştırma, bir olaya ilişkin genel resmi (algıyı/bakış açısını) ana hatlarıyla ortaya çıkaran tekil biçimlerini anlamaya çalışır. Bu nedenle de nitel araştırmada genelleme, temel amaç arasında yer almaz (Türkdoğan ve Gökçe 2015). Nitel araştırmalar miktar, boyut, dağılım veya sıklık kavramlarıyla mutlak bir şekilde test edilip değerlendirilmeyen olaylara veya süreçlere odaklanır.

Dey (2003) verilerin işlenmesini "ilişkilendirme", "betimleme" ve "sınıflama" evresiyle açıklamaktadır. Betimleme sürecinde çalışmacı, elde ettiği bilgileri ayrıntılı bir şekilde tarif eder ve böylece araştırmayı inceleyen kitleye; bilgilerin elde edildiği sahayı, görüşmecilerin fikirlerine ait bilgileri ve çalışma boyunca yaşanan sürece ait aşamalara şahitlik edilmesini hedefler. Sınıflama sürecinde araştırmacı elde edilen bilgileri çözümledikten sonra kendi içinde kategorilendirir. Böylece elde edilen bilgiler detaylı olarak analiz edildikten sonra konu başlıklarının oluşturulması daha basittir. Sürecin sonunda ise tematik başlıklar altında kategorize edilen bilgiler eşleştirilerek yorumlanır.

Nitel araştırmalar "gerçek"e ilişkin "doğru" bilgiye ulaşmanın kesinlikten uzak, özneler ve metinler arası olarak inşa edilen bir kurgu olduğu temeline dayandığı için niceliksel araştırmaların gerçeklik ve güvenilirlik ile ilgili kaygılarının birçoğunu taşımaz. Hatta pozitivist terminolojiye ait bu iki kavramı niteliksel araştırmalarda kullanılmaması gerektiğini, inandırıcılık (credibility), aktarılabilirlik (transferability), güvenilebilirlik (dependability), onaylanabilirlik (comfirmability) ve özgünlük (authenticity) gibi terimlerin tercih edilmesini öneren yazarlar da bulunmaktadır (Creswell 2014).

Geçerlilik, verilere ilişkin yanlış ya da çarpıtılmış anlatımlardan kaçınmaya dayanır. Nitel araştırmalarda geçerlilik; örneklem ile elde edilen verilerin, kullanılan araçların, uygulanan yöntem ve tekniklerin, analizlerin ve sonuç olarak bulguların araştırma sorusu ile aranan cevaba ve akla "uygun" olması (Leung 2015) ile sağlanmaktadır.

Niteliksel araştırmalarda geçerliliği sağlamak için kullanılması önerilen farklı yöntemler bulunmaktadır; "çeşitleme" (triangulation, üçgenleme, nirengi) (Şimşek ve Yıldırım 2016). En sık atıf tercih edilen yöntemlerden biridir. Bir çalışmanın konusu

olan olguyu, olayı doğrulamak için en az üç yol aranması gerektiğini ifade etmektedir. Genel olarak araştırmacının (araştırmayı destekleyen farklı gözlemci ya da araştırmacıların olması), veri toplanan kaynaklarının, kullanılan ölçme ve analiz yöntemlerinin ya da kuramlarının çeşitlemesi şeklinde uygulanmaktadır. Niteliksel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirliliği artırmak için önerilen yöntemlerden bir diğeri de verilerin toplandığı katılımcılara araştırma bulguların doğrulatılmasıdır (Leung 2015).

Bu araştırmanın geçerliliği, veri toplama aracının oluşturulması, verilerin analizi ve raporlama aşamalarında şu şekilde sağlanmıştır:

Veri toplama aracının hazırlanması: Araştırmada katılımcılara yöneltilen sorular, pilot uygulama yapılarak sınanmıştır. Pilot uygulamalar analizler dışında tutulmuştur. Soru formu oluşturulmasında pilot uygulamalardan elde edilen sonuçlar kullanılmıştır. Çalışmayan, anlaşılmayan sorular değiştirilmiş ve ihtiyaç durumunda derinlemesine görüşmenin ilkelerine uygun biçimde yeni sorular eklenmiştir. İçeriğe dayalı geçerlilik, soru oluşturma ve sınama aşamaları, tez danışmanın denetimi altında yürütülmüştür.

Verilerin analizi: Katılımcılarla yapılan görüşmelerin kaydedilmesi yoluyla elde edilen ses dosyaları yazılı metin haline getirilmiş, araştırmacı tarafından oluşturulan kategoriler tez danışmanı tarafından incelenerek metne ve gerçeğe uygunluğu denetlenmiştir. Her yeni görüşme metni elde edilen ilk kategorilerin ve yorumların geçerliliğinin sınanması amacıyla kullanılmış, gerekli durumlarda yeni kategoriler oluşturularak önce elde edilen kategoriler silinmiştir. Kategorilerin oluşturulması sürecinde ikinci bir uzman görüşü daha alınarak temalar ve yorumlar teyit edilmiştir.

Raporlama: Yazılı hale getirilmiş tüm görüşme metinleri, kategorilere ayrıldıktan sonra temalar oluşturulmuş ve rapor haline getirilmiştir. Raporlama aşamasından sonra tema ve yorumlar, tez danışmanı dışında uzman bir kişi tarafından da gerçeğe ve kavramsal çerçeveye uygunluk, anlamlılık, tutarlılık ve bütünlük açısından değerlendirilmiş, önerileri doğrultusunda analiz raporu yeniden düzenlenmiştir. Tez çalışması Enstitü'ye teslim edilmeden önce araştırma katılımcıların birine sunulmuş, tespit edilen sorunlar ve çözüm önerilerinin gerçeğe uygunluk açısından değerlendirilmesi istenmiştir. Katılımcıdan alınan olumlu cevaba dayanılarak araştırma sonlandırılmıştır.

Nicel araştırmalarda güvenilirlik süreç ve sonuçların tekrarlanabilirliğini ifade etmektedir. Niteliksel araştırmalarda ise her ikisi de epistemolojik nedenlerle mümkün olmadığından güvenilirlik yerine tutarlılığın sağlanması beklenmektedir (Neuman 2006). Niteliksel araştırmaların farklı zenginlik ve çeşitlilikte ancak benzer boyutlarda veri elde etmesi, değerlendirmesi ve yorumlaması beklenmektedir. Araştırma sürecinin, örneklem seçiminin, veri toplama tekniğini ve sürecinin, yapılan analizin iyi anlatılması, ayrıca verilerin arşivlenmesi araştırmanın güvenilirliğine katkı sağlamaktadır.

Araştırmacı, araştırmanın her aşamasını tez danışmanı ve bir uzmanın değerlendirmeleri ışığında yürütmüştür. Tez verileri, ses kayıtları ve yazılı metinler halinde araştırmacı tarafından arşivlenmiştir. Araştırmacının tıbbi sosyal hizmet alanında çalışması ve bir sosyal hizmet uzmanı olması bu bağlamda sorun alanına aşina olması güvenilirliği sağlayan unsurlar arasında yer almaktadır. Araştırmacının konuya ilişkin bakış açısı, tezin Genel Bilgiler kısmında alanyazın taramasına yapılan atıflar ile özetlenmiş ve gerekçelendirilmiştir.

3.6.ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırma kapsamında ulaşılması amaçlanan katılımcıların bir bölümü, çalışmamıza kendisinin engel oranının daha az olduğundan ya da aynı iş yerinde kendisinin engel durumundan daha ağır kimselerin bulunduğunu ileri sürerek katılmak istememişlerdir. Yapılan araştırma, araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden engelli kişiler ve araştırmada yer alan sorulara verdikleri cevaplarla sınırlıdır.

Araştırma kapsamında yarı yapılandırılmış görüşme formu ile görüşmeler gerçekleştirilirken katılımcıların iş başında olması nedeniyle kimi görüşmeler uygun ortamda ve zamanda gerçekleştirilememiştir.

Yapılan araştırma, araştırmacı tarafından katılımcıların sosyo-demografik özellikleri, engel durumunu, sosyal refah hizmetlerinden dışlanma sürecini, çalışma yaşamında sosyal desteğin yerini, sosyal hizmet ve yardımların engellilerin yaşamına katkısını anlamaya yönelik olarak hazırlanmış görüşme formu soruları ile sınırlıdır.

Bunun yanı sıra araştırma, araştırmanın yapıldığı süre olan Mart 2016- Haziran 2016 tarihleri ile sınırlıdır.

4. BULGULAR

Engellinin çalışma yaşamına katılma nedenleri, bu süreçte yaşadığı sorunlar, "engelli olmak" ile "engellenmek" başlıkları altında kümelenen veriler üzerinde değerlendirilmiştir. Karşılaşılan zorlukların ne kadarının engelden kaynaklandığını, çalışma yaşamında engelli bireylerin engellenen kimseler gibi hissetmesinin arka planında yatan nedenleri sosyal hizmet bakış açısı ile incelemek güdüsü ile hazırlanmıştır.

4.1. SOSYO-DEMOGRAFİK BULGULAR

Görüşmeye başlanırken kişilerin sosyo-demografik özelliklerini belirleme amacı taşıyan sorular yöneltilmiştir (EK 1). Bu bölümde katılımcılara ilişkin tanımlayıcı bulgular aktarılmaktadır.

Tablo 1.Sosyo-Demografik Bulgular

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Engel Türü	Engel Oranı
B1	Erkek	42	Evli	Ortaokul	Ortopedik	%71
B2	Kadın	24	Evli	Lise	İşitme	%52
B3	Erkek	28	Bekâr	Lise	Ortopedik	%45
B4	Erkek	42	Bekâr	Lise	Ortopedik	%40
B5	Kadın	29	Bekâr	Lise	Ortopedik	%56
B6	Erkek	29	Evli	Ortaokul	Ortopedik	%40
B7	Kadın	40	Evli	İlkokul	Ortopedik	%50
B8	Erkek	28	Bekâr	Lise	İşitme	%43
B9	Erkek	47	Evli	Lise	Ortopedik	%65
B10	Erkek	31	Evli	Üniversite	Ortopedik	%45
Ö1	Erkek	50	Evli	Lise	Ortopedik	%72
Ö2	Erkek	44	Evli	Ortaokul	Ortopedik	%40
Ö3	Erkek	21	Bekâr	Lise	Ortopedik/ Süreğen	%40
Ö4	Kadın	22	Bekâr	Lise	Görme	%65
Ö5	Erkek	31	Bekâr	Ortaokul	Süreğen	%50
Ö6	Erkek	41	Evli	Lise	Ortopedik	%45
Ö7	Erkek	36	Bekâr	Lise	Süreğen	%50
Ö8	Erkek	36	Evli	İlkokul	Ortopedik	%42
Ö9	Erkek	44	Evli	İlkokul	Ortopedik	%48
Ö10	Erkek	28	Bekâr	Üniversite	Süreğen	%91

Tablo 2. Katılımcıların cinsiyet dağılımı

Cinsiyet	Kadın	Erkek
Özel	1	9
Kamu	3	7

Kartopu örneklem ile yapılan bu çalışmada görüşme gerçekleştirilen 20 kişinin; 4'ü kadın 16'sı erkektir. Özel sektörde çalışan kadın engelli sayısı 1 iken erkek sayısı 9'dur. Kamu sektöründe çalışan engelli kadınların sayısı 3 iken erkek sayısı 7'dir.

Tablo 3. Katılımcıların yaş dağılımı

Yaş	Özel	Kamu
18-24 Yaş	2	1
25-34 Yaş	1	5
35-44 Yaş	5	2
45-54 Yaş	1	2
55-64 Yaş	1	0

Araştırmaya katılanların yaşlarına göre dağılımı dikkate alındığında, farklı yaş gruplarından ve geniş bir yaş aralığından söz edilebilir. Ortalama yaş özel sektörde görüşülen engellilerde 37 iken kamu sektöründe görüşülen engellilerde 35,3'dür.

Tablo 4. Katılımcıların eğitim durumları

Eğitim Durumu	Özel	Kamu
İlkokul Mezunu	2	1
Ortaokul Mezunu	2	2
Lise Mezunu	5	6
Üniversite Mezunu	1	1

Araştırma kapsamında farklı eğitim düzeyindeki bireylere ulaşmakla beraber, Özel sektörde çalışan engellilerin ağırlıklı olarak ortaokul ve lise mezunu olduğu görülmektedir. Kamu sektöründe çalışan engellilerin ise ağırlıklı olarak ortaokul ve lise mezunu oldukları görülmektedir.

Tablo 5. Katılımcıların medeni durumları

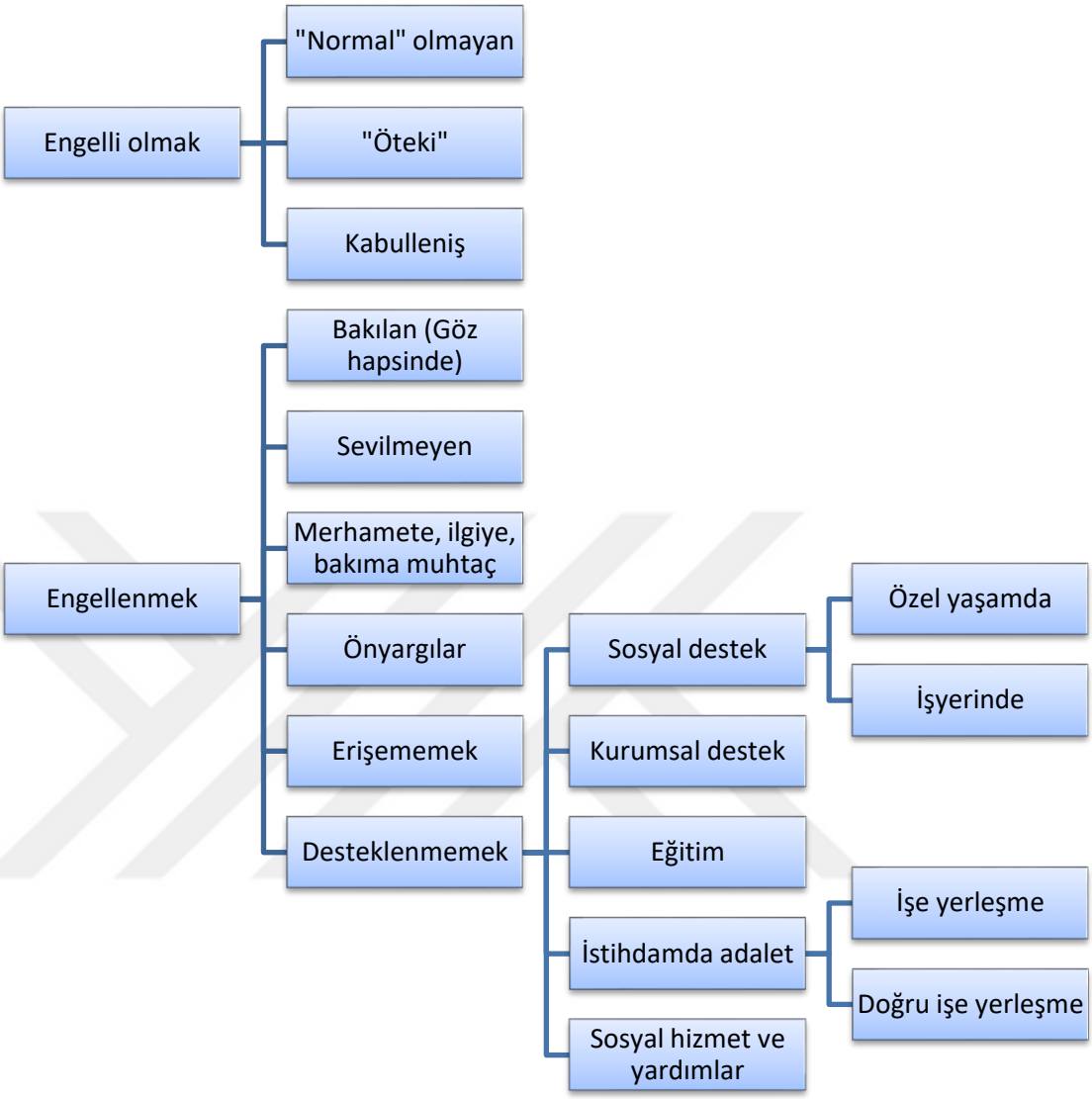
Medeni Hali	Özel	Kamu
Evli	5	6
Bekâr	5	4

Görüşme yapılan yirmi engelliden on birinin evli olduğu, dokuz engellinin ise bekâr olduğu görülmektedir. Özel sektörde evli olan engellilerin sayısı beşken Kamu sektöründe evli olan engellilerin sayısı altıdır. Özel sektörde bekâr olan engelli sayısı beşken Kamu sektöründe bekâr olan engellilerin sayısının dört olduğu görülmektedir.

4.2. ÇALIŞMA YAŞAMINDA ENGELLİLERİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR

Engellilere yönelik toplumsal tutumun engelli bireylerce nasıl algılandığı ve bu tutumun engellilerin çalışma yaşamı üzerindeki etkisi sosyal hizmet bakış açısı ile incelendiğinde araştırma verilerinin "engelli olmak" ve "engellenmek" şeklinde iki ana tema altında kümelendiği görülmektedir. "Engelli olmak" başlığı altında engellilerin yaşamı nasıl deneyimlediklerine ilişkin görüşleri yer alırken "engellenmek" başlığı altında çalışma yaşamında karşılaştıkları güçlüklerle ilgili değerlendirmelerine yer verilmiştir.

Verilerden yola çıkarak oluşturulan analizde "engelli olmak" teması altında "normal olmayan", "öteki" ve "kabulleniş" kategorileri; "engellenmek" başlığı altımda ise "bakılan", "sevilmeyen", "merhamete, ilgiye ve bakıma muhtaç", "melek", "önyargılar", "erişememek" ve "desteklenmemek" kategorileri oluşmuştur (Bkn. Şekil 1).

Şekil 1: Temalar

4.2.1. Engelli Olmak

Engelli olmayı anlamlandırmanın en iyi yolu benlik kavramını anlamaktan geçmektedir. Benlik "ben kimim?" sorusuna verilen cevapların tümüdür. Kişiliğin ana yapısını oluşturmasının yanı sıra bireylerin potansiyelini de kapsayan benlik sübjektif özellikler taşımaktadır. Bireylerin sosyal çevresi, ailesi, akademik başarısı, yetkinlik düzeyi ve fiziksel yapısı benlik algısını etkileyen unsurlar arasında sayılabilir (Sarı ve Cenkseven 2008).

Kişinin benliğinin oluşumu yaşadığı sosyal çevreden bağımsız olarak düşünülemez. Bu aşamada bireye karşı sergilenen tutumlar kadar bireyin bu tutumları algılayışı da önemlidir. Çoğunlukla geliştirilen davranışlar tutuma yönelik değil, kişinin tutumu yorumlayışıyla bağlantılıdır. Sosyal etki neticesinde bir şeye, bireye ve ideolojiye yönelik geliştirilen tutumlar bireyin kendi tecrübelerinden ziyade yaygın toplumsal kanı çerçevesinde şekillenebilmektedir (Yumşak 2004). Toplumun bir parçası olan engellileri, sosyal etkiden bağımsız düşünmek görüldüğü üzere imkânsızdır. Bu nedenle engelli bireylerle gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde engelli bireylerin gerek kendilerine gerekse diğer engelli bireylere ilişkin sahip oldukları duygu, düşünce ve inançların ("normal" olmayan, "öteki") engellilere ilişkin yaygın toplumsal kanıyla örtüştüğü görülmektedir.

4.2.1.1. Normal olmayan

İnsan sosyal bir varlıktır, benlik algısı diğer insanlarla kurduğu ilişkiler sonucunda oluşmaktadır. Dolayısıyla engellinin kendi engeline ilişkin gözlem ve tutumları da toplumsal yargılardan bağımsız olarak değerlendirilemez. Engelli bireylerin neredeyse tamamı görüşme sürecinde farklı bağlamlarda "normal insan" ifadesini kullanmıştır. Burada "normal insan"dan kasıt engeli olmayan bireylerdir. Bu ifadelerden engellinin kendisini toplumsal normların dışında olan "anormal" bir birey olarak algıladığı görülmektedir.

İnsan vücudunun tüm fonksiyonlarının ve işlevlerinin tam olarak yerine getirilebilmesi durumunda beden normal olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu yapılardan birinin bozulmasıyla birlikte bütünlük yitirilmektedir. Engelin görünür olması ve beden imajına zarar vermesi neticesinde yaşanılan tezatlık, engelli bireyin kişiliğini olumsuz yönde etkilemektedir (Özsoy ve ark. 1992).

Ö3: "...Normal bir insanın fiziken yapamadığını yapabiliyorum." [E/21/Lise/Bekâr/Ortopedik]

Ö6: "Ona kalırsa engelli olarak kabullenmiyor kimse direkmen. Engelli misin? Normal misin? Hiç fark eden bir şey yok." [E/41/Lise/Evli/ Ortopedik]

Ö10: "...Yok yani şöyle söyleyeyim ya tabi onunda şeyi varda. Engelli olup da engelli gibi değil de normal insanlar gibi muamele görmek isteyen insanlar var." [E/28/Üniversite/Bekâr/Süreğen]

B9: "Ama mutluyum sonuçta engelli de olsak herkes gibi bir yani normal bir insanda engelli adayı." [E/47/Lise/Evli/ Ortopedik]

B2: "Normal insanlara gelince de normal insanlarda benim engelli olduğumu kabullenememe gibi hislerim var bende. O şekilde sıkıntılar yaşıyorum yani." [K/24/Lise/Evli/İşitme]

B4:"Yok yani öyle bir şey hissetmedim hiç. Normal insanlara nasıl görev veriliyorsa bana da aynı." [E/42/Lise/Bekâr/Ortopedik]

Öznenin kuruluşunda beden, önemli ve ideolojik bir araçtır. Bedenin tanımlanması, sorunsallaştırılması ve politik bir mecraya dönüştürülmesi sürecinde ilk aşama, bedenin "normal" ya da "engelli" olarak kategorize edilmesidir. Bu hareketin tarihsel dönüm noktasına baktığımızda modern bilimin doğuşu ve tıp biliminin yükselişi gösterilebilir. Çünkü biyolojik olarak "normal" bir bedenin tanımlaması ve kabulü bu noktaya karşılık gelmektedir. "Normal" bedenin tam ve eksiksiz olarak tanımlanmasıyla; bu kıstasların dışında kalan bedenler ise "normal olmayanlar" şeklinde etiketlenmiştir (Topaloğlu 2010). Bu etiketleme, engellinin "kendilik" algısını da biçimlendiren politik bir eylemdir.

4.2.1.2. Öteki

Kişinin kendilik algısını oluşturan en önemli yapı taşlarından biri bedendir. Beden imajı yoluyla sosyal etkinin temas noktaları oluşturulmakta ve bedenin kullanılış stili bu durumu desteklemektedir. Bu nedenle bireyler, çoğu zaman diğerleri tarafından fiziksel özellikleriyle betimlenmektedir. Öte yandan bireyin "kendi" algısında bir beden arketipi mevcuttur ve bu imajla mevcut durumu

arasındaki memnuniyet düzeyi olumlu ya da olumsuz olarak benlik algısını biçimlendirmektedir. İnsanların yaşamlarını ve ihtiyaçlarını bedensel faaliyetler aracılığıyla yerine getirmesinin yanı sıra bilinç ve psikolojide beden imajı üzerinden kendini var etmektedir. Bireyin kendisini nasıl tanımladığı önemli derecede bedenle ilintilidir (Yumşak 2004). İnsanın genel iyilik halinin ve engelliliğin beden algısından ayrı düşünülemeyeceği, dolayısıyla bireyin kendini nasıl tanımladığının da en önemli göstergesinin beden olduğu pek çok çalışmada ifade edilmiştir (Hamurcu ve ark. 2015; Kaner 2000; Kurt ve ark. 2013; Öngören 2015). Dolayısıyla insanın genel iyilik hali de engelliliği de bedenden ayrı düşünülememektedir (Yumşak 2004).

Engele sahip çocukların bedensel özellikleri ve benlik algıları üzerinde yapılan çalışmalarda, beden imajını etkileyecek herhangi bir anomaliye sahip çocukların engelsiz çocuklara kıyasla daha negatif benlik algılarına sahip olduğuna ilişkin verilere ulaşıldığı ileri sürülmektedir. Aynı çalışmalardan elde edilen bilgilere göre; engelin dışarıdan görünürlük düzeyinin az olduğu engellilik türlerinde, benlik algısının bir yansıması olan özsaygının da çok etki altında kalmadığı üzerinde durulmuştur (Çakmak Güleç 1999).

Adler (2012), uzuv noksanlığı ve yetersiz özsaygı arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu ileri sürmüştür. Yetersiz özsaygının oluşumuna zemin hazırlayacak birinci faktörün uzuv noksanlığı ve fiziksel anomalilerden kaynaklandığını fakat burada mühim olan meselenin kişi tarafından bu durumun nasıl algılandığıdır. Engelin biyolojik varlığından ziyade kişinin bu olayı ne şekilde yorumladığı ve engelin hayatına ne şekilde etki ettiği önemlidir.

Yapılan görüşmelerde engellilerinde kendi içlerinde engellileri kategorize ettiği belirlenmiştir. Kendilerine göre kötü durumda olan engellileri gördüklerinde şükrettikleri, engelli bireylerle çalışmak istemedikleri, "engelliliğin bazı kimselerce hak edilen bir olgu olduğu" yönünde ifadelerde bulunmuşlardır:

> *B2: "Şöyle söyleyeyim: bayağı bir zorluklar yaşadım. Çok vatandaşlar geliyordu. İlk işim engelli hizmetleriydi. Orada bayağı vatandaşlar geliyordu, günde 500 tane düşün yani ve hepsi de engelli vatandaşlardı. Kimisinin böyle yüzünden engeli vardı, kimisinin ağzından, kimisinin bedeninden yani her türlü engellilerle karşılaşıyordun. Tabi ben yine her gün kendime şükrediyordum bu durumda. Ama engellilerle anlaşmaktaydı problemim.*

Benim engelliler, benim en büyük sıkıntım engelliler içinde olmak istemiyorum. Yani şöyle söyleyeyim: yani bir ara bir şey 500 kişi olsun ya da 1000 kişi olsun o ortamda olduğun zaman kendini daha böyle geride hissediyorsun gibi öyle bir hissim var bende." [K/24/Lise/Evli/İşitme]

Ö5: "Özellikle de yani mağdur olanlar işte kol olsun, bacak olsun, göz olsun çok şükür benim o tür şeyim yok." [E/31/Ortaokul/Bekâr/Süreğen]

Ö6: "Şu var: engelliden engelliye çok fark var. Onu ben size söyleyeyim. Yanlış anlamayın tabi bende engelliyim ama bazen yeri geliyor öyle engellilerle karşılaşıyorum ki Allah günahımızı affetsin. İyi ki de engelli olmuş sağlam olsa ne olurdu? Dediğimiz oluyor. Öyle insanlar da var…"[E/41/Lise/Evli/Ortopedik]

Yukarıdaki ifadelerden, ötekileştirmenin engele rağmen bizzat engelli tarafından diğerine yapıldığı tespit edilmiştir. Aslında tespit edilen bu çıkarımın engelliğin reddedilmesi ile de ilişkili olarak ortaya çıkan bir durum olduğu fark edilmiştir. Connolly (1995), kimliğin var olabilmesi için farklılığa ihtiyaç vardır. Kendi varlığını güvenli bir konuma ulaştırmaya hedefleyen birey ise bu durumu "farklılığı" ötekileştirerek sağlamıştır. Böylece ötekine kendinden farklı bir imajı yüklerken varlığının negatif taraflarını nötralize etmesi misyonunu da yüklemiştir.

4.2.1.3. Kabulleniş

Fiziksel engelin, kişilerin kendilerini yetersiz olarak algılamasına yol açmasının yanı sıra eksik benlik saygısına ve motivasyon düşüklüğüne sebep olması nedeniyle hali hazırdaki yeteneklerin işlevselliğinden istenilen düzeyde istifade etmekten alıkoyduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalar neticesinde bedensel imaj ve kendini kabul değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki saptanmış, kişinin kendini kabul etmesinde engeli hakkında bilgilenmenin olumlu bir katkı yaptığı sonucuna varılmıştır (Duman ve ark. 2011).

Sosyal ilişkiler esnasında kişiye karşı geliştirilen değer ve tutumların, kişilerin kendilik değerini oluşturması arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Kişinin yaşamını sürdürdüğü toplum tarafından fark edilebilirliği yükseldikçe kendine verdiği değerde artmaktadır.

Engelli olmayan bireylerin, engelli bireylere karşı geliştirdikleri tavır ve davranışların onların sosyal uyumları ile duygusal tutumlarını şekillendirdiği ifade edilmiştir (Öztabak 2017). Bazı engelliler, engellerini kabullenme konusunda sıkıntılar yaşadığını ifade etmiştir. Ancak burada dikkat çeken nokta ise sosyal hayata katılmanın devamında bu durumun yaşanmasıdır. Aslında olanın ise engelli bireylerin korunaklı ve izole edilmiş çevrelerinden çıkıp yaygın toplumsal bakış açısıyla biran da yüzleşmelerinden kaynaklı olduğu belirlenmiştir:

> *B2: "İnsanların yani oradaki arkadaşların konuşmalarında zorluklar yaşadım daha doğrusu. İlk defa bir topluma çıkıyormuşum gibi hissettim kendimi. Çünkü sürekli ailemle iç içeydim, akrabalarımla beraberdim. Hiç yabancılarla tanışmamıştım bugüne kadar yani ondan sonra. İlk işe başladığımda ilk defa topluma çıkmış, kendimi soyutlanmış gibi hissettim.* Sonra sözlerine şu şekilde devam ediyor: *"Yani evet, benim kendi işitme engelli olduğumu kabul edip edememe durumum o gündü."* [K/24/Lise/Evli/İşitme]

> *B8: "O yüzden ben bunu kabullendim. İlk zamanlarda hani zor oluyordu, gerçekten zor oluyordu. Özellikle de lise dönemine başladığımda bana kulak bu cihazını vereceklerdi. O zamanlar takmıyordum, hani istemiyordum. E şimdi diyordum; kızlar diyordum gelip bir şey sorar. Ben kaçarım, giderim, duymam."* [E/28/ Lise /Bekâr/İşitme]

Din psikolojisi ve manevi sosyal hizmet alanında yapılan çalışmalarda engelliliğin kabullenilmesi ve başa çıkmada kaderci bakış anlayışının önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Kadercilik anlayışı baş etme mekanizmasının bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Kişi, baş etmek konusunda zorlanacağı durumlardan kaçınma davranışı sergilemektedir. Aslında burada kaçınma davranışı sorunların üstesinden gelmek için başvurulacak çabaya karşı gösterilen bir savunmadır. Bu tarz bir savunma içine giren bireyler koyu bir şekilde kaderci düşünce tarzının etkisi altında olabilmektedirler. Sorumluluk almaktan kaçınan ve baş etme kapasitesi düşük bireylerin çoğunlukla başa gelen zor durumlar karşısında kaderciliğe sığındığı ve olayların sorumluluğunu tabiatüstü varlıklara yükleyerek kendini avuttuğu ifade edilmiştir (Kuşat 2000):

B5: "Çok şükür. Bu her şeyin Allah'tan geldiğini biliyoruz, inanıyoruz. Rabbim bizi böyle görmek istemiş. Amenna diyoruz. Buna rağmen de türlü türlü lütuflar vermiş. Annem-babam hayatta daha ne isteyim ki ben şimdi. Yani kime gideyim? Kime şey yapayım? Rabbim beni böyle görmek istemiş. Benim ağabeylerim çok uzun; 1.92-1.87. Babam 1.90, annem bir bayan olarak da öyle gayet uygun. Ben böyle doğdum yani." [K/29/Lise/Bekâr/Ortopedik]

Kimi engellinin, engelini reddetmesi ve kabullenmemesinin altında ise psikolojik savunma mekanizmalarının yattığı belirlenmiştir. Engelli bir birey olarak toplumsal hayatta var olmanın zorluğundan dolayı yaygın olarak "kaçma" ve "bastırma" mekanizmalarının geliştirildiği tespit edilmiştir. Savunma mekanizmaları ve kadercilik anlayışı arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu düşünülmektedir. Savunma mekanizmaları ile yine psikanalitik kuramda yer alan psişik determinizmin arasında kadercilik anlayışı açısından ortak kesişim noktaları bulunmaktadır. Her iki yaklaşımda da kadercilikte olduğu gibi "etki edilemeyen bir güç tarafından olayların yönlendirildiğine dair bir inanç" mevcuttur. Savunma mekanizmaları kişiye zorluk yaşatan bireysel ve dışsal etkenlere karşı geliştirilmekte böylece baş etmesi zor olan durumlar çarpıtılarak üstesinden gelinmeye çalışılmaktadır. Bu yönüyle kadercilik anlayışını benimseyen kimselerin gerçeklerle başa çıkma yöntemi olan gerçeği saptırma ile benzerlikleri bulunmaktadır. İşte bu yüzden kaderciliğinde bir savunma mekanizması olarak değerlendirildiği ve "mantığa bürüme", "çarpıtma", "yadsıma", "yansıtma" gibi savunma düzeyleri ile açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir (Alim ve Bozkur 2017):

Ö6: "... Ben dedim en basit ben engelliyim ama ben kendimi engelli olarak kabul etmedim. Ben kendim olarak zaten kendimi kabul etmedim." [E/41/Lise/Evli/Ortopedik]

Engelli birey tarafından, engelin kabullenişi yordayan bir diğer unsurunsa romantik ilişkilere duyulan ihtiyaçtan kaynaklanan sebeplerin var olmasından kaynaklandığı gözlemlenmiştir. Atak ve Taştan (2012)'e göre ise bu durum insan yaşamında romantik ilişki ihtiyacının ortaya çıkmasının ilk sebebi yakınlık gereksiniminden kaynaklanmakta, ikinci sebep ise kimlik gelişimine yapacağı olumlu etki olduğu ifade edilmiştir. Bazı engellilerin, engelinden dolayı romantik

ilişkiler konusunda sıkıntı yaşayacağını ve tercih edilmeyeceğini düşündükleri belirlenmiştir:

> *B10: "Ya birde bu halimdeyken kabul edebileceklerini düşünmüyorsunuz ilk başta ama ben tabi bunu aştığım için."* [E/31/Üniversite/Evli/ Ortopedik]

Türküm (2001) iyimserlerin ve karamsarların baskı unsuru oluşturacak yaşam olayları karşısında göstermiş oldukları tepkilerini inceleyen araştırma bulgularından bahsetmiştir. Bu araştırmaların verilerine göre iyimserler, problem temelli baş etme yöntemlerini tercih etmekte eğer bu mümkün değilse o zaman kabul etme, mizahla başa çıkma ve olaya değişik yorumlar yapmak gibi duygusal temelli başa çıkma yöntemlerini tercih ettikleri görülmüştür. Karamsarların ise daha sorunların çözümü için neler yapılacağına bakmadan, sorunları gerek zihinsel gerekse davranışsal olarak görmezden gelerek inkâr içine girdikleri ve böylelikle stresle başa çıkmaya çabaladıkları ifade edilmiştir. Yapılan görüşmelerde iki katılımcı her şeye rağmen yaşamaya devam etmek gerektiğini belirtmişlerdir. B7 ve B10, gerçekliği olanca çıplaklığıyla kabullenmenin, çaresizlik duygusunu saf dışı bırakırken aslında mücadeleyi bambaşka bir boyuta taşıdığını da fark etmişlerdir. Böylece engeli kabul etmek ve sevmek; zamana tutunmayı ve yaşamayı getirmektedir:

> *B7: "Hiç üzülmezdim yani sonuçta üzülüp de bacaklarım yerine gelmeyecek. Üzülmezdim yani. Ben onla yaşayamaya bakardım. Hayat böyle de güzel derdim."* [K/40/ İlkokul /Evli/ Ortopedik]

> *B10: "…Eskiden hani bir utangaçlık bir sıkılganlık falan vardı tabi bunu aşmak biraz zaman aldı. Ama artık baktım dedim ki yani artık yapacak bir şey yok bu hayatta yaşamak, zamana tutunmak zorundayız. Nasıl ki bazı içerindeki rahatsızlıklarımı da kendi çabamla kendi imkânlarımla kendi sıkıntılarımı çözerek yaptıysam bunu da yapabileceğime inandım ve başardığıma inanıyorum. Hiçbir psikolojik destek almadım. Psikiyatri ortamında birazcık da bulunduğum için diyelim kendi kendime aştım diye düşünüyorum."* [E/31/Üniversite/Evli/ Ortopedik]

4.2.2. Engellenmek

Burcu (2011a) yapmış olduğu Türkiye'deki engelli bireylere ilişkin kültürel tanımlamalar: Ankara Örneği adlı araştırmada engelli olmayan kişilere "toplumdaki engelli bireyler hakkında ne düşünüyorsunuz? Onları birey olarak nasıl tanımlıyorsunuz?" şeklinde açık uçlu bir soru yöneltilmiştir. Verilen cevaplar dört başlık altında kategorilenmiştir. Buna göre araştırmaya katılanların %43,4 engelli bireyleri "toplumun dışına itilen, dışlanan" olarak betimlemiştir. %39,4'lük oran ise "acınacak halde olan, devamlı ilgi ve yardıma muhtaç olan" şeklinde tanımlarken, azınlık olsalar da %2,3'lük bir kesim "toplumda işe yaramayan, yetersiz ve başarısız kişiler" şeklinde aşırı olumsuz bir bakış açısıyla engelli bireyleri nitelemişlerdir. Çalışmaya katılanların %14'ü ise engelli bireyleri "mücadeleci, yetenekli" olarak tanımlamıştır. Ayrıca engellilere yönelik farkındalığı olmayan bireyler tarafından "alay edilmeleri", "yaşadıkları toplumsal alanda iletişim-etkileşim kurmak zorunda kaldığı diğer insanlar tarafından kabul edilmemeleri", "zaman zaman sözlü zaman zaman da fiziksel saldırı riskiyle karşı karşıya kalmaları" engellilerin belirttikleri en mühim zorluklar arasında sayılabilir.

Özgökçeler ve Bıçkı (2010) Bursa ve Çanakkale özelinde yaptığı araştırmadan elde ettiği veriler ışığında engellilerin kendilerine yönelik dışlayıcı davranışların varlığı hakkında %68'i evet cevabını verirken, hayır cevabını verenlerin oranı %32'dir. Akçamete (1992) özsaygının bir döngü şeklinde bireyin benliğini etkilediğinin üzerinde dururken bir yandan da onun yaşamsal motivasyonuna etki ettiğini ifade etmektedir. Öyle ki yaşamsal fonksiyonlar kişinin kendilik algısını oluştururken diğerlerinin o kişiye karşı davranış geliştirmesinde de etkilidir. Diğerlerinin, kişi hakkında davranış ve tutumları ise kişinin özsaygısına doğrudan etki etmektedir. Özsaygı seviyesi ise kişinin kapasitesini ve yaşamsal motivasyonunu saptamaktadır. Çocukluk döneminden itibaren başlayan bu döngü yaşamın sonuna kadar bu şekilde devam etmektedir. Böylece engelli bulunan kişinin kendilik algısı yaygın toplumsal bakış açısı çerçevesinde şekil almakta ve kendi potansiyelini değerlendirirken realist bakış açısından koparak sığ bir bakış açısı ile kendini yetersiz algılayabilmektedir. Bu durum ise düşük benlik algısına ve motivasyon eksikliğine sebep olmasının yanı sıra becerilerini kullanmalarını da engellemektedir.

4.2.2.1. Bakılan (göz hapsinde)

Katılımcıların ifadelerinden kendilerini diğer insanların bakışlarının odak noktasında hatta göz hapsinde hissettikleri anlaşılmaktadır. İnsanların kendilerine acıyarak bakmalarından gündelik yaşamlarına ara vererek gözleri ile onları takip etmelerinden duydukları rahatsızlığı dile getirmişlerdir. Cangür ve ark. (2013), Düzce ilinde zihinsel-bedensel engeli bulunan bireye sahip 102 aileyle yaptığı çalışmasında; öz bakıcıların -çocuklarının engeli dolayısıyla- çevresel tepki olarak %24'nün acıma, %6,4'nün dışlama, %11,7'sinin acıma-dışlama, %8,5'inin ise gülme-alay etme davranışına maruz kaldığını tespit etmiştir. Çünkü "bakmak" iktidarda olanın "bakılan" ise edilgen olanın üstlendiği eylemlerdir (Berger 1986).

Ergüden (2008), İstanbul ili özelinde 60 bedensel engelli bireyle görüşme gerçekleştirmiş ve sosyal dışlanma açısından bedensel engelli bireylerin yaşantılarını incelemiştir. Bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre; engellilerin %73,3'ü hayatlarının diğer kısımları içinde engellerinin genellendiğini, %65'i engeli sebebiyle olumsuz davranışa maruz kaldığını, %51,7'si ise toplumsal ve bireysel beklentiler arasında bocaladığını, %38,3'ü toplumsal tutumlar sebebiyle değersizlik hissini yaşadığını, %33,3'ü toplumsal ilişkileri sürdürmek açısından kendisinin daha fazla emek harcadığını, %30'nun topluma dair umudunun olmadığını, %15'nin cinsiyet rolleri bağlamında kendisini bağımsız bir şekilde kadın veya erkek olarak hissedemediğini, %5'nin ise toplumsal tutumlardan ötürü engelini gizlemek ihtiyacı içinde olduğu tespit edilmiştir. Yine bu çalışmada engelli bireylerin toplum tarafından "acıma, aşırı ilgi, dik dik bakma" şeklinde olumsuz davranışlara maruz bırakıldığı bildirilmiştir:

> *B2: "İster istemez karşıdaki insanların gözüne çarpıyor. En büyük sıkıntılardan bir tanesi yaşadığımız durum o mesela karşıdan biri geliyor mesela yürürken bir denge kaybı oluyor. Yürürken adam sana bakıyor gibi oluyor."* [K/24/Lise/Evli/İşitme]

> *B3: "Yürürken baktığını hissediyorum ben yani bakınca sende bir tuhaf oluyorsun yani. Yani ben yürürken... Bak ben şuna şahit oldum! Ben yürürken, kadın yanımdan geçerken "Allah yardım etsin!" dediğini bile duydum yani."* [E/28/Lise/Bekâr/Ortopedik]

B5: "Ben ilkokula daha başlamadım. Çok küçüktüm. Saçlarım uzunmuş. Yolda gelip geçerken işte derlermiş: Cüce. Bakarlarmış daha doğrusu. Anne dermişim; -bunlar niye bana bakıyor?- dermişim. Annemde saçımı okşarmış; kızım saçların çok güzel ya onun için bakıyorlar." [K/29/Lise/Bekâr/ Ortopedik]

Ö1: "Şaşırıyorlar mesela ben burada aşağıda dururken asansöre biniyoruz. Bakıyor teyze; geçmiş olsun yavrum diyor. Sağ ol teyze diyorum. Bir horlama yok bende; sağ ol teyze. Neyin var diyor? Bilemiyorum, teyze diyorum. Tamam mı?..." [E/50/Lise/Evli/ Ortopedik]

Bakılan konumda olmanın engelliler açısından olumsuz birçok sonucu bulunmaktadır. Olumsuz benlik algısının dışında günlük yaşamlarını kolaylaştıran ancak engellerini daha belirgin kılan araçları kullanmaktan çekindikleri tespit edilmiştir. Engeli dolayısıyla yardımcı araç kullanması gereken ortopedik engellinin sırf olumsuz tutum ve yargılar nedeniyle bastonu kullanmayı reddettiği görülmüştür. Yaygın toplumsal bakış açısı hayatı engelli birey için yeterince zorlaştırmışken yaşamına konfor katacak yardımcı ekipmandan sırf bu bakış açısı yüzünden faydalanamamak bireyi daha da dezavantajlı bir hale getirmiştir:

B1: "Baston, çok rahatsızlandığım zaman baston kullanıyorum. Mesela bazen rahatsızlanıyorum. Şimdi burada utanıyorum." Daha sonra sözlerine şu şekilde devam etmiştir: *"...O zaman kullanıyorum evde olsun. Mesela kahvede, aile ortamında oldu yani arkadaş ortamında o zaman kullanıyorum. Arkadaş ortamında... Ama burada şimdi mesela kalabalığız. Burada sadece bizim bu bölümü demiyorum komple mesela. Şey dikkatli bakacaklar. Niye bakar olurlar ki? Böyle bakarlar. Dikkat çekecek diye. O yüzden birazcık şey etmek istemiyorum yani."* [E/42/Ortaokul/Evli/ Ortopedik]

4.2.2.2. Sevilmeyen

Engellilerin toplumun kendilerine karşı tutumunu "dışlayıcı", "umursamayan" şeklinde ifade ettikleri ve "sevilmediklerini" düşündükleri görülmüştür. Engellilerin toplumsal dışlanma, ayrımcılık ve damgalamaya maruz kaldığını gösteren birçok çalışma yapılmıştır. Taşkın (2007)'a göre damgalanan kişinin farklılığı vurgulanmaktadır ve bu farklılığa olumsuz imaj yüklenerek kişiye birçok kötü

özellik atfedilmektedir. Bu kişiler böylece toplumdan uzaklaştırılır, yalıtılır, yok edilmek için çaba gösterilir ya da yok olması için kendi haline bırakılmaktadır. Damgalamanın amacı ve hedefi ayırmak ve dışlamaktır:

> *Ö6: "…Toplumumuz elinden geldiğince dışlıyor. Engelli bir insanı hiçbir şekilde kabul etmiyorlar."* [E/41/Lise/Evli/ Ortopedik]

> *Ö9: "Kimse engelliyi takmıyor yani. Engelliye yok yani. Kimseyi sevmiyorlar."* [E/44/İlkokul/Evli/ Ortopedik]

Engelli sorunlarına dikkat çekmek amacıyla yapılan çalışmalara rağmen halen engellilerin "farklı" ve "bakılan" olma sorunlarının aşılamadığı görülmektedir. Gedik ve Toker (2018)'in 190 üniversite öğrencisi ile gerçekleştirdiği engelli bireylere yönelik tutumlar ve sosyal beğenirlilik düzeyleri arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmasında, üniversite öğrencilerinin engelli bireylere yönelik geliştirilen genel davranışın sosyal beğenirlilik düzeyi ile anlamlı bir ilişkisinin olmadığını saptamıştır. Ancak söz konusu çalışmada engellilere yönelik tutum ölçeğinin duyarlılık alt ölçek puanlarının sosyal beğenirlilik ile anlamlı bir şekilde ilişkisi olduğu belirtilmiştir. Bu durum ise engelli bireylere yönelik tutumların bildirilmesi esnasında aşırı pozitif bildirimde bulunan kimselerin genellikle sosyal beğenirlilik kazanma kaygısı ile gerçek fikirleri yerine olumlu düşünceler bildirdikleri şeklinde açıklanmıştır. Dolayısıyla engellilere ilişkin farkındalıklarının yüksek olması beklenen üniversite öğrencilerinin dahi sosyal olarak beğeni kazanmak amacıyla engellilerle ilgili olumlu görüş beyan ettiği görülmektedir.

4.2.2.3. Merhamete, ilgiye, bakıma muhtaç

İnsanlığın var oluşundan bu yana engelli bireyler merhamete, ilgiye, bakıma muhtaç olarak algılanmıştır. Bu duruma sebep olarak ise toplu yaşama kültürünün himaye eden ve dayanışmayı destekleyen yapısının yanı sıra dinin insanlara, engelli bireylere merhamet edilmesini ve iyi davranılmasını emretmesi de etkili olmuştur. Böylece engelli bireye yönelik geliştirilen merhamete, ilgiye, bakıma muhtaçlık algısı, engelli bireylere ilişkin geliştirilen ayrımcı pratikleri daha kabul edilebilir ve masum bir biçime sokmaktadır. Bu algının somut bir yansıması olarak "engellinin becerileri bir yere kadardır ve ona karşı sosyal beklentinin düşük tutulması gerekliliğinin yanı sıra hayatını sürdürebilmesi için gerekli çabaysa toplumun diğer

bireylerine düşmektedir" görüşü yaygın olarak kabul görmektedir. Bu görüş yaygın toplumsal bakış açısının bir yansıması olarak aslında bilinçaltı süreçlerimize kadar sızmıştır. Peşin hükümlerle, cehaletle ve yetersiz iletişimle desteklenen bu aşama, dışlama ve ötekileştirme ile kendine karşılık bulmuş, bunun sonucunda da engelli ayrımcılığı meydana gelmiştir (Akbulut 2012).

Engelliliğe toplumsal bakış açısının uç noktalarda olduğu, duyarlı davranmaya çalışan kitlenin ise engelliyi idealize ettiği; ona olmadığı bir kişi gibi davranması için bir çeşit baskı yaptığı tespit edilmiştir:

> *Ö1: "Yani şimdi senin gözüne şurada bir spastik engelli olsa ikide bir gözüne takılır o senin. Takılır, kendi kendine düşünürsün. Buna ne olmuş? Neden böyle? Onu bir birey olarak göremezsin. Ne olmuşta, neden böyle olmuş da? Seni yüreğinde ona karşı böyle bir dokunulmazlık oluşturur. Dokunulmazlığın içerisinde merhamet ağırlıklıdır. Onu bir noktadan sonra şey sanırsın Dünya'nın en temiz, en saf insanı. Öyle bir şey yok. İnsansa, düşünüyorsa, hissedebiliyorsa senin kadar suç işleyebilir; benim kadar günah işleyebilir."* [E/50/Lise/Evli/ Ortopedik]

Engelliye gösterilen yoğun ilgi ve şefkat duygusunun altında yatan ana fikrin başkalarının yardımına ihtiyacı olan, muhtaç statüsünden kaynaklandığı gözlemlenmiştir. Burada başkalarının yardımına bağımlı olmak, acıma duygusunu tetikleyen ve çevredeki tehlikelerden uzak tutulması, dolayısıyla evde korunması gereken varlıklara dönüştürmekte, dışlama için gerekçe oluşturmaktadır. Kamusal alanda bağımsız bireyler olarak var olmaya çalışan engellilerin aslında iyi niyet kisvesi altında edilgen ve pasif bireyler haline getirilmek istendiği görülmüştür:

> *Ö10: "İnsanların ona gösterdiği şey nasıl desem çok yoğun ilgide rahatsız edebiliyor, boğabilir yani. Kız arkadaşın, erkek arkadaşa uyguladığı baskı gibi düşün yani. Çok sevgiden artık boğuluyorsun."* [E/28/Üniversite/Bekâr/Süreğen]

> *Ö1: "Bu önemli, onun insan olduğunu görmek lazım. Özel çocuklar var onlar hariç. Mental, zihinsel onlar hariç onlar farklı bir konsept ama toplumda bakış farklı o insanın bir birey olduğunu bilmek lazım veya çok uzun mevzu bunlar çok."* [E/50/Lise/Evli/ Ortopedik]

4.2.2.4. Önyargılar

Engellilere yönelik önyargılar, sosyal sınıflandırma kavramı ile açıklanabilir. Göregenli (2012) insanların diğerleriyle ilgili verileri anlamlandırabilmesi ve kategorize edebilmesi için onları etnik köken, cinsiyet, dini inanış gibi gerek fiziksel gerekse sosyal ayırt ediciler açısından ele aldığını belirtmiştir. Tüm bu süreçlerin tamamlanmasının ardından zaten önyargının oluşumu tamamlanmaktadır. Kategorize etme aşaması, bireyin ait olduğu topluluğu ve diğer topluluklara ilişkin elde ettiği verileri içermektedir. Kalıp yargı var etme aşaması ise, sosyal bağlamda gerçekleştirilen faaliyetleri açıklamada ve kabul edilebilir grup sloganının oluşturulmasına ve sürekliliğin sağlanmasına fayda sağlamaktadır. Ayrıca kalıp yargının, bir topluluğu diğer topluluktan gerek olumlu gerek olumsuz manada seçme, yorumlama ve başkalaştırma gibi görevleri bulunmaktadır. Aslında burada amaçlanan yaşamı anlama konusunda yalınlaşmayı sağlayarak sosyal çevreyi tanımayı sağlamaktadır. Öte yandan bu durum önyargının var edilmesini de sebep olmaktadır. Kısaca özetleyecek olursak; kalıp yargının var oluş aşaması iç grup fanatikliğine yol açarken ayrımcılığın dış grup açısından hissedilmesini bariz bir düzeyde artıracaktır. Sosyal Kimlik Kuramı'nın iç grup fanatikliği yalnızca dış grup kimselerini protipleştirmez; hatta iç grup kimselerinin karakteristik özelliklerini yakın algılamalarına neden olmaktadır. Kalıp yargı var etme aşamasında, dış gruptakilerin görüşleri de protipleştirilmekte; aslında dış gruptakilerin fikirleri iç gruptakilerin fikirlerini andırmadığı kanısı değer kazanmaktadır. Bilinç sürecinde rastgele bir şekilde oluşturulan "biz ve onlar" ayrımı, iç grubun yararına hareket etmek için yerinde bir şart gibi algılanmaktadır. Böylece iç ve dış grup ortamındaki hatlar belirginleşerek artar ve ayrımcılığı var eden mesafe, öğrenilmiş çaresizliğin bir yansıması olarak ön koşullanma olarak ortaya çıkmaktadır:

> *B1: "... Ya bu sakat, buna da iyilik yaramaz. Öyle muhabbetlerde duyduğum oluyor yani."* [E/42/Ortaokul/Evli/ Ortopedik]

> *B9: "...Ama engelli olarak engelliler tarafından toplumda bizi hiç kimse kabul etmiyor."* [E/47/ Lise /Evli/ Ortopedik]

Bu durum kişilerin engelli bireyle akrabalık ilişkisi içinde oldukları halde onu anlamaktan çok uzakta olduklarını göstermektedir. Kişiler arasında ki kan bağı ve

bunun getirdiği sosyal temasa rağmen engellilere yönelik yaygın toplumsal bakış açısını benimsedikleri görülmektedir:

> *B7: "…A onlar özrüme her zaman ağlamamı istiyor. Yani benim üzülmemi istiyorlar. Sen özürlüsün ve bunu yapamazsın."* [K/40/ İlkokul /Evli/ Ortopedik]

İstihdam edilme aşamasında ki zorlu süreçleri geçerek iş sahibi olan engellileri bu seferde çalışma yaşamında birtakım zorluklar beklemektedir. Toplumsal önyargılara, bilinçli veya bilinçsiz yapılan ayrımcı tutumlara burada da rastlandığı tespit edilmiştir:

> *B1: "Mesela ne bileyim? Engellilere pek şey gözle bakılmıyor gibi geliyor bana. Hem ben sadece bizim kurum için söylemiyorum. Başka yerden de duyuyorum ufak tefek olayları da. Mesela adam engelli mesela yardımcı olmayanlarda varmış mesela. Kimisi bir engelliye farklı baktığını duydum yani."* [E/42/Ortaokul/Evli/Ortopedik]

4.2.2.5. Erişememek

2010 yılında yapılan "Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması" verileri engellilerin %68'nin yaşamını sürdürdüğü çevrede (kamusal alanlar ve binalarda) engeline yönelik herhangi bir iyileştirme çalışmasının yapılmadığını göstermektedir. Engellerin %66,9'u yaya kaldırımları, geçitleri ve yollarının; %66,3'ü ikamet ettikleri konutların, %59,5'i ortak kamusal alan olan ticarethanelerin (mağaza, avm vs), %58,4'ü ise devlet binalarının, %55,4'ü ise yarı özel veya özel müteşebbislere ait banka, postane gibi mekanların kendi kullanımları için uygun olmadığını belirtmişlerdir. Yine 2010 yılında "Engelliliğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması" verilerine göre araştırmaya katılan engellilerin %77,3'ü engellilere yönelik gerekli düzenlemelerin yapılmamasından dolayı ulaşım ve erişebilirlilik hususunda sıkıntı yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Engellilerin %70,1'ise kamu yararına verilen hizmetlerin bulunduğu binalara ulaşım ve erişilebilirlik konusunda sıkıntı yaşadıklarını belirtirken, %44 söz konusu bu sıkıntıları her zaman veya çoğu zaman yaşadığını belirtmiştir (Özürlüler İdaresi Başkanlığı 2010).

Engelli bireylerin gerek sosyal hayatlarında gerekse çalışma hayatlarında dışlanmasının başlıca nedenlerinden birisi de evden çıkıp toplumsal hayata karışma

aşamasında yaşadıkları sorunlardır. Ulaşım araçlarına bile ulaşma konusunda yaşanan sıkıntıların aslında sorunun ne nedenli büyük olduğunu ortaya koymaktadır:

Ö6: "En basitinden mavi bulvarda oturuyorum. Mavi bulvardan buraya gelen mesela 170 nolu otobüs geliyor. 170 numaralı otobüs de mavi bulvardan geçtiği saat; saat 8.20 veya 8.30'da geçiyor. 8.30'da bindin otobüse doğal olaraktan, bir 25 dakika otobüs sürüyor e sen 9.00'da ancak iş yerine varabiliyorsun. Ucu ucuna yetişiyorsun. Veyahut da döneceksin mesela Duygu Kafenin oraya yürüyeceksin. Duygu Kafenin oradan bineceksin ancak öyle geleceksin. Dediğim gibi mavi otobüslerin hiçbirisi %90'nı diyebilirim size durmadan geçiyor veya biniyor. Bindikten sonra söylenerekten, sokranaraktan götürüyor." [E/41/Lise/Evli/ Ortopedik]

B6: "İşte benim sorunum gidiş-geliş. Çünkü diğer arkadaşlarımın evine, bu tarafa gelen otobüs çok oluyor. Benim buraya gelen otobüs hiç yok." [E/29/ Ortaokul /Evli/ Ortopedik]

B5: "… Diyorum ya tek sıkıntım servis. Keşke servis olaydı." [K/29/Lise/Bekâr/Ortopedik]

Ulaşım en temel insani haktır. Bu hak, sosyal ve demokratik bir ülke olarak anayasamızca güvence altına alınmış olmasına rağmen engelli bireylerin en temel insani haklarını kullanamadığı tespit edilmiştir. Çağlar (2012) engellilerin ulaşım sorunlarının çözümünde, bireysel çabalardan ziyade sosyal yaşamın her alanına etki edecek çözüm pratiklerinin toplumun diğer bireyleriyle alınacak karar ve tedbirlerle sağlanması gerektiğini ifade etmiştir. Bu sorunun çözümü sadece sosyal hizmetin konusu değildir. En temelde ve geniş perspektifte bu sorun alanı hakkın konusu olarak ele alınmalıdır. Bu yönde 2002 yılında belediyelere toplu taşıma hizmetlerinde engelli bireylere indirim yapabilme hakkı verilmiştir:

B7: "…Önceden yaşıyordum ablacım. Önceden dolmuşçular almıyordu, özürlüyüm diye. Araba şeyler canlar (özel otobüslere yöre halkı tarafından verilen isim) almıyorlardı. Ondan sonra durmuyorlardı. Ondan sonra şey durakta beklerken… Ben arabayı alalı bakayım 8 yıl oldu.8 yıl önceydi." [K/40/ İlkokul /Evli/ Ortopedik]

Ö6: "Engelli olduğumuz için çünkü şu an mesela halk otobüslerine de o imkân verildi. Halk otobüsleri bizleri almıyor ücretsiz bindiğimiz için. Sadece

kırmızı belediye otobüsleri alıyor. Onlarda saat başı geçtiği için bu sefer biz işimize geç kalıyoruz." [E/41/Lise/Evli/ Ortopedik]

Ö9: "Yok benim şeyim, kimliğim var ya benim. Belediye otobüslerine falan biniyorum. O canlara (özel halk otobüslerini kast ediyor) biniyorum. Bazen onlar pislik yapıyor, gıcık gıcık bakıyorlar. Biliyor musun? Can otobüsleri." [E/44/İlkokul/Evli/ Ortopedik]

Engelli bireylerin, toplumsal duyarlılığın eksikliği nedeniyle de çeşitli sorunlar yaşadığı tespit edilmiştir:

B7: "… Mesela ben dolmuş bekliyorum değil mi? Şey de hadi hücum ediyorlar. İtekleyi veriyorlar beni. Ben orada düşüyorum. Yardım edenlerimiz de oluyor." [K/40/ İlkokul /Evli/ Ortopedik]

Bedenin inşası politik bir mecradır. Bedenin eksikliğine ve işlevsizliğine odaklanarak tanımlanmış engellilik; sosyolojiden, kültüre, üretim mekanizmalarından, tüketim mekanizmalarına kadar çok boyutlu bir alanı kapsamaktadır. Burada gözetilen temel unsur ise bedenin söz konusu alanlarda verimli bir şekilde nasıl kullanılacağıdır. Engelliliği yalnızca bedensel imaja hapsetmiş bu ideoloji "engelli bedeni" öteki olarak nesnelleştirmiştir. Böylece "sağlam beden" ötekinden yola çıkarak tanımlanabilmiştir. Bu nedenle öteki olarak bir kalıp yargıya oturtulan "engelli bedenin" sağlam bedenden gözle görünür farkı egemen toplumsal bakış açısı haline gelmektedir (Kızılçelik 2003):

B1: "Ona bakarsan can otobüsüne (özel halk otobüslerini kast ediyor) biniyorsun belediye otobüsüne biniyorsun veya ne bileyim bir şeye biniyorsun. Ne engelin var? Yani illa bir kolun mu olacak? İlla bir ayağın mı yok olacak? Bana devlet bunu vermiş." [E/42/Ortaokul/Evli/ Ortopedik]

Sağ ayağı ampüte olan ve protez kullanmak durumunda kalan B9 dışarıdan bakıldığında engellinin fark edilmediğini belirterek toplu taşımada bu duruma bağlı olarak sorunlar yaşadığını ifade etmiştir:

B9: "Ulaşım konusunda tabi toplu taşımayla gidip- geliyoruz. Bu arada mesela genelde hep otobüste ayakta gittikleri için yaşlı mesela insanlara yer vermek zorunda kalıyorsun. Sende tek ayaklı olduğun halde yaşlı insanlara kalkıp yer veresin geliyor. Vermezsen bu sefer… Senin üzerindeki elbisende

atıyorum mesela yakamda bir gaziye ait bir işaretim olsa, şeyim olsa belki o insan sana saygı duyacak, yer verecek." [E/47/ Lise /Evli/ Ortopedik]

Yukarıda ki ifadelerden de anlaşılacağı üzere engelli bireylerin kendilerine tanımlanan hakları kullanırken bile hak edişlerinin birer ispatı olarak engellerini kanıtlamaları istendiği belirlenmiştir. Ayrıca engelliliğin yalnızca görünür düzeyde olmaya indirgenmesi toplumun bu konuda fazla bilgiye sahip olmadığını ortaya çıkarmıştır.

Diğer yandan engellilerin toplu taşıma kullanırken yaşadıkları sorunları doğal karşıladığı ve bunu bir kader olarak algıladığı tespit edilmiştir:

B9: "Vallahi gerekirse özel aracımı kullanıyorum ama trafik yoğun olduğu için en azından toplu taşımayı kullanmak daha uygun oluyor. Toplu taşımada mesela zorlansak da mecbur kendi kaderimiz razı oluyoruz." [E/47/ Lise /Evli/ Ortopedik]

Çalıştıkları binalara çeşitli zorluklarla ulaşan engellileri bu seferde iş yerlerinde eksik düzenlemelerden kaynaklanan mekânsal zorluklar beklemektedir. True ve Türel (2013), yapılı çevrenin engelliler yönüyle kullanılabilirliğini İzmir Kent örneğinde anlamaya çalıştığı araştırmasında; çalışmaya katılan engellilerin % 64,6'sı evlerinden rahatça çıkabildiklerini ifade ederken, %35,4'ü bu konuda olumsuz fikir beyan etmişlerdir. Evlerinden rahatça çıkamama sebepleri sorulduğunda ise %23,1'i merdivenlere ek rampanın veya asansörün bulunmamasını, %20'si bina girişinin yetersiz genişlikte olmasını, %4,6'sı ise kaldırımlara araç park edilmesini, sağlık durumlarını vs. sebep göstermiştir:

B4: "... B10 mesela birde bizim araçla… Bölge bizim durduğumuz yerin arasında maşallah böyle bir rampa. Şimdi B10'nu oraya çıkartması mesele…B10 oraya çıkarken birimizin illa biri destek olacak." [E/42/Lise/Bekâr/ Ortopedik]

B6: "Şimdi mesela, öbür bina mesela iki katlı. İki katlı binalara bakarsanız yani hani bildiğiniz gibi demirden yani yangın merdivenleri gibi merdivenleri. Engelli bir insan oradan çıkamaz." [E/29/ Ortaokul /Evli/ Ortopedik]

B3: "Yani yok. Yani çevre düzenlemesi bakımından diyorsundur rampa falan o ayrı. Bana göre bir şey yok. Yani benlik bir şey yok ama engellilere göre de hiçbir şey yok." [E/28/Lise/Bekâr/ Ortopedik]

B7: "Yerlerimiz, şu an yerlerimiz parlak mermer var. Onlar bizim için çok kötü yürüyüşlerimizi engelliyorlar. Nerden baksan %30-%40 engelliyor." [K/40/ İlkokul /Evli/ Ortopedik]

B8: "Baştan aşağı her şeyiyle eksik mesela bahsettiğim gibi ortopedik rahatsızlığı olan, ortopedik rahatsızlığı olana arkadaşlarımız için ulaşımı daha kolay bir hale getirebilirler. Daha rahat bir iş ortamı sağlanabilir diye düşünüyorum." [E/28/ Lise /Bekâr/İşitme]

Engelli bireylerin temel ihtiyaçlarını gidermek konusunda problem yaşadığı tespit edilmiştir. Yöneticilerden bir kısmının yaşanan bu sıkıntılara bizzat şahit olmasına rağmen gerekli düzenlemeler için hiçbir girişimde bulunmadığı anlaşılmaktadır. Yıldırım (2016), Elazığ ilinde özel ve kamu binalarının engelli bireylere uygunluğunu incelediği çalışmasında; engelli rampalarının %59,5'nin ve giriş kapılarının %71,7'sinin engellilere uygun olmadığını ayrıca binalardaki mevcut asansörlerin %90,7'sinin engelli bireylerin kullanımına müsait olmadığını tespit etmiştir. Ayrıca binaların içindeki mevcut odaların %95'nin tasarımın engelli bireylere uygun olmasının yanı sıra %82'sinde bulunan tuvalet ve lavaboların da engelli bireylerin kullanımına uygun olmadığı saptanmıştır:

B5: "Ama bir konuda eğer bu durumları aktarıyorsanız lavabo sıkıntım var benim, evet. E benim elim yetişmiyor, bunu görüyorlar. Ben tabureye çıkıp öyle elimi yıkıyorum. İnsan tabureye yani bu kadar imkân varken bence o da yapılabilir aslında." [K/29/Lise/Bekâr/ Ortopedik]

Soruna anlık ve pratik çözüm üretmenin idari kademe tarafından yanlış anlaşıldığı fark edilmiştir. Mekânsal düzenlemelerde yaşanan eksikliklerin can güvenliğini tehdit edecek düzeylere ulaşabileceği anlaşılmaktadır:

B5: "Çünkü ben kendi imkânlarımı kendim yaratınca diyor ki ya tamam işte ya bu taburesini ayarlamış, getirmiş, koymuş. Elini yüzünü yıkıyor, abdestini de alıyor. Ben şimdi öyle abdest alıyorum. Bazen diyorlar nasıl

alıyorsun? Ya düşersen… Allah koruyor diyorum yani…"[K/29/Lise/Bekar/ Ortopedik]

Toplumsal yaşamın her alanında bağımsız bireyler olarak var olmaya çalışan engellilerin çalışma yaşamında önlerindeki en büyük sorun alanlarından birinin de mekânsal engeller olduğu anlaşılmıştır. Kendi kendine yetmenin ilk şartı olan; çalışmak ve para kazanmak için başkalarına muhtaç bırakılmanın engelliler açısından her alanda karşılaşılan ve içinden çıkılamayan, sürekli tekrarlanan bir olgu haline geldiği tespit edilmiştir:

B10: "Demiştim ya az önce; az öncede demiştim ya kendime sürekli… Kendi sorunlarımı sürekli kendim çözmeye çalışırım. Buradaki arkadaşlar geldiği zaman hemen onların böyle ensesine tutunarak böyle destekleyerek çıkarım." [E/31/Üniversite/Evli/ Ortopedik]

Bireyin veya belirli bir grubun sosyal yaşamdan tecrit edilmesinin üzerinde duran sosyal dışlanma kavramı bilhassa metropollerin ciddi sorunlarından biri haline gelmiştir. Göç ve göçün getirdiği hızlı kentleşme aşamasında yaşam sahaları ulaşım hizmetlerinin etkisiyle de merkez dışına doğru gelişmeye başlamıştır. Sosyal dışlanma alanında yapılan çalışmalar önceden yalnızca ırksal, sosyoekonomik bağlamda veya şahsi engeller/problemler kapsamında değerlendirilmeye başlanmıştır. Maddi refahı yüksek araç sahibi bireyler şehir yaşamının getirdiği olumsuzlukları azaltmak için merkezi yerleşim alanları dışındaki yerleri tercih ederken alt gelir gruplarındaki bireyler düşük kiralar nedeniyle banliyöleri tercih etmektedir. Fakat yapılan çalışmalar göstermektedir ki, toplu taşıma hizmetlerinin yetersiz olduğu, özel aracı zaruri bir hale getiren bu sahalarda yaşamak beraberinde sosyal dışlanmayı getirmiş, bireylerin emniyetli bir çalışma yaşamı, eğitim ve sağlık bakımı ile sosyo-kültürel faaliyetlere ulaşımı güçleşmiştir. Bu açıdan ulaşım, şehirlerde sosyal dışlanmayı etkileyen ciddi bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişilerin toplumsal uyumunu sağlayan, basitleştiren ve üstelik özendiren ulaşım kavramı sosyal dışlanma alan yazınına epey geç dâhil edilebilmiştir. Sosyal dışlanma kavramı 1970'li yılların ortalarına doğru tanımlanmasına karşın ulaşımdan dışlanma konusu küresel çapta bunda çeyrek yüzyıl sonra ele alınmaya başlanmıştır. Ülkemiz alan yazınına bakıldığında sosyal dışlanma araştırmalarının çoğunlukla yoksullukla birlikte değerlendirildiği, son zamanlarda ise kimi dezavantajlı (engelliler, yaşlılar

vb.) kitlelerle ilişkilendirildiği görülmektedir. Ulaşım perspektifiyle ele alınan sosyal dışlanma araştırmaları epey sınırlı sayıdadır. Hâlbuki sosyal dışlanmanın öteki değişkenlerle birlikte tam manasıyla anlaşılması, dışlanmanın mekân kapsamının, sonucunda da ulaşımın iyi değerlendirilmesiyle mümkündür (Özkazanç ve Fahriye Nihan).

4.2.2.6. Desteklenmemek

Burcu (2017)'nun engelliliğe yönelik sosyolojik bakış açısını anlamak için kaleme aldığı derleme makalesinde asıl sorunun engel değil, engele karşı geliştirilen sosyal bariyerlerin varlığı olduğu üzerinde durulmuştur. Bu yönde yaptığı çalışmalardan elde ettiği verilere göre bireyin engelli olmasının bu denli ilgi çekmesinin altında yatan sebebin engellinin toplumsal alandan engellenmesiyle bağlantılı olmasıdır. Bu konuyu daha açık bir şekilde ifade edecek olursak engel hali hazırda birey için kısıtlayıcı bir durumdur. Fakat meselenin hür olmak veya hürriyetle ve katılım veya onaylanma konusuna evrilmesinin altında engel durumuna atfedilen negatif toplumsal ve kültürel kodlar yatmaktadır.

Gündüz (2007)'e göre sosyal yaşamda ayrımcılığa uğrama ve yoksulluk, kabiliyet ve öğrenme imkanlarının yoksunluğu veya dışlanmanın bir sonucu olarak sosyal yaşama aktif katılımın sağlanamaması gibi aşamaları içeren sürece sosyal dışlanma denmektedir. Bu kimseler hatta eğitim, çalışma, gelir ve mesleki eğitim imkanlarına erişemezler, iktidar ve karar verme mekanizmalarına ulaşımları kısıtlıdır; bu nedenle kendilerini yetersiz olarak algılarlar ve yaşamlarını değiştiren kararları denetleyemezler.

4.2.2.6.1. Sosyal destek

Sosyal destek; bireyin ailesi, akrabaları, yakın dostları, arkadaşları ve iş arkadaşları tarafından kabulünü de içeren çok boyutlu bir kavramdır. Birey tarafından sosyal desteğin algılanışı; ilişkilerin niteliği, sayısı ve özelliklerini kapsarken öte yandan kişinin tüm bunları yorumlaması ve algılamasıyla da yakından ilişkilidir. Doğan (2016), psikolojik belirtilerin yordayıcısı olarak sosyal desteği araştırdığı çalışmasında 208 kız, 46 erkek olmak üzere toplamda 254 üniversite öğrencisi ile görüşme yapmış ve somatizasyon belirtilerini en iyi yordayan

değişkenlerin sırasıyla aile desteği, kendini yönetme ve sevgi olduğunu tespit etmiştir.

4.2.2.6.1.1. Özel yaşamda

Yapılan görüşmelerde ailelerin bireyleri olumlu bir şekilde motive ettiği ve desteklediği tespit edilmiştir. Öztabak (2017) engelli bireylerin yaşamdan beklentilerini incelediği nitel araştırmasında, görüşme gerçekleştirdiği 10 engelli bireye sosyal çevrelerinden beklentilerini sormuştur. Engelliler ise ailelerinden ve arkadaşlarından "ilgi, sevgi, güvenli, dürüst, saygılı bir birliktelik" istediklerini dile getirmişlerdir:

Ö10: "Tabi hepsi… En büyük destekte ailemden geldi tabi. Arkadaşlarımdan da çok büyük destek geldi. Sağ olsunlar şu an iyiyim." [E/28/Üniversite/Bekâr/Süreğen]

Ö6: "Tabi en basitinden şu anda bu halde olmamın en büyük sebebi… Benim doktorlar bacağımı kesiyorlardı, kurtaramıyorlardı ki en büyük desteğim ailem sayesinde oldu. Yani ailem sayesinde bu vaziyetteyim ve arkadaş çevrem sağ olsun. Benim kendi eski arkadaşlarım, hepsi son dakikama kadar, hepsi yanımdaydı." [E/41/Lise/Evli/ Ortopedik]

Ö8: "Tabi gerekirse hastalığım konusunda özellikle ailem elinden geleni yapıyor. Çünkü günde sürekli içtiğim haplar var. Tansiyon hapı olsun, ondan sonra şeker hapı olsun, kolesterol hapı olsun yani ellerinden geldiği kadar yediğim yemeğe varıncaya kadar onlar da dikkat ediyor. Yani işte şu saatte baba hapını iç, şu ilacını kullan. Eşim diyor; iğneni yapmadın. Bu gibi yediğim öğünler olsun…"[E/36/İlkokul/Evli/ Ortopedik]

B5: "Hani topluma kazandırdılar. Bir evin içine hapsetmediler ailem." [K/29/Lise/Bekâr/ Ortopedik]

B6: "Şu an en büyük destekçim annem zaten. Yani her konuda bana… Her konuda annem bana… Her zaman da arkamdadır, her konuda." [E/29/ Ortaokul /Evli/ Ortopedik]

B8: "Özellikle de annem, Allah yokluğunu göstermesin yani şey fazlasıyla destek oldu. Açıkçası şimdi kendi çevrem, ailem veya akrabalarım

her zaman yüz yüze görüştüğüm kişiler bunu bana hiçbir zaman hissettirmemeye çalıştılar. Bazen ben bunu anlıyordum ama hani bir şey demiyordum. Çünkü onlarda hani özürlüyüm diye bir şey demiyorlar. Bazı şeylerde geri planda tutmak istiyorlar. Tabi aslında onlarda istemiyor da hani kıyamadıklarından…" [E/28/ Lise /Bekâr/İşitme]

Duygusal desteğe verilebilecek en somut örneklerden biride sağlıklı evliliklerdir. Aktif dinlemenin ve geri bildirimin algılanan sosyal desteği pekiştirdiği tespit edilmiştir. Cutrona (1996), evlilik doyumunun eşlerin birbirlerine göstermiş oldukları desteğin yanı sıra algıladıkları desteğe de bağlı geliştiğini ifade etmiştir. Duygusal ve bilişsel durumlar karşısında bağlantının sağlam olması eş desteğinin bir yansımasıdır. Böylece ilişkide çatışma, baskı ve çaresizlik engellenmektedir. Özellikle kişinin ihtiyaç hissettiği hallerde eş desteğini algılaması ve sezinlemesi önemli bir durumdur:

B2: "Evlilik ile ilgili güzel… Eşimle daha rahat sohbet ediyorum. Mesela oturuyorsun, sohbet ediyorsun. Eşim mesela benim anlamadığımı anladığı zaman kendi yine tekrar ediyor. Kaşla gözle değil. Daha doğrusu benim için bir şeyler yapıyor, uğraşıyor, kendisi anlamam için." [K/24/Lise/Evli/İşitme]

B10: "Genelde kendi kendime çözmeye çalışırım ama çözemediğim zamanlarda tabiî ki en büyük destekçim şu an eşim. Eşimden destek alırım. Bütün her türlü sıkıntımı da eşimle paylaşırım." [E/31/Üniversite/Evli/ Ortopedik]

Engelli olduktan sonraki süreçte yaşanan maddi kayıpların, kimi bireyler için arkadaşlık ilişkisini yok ettiği tespit edilmiştir. Algılanan sosyal desteğin çalışma durumu ve ekonomik gelir düzeyiyle anlamlı bir ilişkisinin olduğuna dair Görgü (2005), Ayaz ve ark. (2008), Kahraman ve ark. (2006), Bursa (2010) 'nun çalışmaları mevcuttur:

Ö9: "Yaşadım desem. Arkadaşım yok artık. Benim iş yerim kapanınca her şey bitti. Artık arkadaş markadaş kalmadı. Arkadaşım eşim, başka iyi arkadaşım yok." [E/44/İlkokul/Evli/ Ortopedik]

Ö2: "Tabiki ailemden! Arkadaşlar… Bu devirde kimse yardım etmez babasına." [E/44/Ortaokul/Evli/ Ortopedik]

Tuna (1993), 89 kanser hastası ile gerçekleştirdiği çalışmasında görüşülen kanser hastalarının %67,1'sinin eşlerinden destek aldığını, ikincil desteğin %35,8 ile çocuklarından geldiğini tespit etmiştir. Ayrıca hastalıklarını öğrendikten sonra %59,6'sının akrabalarıyla ilişkilerinin değiştiğini ve akrabalarından %80,9 oranında destek aldıklarını belirtmişlerdir. Aşağıdaki katılımcıda bu araştırmanın bulgularına yakın açıklamalarda bulunmuştur. Engelli olmasına sebep olan kaza sonrası akrabalarının yoğun desteğini aldığını şu şekilde ifade etmiştir:

> *B2: "Yani akrabalarımda oldu. Yani akrabalarımda da bayağı bir destek oldular bana. Yani güçlendirdiler beni; maddi, manevi konusunda."* [K/24/Lise/Evli/İşitme]

Eylen Özyurt (2007), 92 kanser hastasıyla yaptığı araştırmada görüşülen kanser hastalarının %53,3'nün hastalıklarıyla ilişkili akrabalarından hiç destek almadıklarını tespit etmiştir. Gerçekleştirdiğimiz görüşmelerde elde edilen bu bulgu ile yapılan araştırmanın verileri bu manada tutarlıdır. Zayıf akrabalık bağları neticesinde sergilenen tutumlar ise şu şekilde ifade edilmiştir:

> *B7: "Hayır. Arkadaşlarım destekliyor ama akrabalarım hayır kesinlikle…"* [K/40/ İlkokul /Evli/ Ortopedik]

Sosyal desteğin sağlıklı algılanabilmesi için bireyin psikolojik bağlamda iyilik halinin önem arz ettiği görülmektedir. Akrabalık, arkadaşlık, aile gibi çok boyutlu ve aktif sistemlerden oluşan sosyal desteğin harekete geçirici ilk mekanizmasının kişinin kendi gücünden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Yiğit (2013), 318 üniversite öğrencisiyle gerçekleştirdiği araştırmasında öznel iyi oluş ve sosyal problem çözme becerileri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu saptamıştır. Öznel iyi oluşu yüksek, yaşam doyumu fazla, belirlediği hedeflere ulaşma konusunda istikrarlı olan bireylerin toplumsal yaşamda karşılaştıkları sorunlara karşı yapıcı olduğu, realist bir şekilde tespit ettikleri sorunların üstesinden gelmek için görmezden gelme davranışı yerine titiz bir şekilde sorunların üstesinden gelmeye çalıştıkları tespit edilmiştir. Bu nedenle hayatını olumlu algılayan ve hayatından doyum sağlayan kimselerin sosyal çevreleriyle iletişimde ve maruz kaldıkları sosyal sorunların çözümünde daha faydalı bir konumda olacakları ifade edilmiştir. Etkili çözümler yaratabilen bireyler, sonuç ile öngörülenleri kıyaslayarak, çözüm stratejilerinin hepsini değerlendirir, hislerini

ayrıntısı ile ele alır, sorun çözme becerilerinin varlığına güvenir, yüz yüze geldikleri sorunların birçoğunu halledebileceklerini düşünürler:

> *Ö4: "Bak şu şekilde ben hastalığımı öğrendiğimde; yani üniversiteye gittiğimde dedim hani üniversitemi falan bitireyim, sıkıntı yaşamam çünkü ben sürekli arkadaşlarım hissetmez. Çünkü gözlük takıyorum. Ne yaparım en fazla notları alırım ya da ön sırada otururum. Ama sen eğer üniversiteyi dondurmuşsan; bir yerde bazen öyle bir şey oluyor ki hani kendini odana hapsedersin, sıkıntı yaşarsın. Sen var olmaya çalışmazsan seni ailen bile görmez. Kendi ailen bile görmez. Anlatabiliyor muyum?"* [K/22/Lise/Bekâr/Görme]

4.2.2.6.1.2. İş yerinde

Engelli bireylerin çalışma arkadaşları ile iletişim problemleri yaşadığı görülmektedir. Yaşanılan iletişim problemleri sonucunda anlaşılmadığını düşünen engellinin kendi içine kapandığı ve bu durumun da sosyal izolasyonu beraberinde getirdiği tespit edilmiştir. Sosyal izolasyona bağlı geliştirilen tipik yanlış inançlar şunlardır: oluşan grup dışında kalmış hissetmek, grubun bir parçası olarak kendini görememek, iki kişiyi aşan topluluklarda kendini rahatsız hissetmek. Engellinin grup çalışması gerektiren bir birimde görev aldığı halde yaşanılan iletişim eksikliği nedeniyle çalışma arkadaşlarından farklı olduğunu düşünmekte ve çalıştığı gruba aidiyet duygusu hissedemediği anlaşılmaktadır. Hüseyinli ve Göçmen (2017)'nin 42 engelli bireyle gerçekleştirdiği araştırmasında, engelli bireylerin çalışma yaşamına yönelik tutum ve davranışlarını etki eden faktörleri anlamayı hedeflemiştir. Bu çalışmadan elde edilen verilere göre, kadın engellilerin toplumsal tutumların etkisinde daha fazla kaldığını ve bu durumun ise çalışma yaşamlarının şekillenmesine yol açtığını ifade etmiştir. Çalışma yaşamı sosyalleşmenin hat safhada olduğu bir ortamdır ve bu çevrede iş arkadaşları, idarecilerin yanı sıra diğer kimselerin (müşteri, satıcılar vb.) de engelli bireylere karşı tutumlarının bu bireylerin iş yaşamına ilişkin davranış geliştirmesi üzerinde etkisi olduğunu belirtmiştir. Engelli kişinin merhamete, ilgiye ve bakıma muhtaç görülmesi veya engeli sebebiyle önyargılı tutumlara maruz kalması sosyal izolasyonu da beraberinde getirmektedir. Böylesi bir tavır içinde olmanın ise medeni kayıtsızlığın bir yansıması olan

engelliliğin toplumun diğer üyeleri tarafından benimsenmemesinden ileri geldiği şeklinde açıklanmıştır:

> *B2: "Şöyle söyleyeyim: insanlar karşı taraf benim işitme engelli olduğumu kabul etmediler gibisinden hissetmeye başlamıştım ilk başta. Ve hiç anlayamıyordum karşı tarafı. Ben sürekli içime kapanmaya başladım. Daha da kapanıyordum. Ondan sonra sürekli yani her gittiğimde acaba benim hakkımda mı konuşuyorlar? Yoksa şöyle mi diyorlar? Böyle mi diyorlar? Düşüncelerine kapılıyordum sürekli. Ondan sonra işte aralarına katılmakta zorlanıyordum. Konuşmalarında bile mesela grup konuşmalarında mesela ben çok zorlanırım. Mesela burada mesela biz burada 2-3 kişiyiz ama 5-6 kişi olduğu zaman ya da yüksek sesle konuşulduğu zaman çok zorlanırım. Çok sıkıntı yaşarım."* [K/24/Lise/Evli/İşitme]

Engelli bireylerin, ilk etapta çalışma arkadaşları tarafından kabullenilmek noktasında problem yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bu durumun zamanla aşılmasının ise grup çalışmasına bağlı olarak geliştirilen ilişkiler sayesinde meydana geldiği saptanmıştır. Burcu (2017)'nin yaptığı araştırmada çalışma yaşamında engellilerin sosyal engellerle karşılaştıkları bu durumun ise onları dezavantajlı bir konuma sürüklediğini belirtmiştir. Bunlar içinde "iş ortamının ya da işe ulaşımının fiziki olarak uygun şartlara sahip olmaması", "iş ortamında bulunan diğer kişilerin engelli bireyi kabullenememesi" ve "işverenin engelli bireyin çalışmalarından verim alamayacağını düşünmesi" en dikkat çekenleridir:

> *B10: "İlk başlarda geldiğimizde insanlar bir garip bakıyorlar ama daha sonra zaman içerisinde onlarda bize, bu engelimize alışıyorlar. Onlarda bizde beraber bir ekip olduklarını, ne bileyim? Değişik oluyor işte."* [E/31/Üniversite/Evli/ Ortopedik]

> *Ö4: "Hayır kesinlikle. Kendin dışlanmana müsaade ediyorsun. Kendin eğer sen onlara sevdirebilirsen ya da kendini onların içine hapis edebilirsen onlar zaten seni kabulleniyorlar."* [K/22/Lise/Bekâr/Görme]

Engellilerin, çalışma arkadaşlarının önyargılarına maruz kaldığı görülmektedir. Ayrıca çalışma arkadaşları tarafından acınılan, kabul edilmeyen, dışlanılan, küçümsenen, alay edilen ve yetersiz bireyler olarak algılandıkları tespit edilmiştir. Hendricks (2010), engellilerin çoğunun çalışma kapasitesinin ve azminin olduğunu

ve çalışma yaşamında yer aldıklarında ise istenilen başarıyı sağladıkları halde, önyargılar sebebiyle çalışma fırsatı yakalayamadığını belirtmiştir:

> *B10: "Ne tür sorunlar yaşıyoruz? Yapabileceğimizi düşünmüyorlar. Mesela sen bunu yapamazsın deyip suratına karşı söyleyebilen insanlarda var."* [E/31/Üniversite/Evli/Ortopedik]

> *B10: "Mesela ben çok G.'de çalıştığımı söyleyip buraya geldiğimde onu anlattığımda: "Ya bu da G.'de çalışmış, bunu 6 sene kim çalıştıracak?" diyen insanları da duyduk, gördüm, ben yaşadım burada. Bana inanmıyorsunuz G.'dekilere sorabilirsiniz."* [E/31/Üniversite/Evli/Ortopedik]

> *Ö4: "Çalıştığın yer anlayışlı insanlardan oluşuyorsa ve anlayışlı kişileri kapsıyorsa hiç sorun değil. Ama çalıştığın yer anlayışsız insanlardan oluşuyorsa ve anlayışsız insanlar sonuçta her türlü anlayışız olur. Benim çalıştığım yer kesinlikle çalıştığım yer şu an da şey çok profesyoneller. Çalışma arkadaşlarım çok profesyonel hani bazen şey olabiliyor patavatsızlar ama onu engelleyen kişiler üst düzeyse çok güzel bir şey."* [K/22/Lise/Bekâr/Görme]

Engelli olmayan çalışma arkadaşlarının olumsuz tutum ve davranışlarına maruz kalmanın, engelli bireyler arasında dayanışma duygusunu geliştirdiği tespit edilmiştir. Güngör (2000)'e göre dayanışma, bireyler arası ilişkilerde eşitlik düşüncesinin farklı ele alınması ve bu durumun davranışa dönüştürülmesi halidir. Dayanışma, bireyler arası eşitliğin sağlanması için kişilerin birbirlerine destek olmaları demektir. İnsanlar yaşamın doğası gereği getirdiği tüm unsurlarla tek başlarına mücadele edemezler. Bunun yanı sıra insan sosyal bir varlıktır ve hiçbir insan yalnız olamaz. İnsanların birbirlerini karşı olan hak ve ödevleri de toplu yaşamanın getirisidir. Söz konusu bu hak ve ödevler yasalardan daha farklıdır. Dayanışma, kişinin yakın temasta olduğu çevresinden aşama aşama başlayarak dış çevresine doğru ilerler, bu sebeple dayanışma en fazla kişinin yakın temasta olduğu bireylerle olur. Bir toplulukta dayanışmanın varlığından söz edebilmek için bazı faktörlerin varlığından da söz edebilmemiz gerekir. İlk olarak kişilerin aynı ortamı paylaşarak yakın temasta olması yani sosyal mesafelerinin az olması gerekir. Fakat aynı ortamda olmak bile bazen dayanışmayı açığa çıkarmayabilir. Bu nedenle dayanışmanın ilk koşulu kişilerin biz bilincinde olmalarının yanı sıra manevi olarak

birliktelik duygusunu hissetmelerinden geçer. İkincisi ise maddi benzerliklerin insanları birbirine yaklaştırmasıdır. Maddi benzerlikten kasıt aynı biçimde giyinmekten, aynı şekilde düşünmeyi içeren geniş bir alanı kapsar. Fakat maddi unsurlardan öte manevi unsurlar dayanışmada daha fazla önemlidir. Dayanışmanın başka unsuru ise ortak geçmiştir. Gereksinimleri ve bunları yerine getiriş tarzları birbiriyle uyumlu olan kimseler birbirlerini daha iyi anlarlar. Bu şekilde karşılıklı bir duygu ortaklığı geliştirmek ve sonucunda dayanışmanın meydana gelmesi de basitleşir:

B6: "Ya ben esasında hiçbir destek istemem kimseden ama ben sadece anlayış isterim. Mesela ben şu işi ben, bir işi yapıyorsam on dakikada yapıyorsam; onu yargılamıyorum. Yargılanmamasını isterim. Eleştirilmeyi sevmem. Arkamdan mesela yapmadığı bir şey konusunda konuşulmasını hiç sevmem. Benim en çok sinir olduğum konular onlar. Benimde en çok parladığım konular da onlar oluyor genelde. Yani tek şey kimseden yardım istemem. Kendim, kendi çabalarımla yapmaya çalışırım. Ha bazı işler olur; normal bir insanın bile tek yapamayacağı bir iş olur. O zaman yardım mecbur istersin. Çünkü onu sağlam insan bile tek yapamıyordur çünkü. Çünkü elbet yani iki kişi yapacaktır. O zaman gayet normaldir. Ama bazı işler vardır ki mesela bizim çalıştığımız, bizim çalışma sistemimizdeki ikincil bir kişiye pek fazla yardım istemem. Hele bizim grubun dışından hiç kimseden yardım istemem." [E/29/ Ortaokul /Evli/Ortopedik]

B8: "...İş ve dışarı toplum açısından soracak olursanız; iş yerindeki arkadaşlarım özelliklede benim gibi engelli olan arkadaşlarım beni daha iyi anlayabilecek kapasitedeler. Fakat bazı arkadaşlarımız hani bunu pek rencide olamayabiliyor yani ister istemez. Hani mesela bende birimde, işyerimde burada bizim ilaçların deposundan sorumluyum M. Ağabey ile beraber. Geldi ya M. Ağabey. Onunla beraber çalışıyorum. Zaten buraya ilk geldiğim günlerde de birtakım sorunlar yaşadım, yaşamadım değil. Sağ olsun kendisi destek oldu." [E/28/ Lise /Bekâr/İşitme]

B7: "Benim bir arkadaşım vardı. Gözleri tam görmüyordu. Öteki arkadaşım vardı. Ne yapıyorsun? Ne yapalım? Kör topal oturuyoruz işte." [K/40/ İlkokul /Evli/Ortopedik]

B2: "Ben de lafınızı kesiyorum ama biz Biyonik Adam gibiyiz. Birbirimizin parçası gibiyiz. Biz onun kulağıyız mesela Ali Ağabeyin koluyuz, o benim bacağım. Öyle düşünüyoruz mesela." [K/24/Lise/Evli/İşitme]

B3: "Yani tabiî ki biz kendi engelli arkadaşlarımız birbirimizi destekliyoruz ama yani herkesten onu bekleyemeyiz." [E/28/Lise/Bekâr/Ortopedik]

Engelli bireylerin, çalışma arkadaşlarının tümünden istedikleri düzeyde yardım alamadıkları görülmektedir. Tüm bunlara rağmen olaylara olumlu tarafından bakmayı tercih ettikleri tespit edilmiştir:

Ö2: "Ya şöyle yani yardımcı oluyorlar da biraz daha yardımcı olmalarını isterdim mesela ağır bir iş geldiği zaman mesela. Gerçi adama da hak vermek lazım. Hani mesela o an müşterisi oluyor, gelemiyor. Tek başına atıyorsun." [E/44/Ortaokul/Evli/Ortopedik]

B5: "Ya mecbur şimdi dolaplara yerleşiyor. Ama hani ona yardım almıyorum. Onları, onlar yapıyorlar. Hani benim yaptığım bu dosyaları düzenlemek değil mi yani? Zarflıyorum, çocuklara diyorum veya büyüklere. Yanımdaki personelde oluyor. Güvenebilirim sonuçta aynı seviyedeyiz. Mesela sabahleyin dosya verdim "C. Bey bunları yerine yerleştirir misin?" dedim, tabi abla. Yalandan böyle dosyaları gösteriyorum, varsa yardım gelelim diyor. Allah iyi insanlarla karşılaştırsın. Yani herkes böyle olamaz, o da var. Düşünmeyende oluyor karşında oturup kahve içende oluyor ama böylesi de var. İyisine bakıyorsun, kötüsüne bakmayacaksın. Diyorum ya olumlu yanını düşüneceksin." [K/29/Lise/Bekâr/Ortopedik]

4.2.2.6.2. Kurumsal destek

Özgen (2007)'ye göre artık kurum ve kuruluşları kıymetli hale getirmenin veya diğerlerinden farklı olmasını sağlamanın yolu yalnızca meydana getirdikleri mal ve sundukları hizmetlerin niteliğiyle değil, topluma sağladıkları fayda ile ölçülmektedir. Topluma karşı yerine getirilmesi gereken sorumluluklar, personelin çıkarları ve kuruluşun faydası arasında iyi bir denge sağlamak aslında kuruluşların asıl başarısıdır. Bunun yolu da toplumsal sorumluluk bilincine sahip olmaktan geçmektedir. Kuruluşların toplumsal sorumluluk farkındalığı öte yandan bir değer

oluşturma aşamasıdır. Söz konusu bu değerlerin meydana getirilmesi ve devamlılık sağlaması önemlidir. Kurumsal destek, çalışanların yaşam kalitesini ve verimliliğini artırmaktadır. Çalışanların gerek günlük hayatlarında gerek çalışma hayatlarında yaşam kalitelerinin artırılarak sorunlarla baş etme kapasitelerinin yükseltilmesini hedefleyen bir oluşum olan kurumsal desteğin çalışanlar tarafından hissedilmesi bu noktada önemlidir. Dezavantajlı bir konumda olan engellilerin kurumsal destek politikaları tarafından desteklenmesi ve bu desteği algılayabilmelerinin üzerlerindeki olumsuz baskıyı azalttığı tespit edilmiştir:

> *B8: "Belediye bizim için ne yapıyor? E yani şu anda çalıştırdığı işçi kadar bir kısmını engelli olarak burada çalıştırıyor yani."* [E/28/ Lise /Bekâr/İşitme]
>
> *B2: "Engelliler ile ilgili engelliler merkezi açılıyor Kozan yolu üzerinde Yemişli Mahallesi. Orada zaten her tür engelliler orada olacak. Onun dışında yani sayın başkanımız engelliler konusunda gayet açık ve dürüst kendisi. Engellilere daha hassastır bu konuda."* [K/24/Lise/Evli/İşitme]
>
> *Ö4: "Destek politikası derken yani işe alış falan mı? Benden başka çalışan arkadaşlarımda var burada. Kimisi şeyde çalışıyor. Sözleşmede çalışıyor oturduğu yerde. Kanser hastası, ayağında sıkıntı yaşamış. Ondan sonra bir tane arkadaşım var; depoda çalışıyor ve ona destek oluyorlar. Normalde bizim koli kutularımız, normalde işyeri istese satabilir ama koli kutularını ona destek olmak için satıyorlar ve ona destek oluyorlar. Onun adına ve bu çok da güzel bir şey."* [K/22/Lise/Bekâr/Görme]

Belediyeler ve mahali birimler ülkemizde uzun yıllar boyunca sıkı bir merkeziyetçi anlayışın yansıması olarak yalnızca bir takım basit ve teknik işleri yapan birimler olarak görülmüştür. Belediyeler 1990'lı yıllara kadar yol, su, alt ve üst yapı gibi dar bir çerçevede hizmet sunarken daha sonra artırılan yetkileriyle birlikte toplumsal belediyecilik hizmetleri de vermeye başlamıştır. Bu hizmetlerin içeriğinde sosyal olarak dezavantajlı konumda olan kitlelere sunulan sosyal hizmet uygulamaları ve sosyal yardımlar bulunmaktadır. Böylece engelliler ise sosyal hizmet ve yardımlardan ciddi anlamda faydalanmaya başladılar. Engelli bireylere yönelik hizmetler 1990'lı yıllara kadar merkezi idarenin ilgi alanındayken daha sonrasında değişen belediyecilik politikalarının etkisiyle mahalli yönetimlerinde ilgi alanına girmiştir. Sosyal sorunların giderilmesi ve şehir yaşamındaki eşitsizliklerin yok edilmesi konusunda belediyeler büyük bir sorumluluk yüklenmektedir.

Belediyeler ihtiyaç sahibi vatandaşlara ulaşmak ve hizmet vermek konusunda artık daha yetkin görülmektedir. Bazı büyükşehir belediyeleri tarafından hayata geçirilen toplumsal projeler, merkezi idarenin hizmetleri ile boy ölçüşebilecek kıvama gelmiştir. Demokratik katılım araçlarının aktif kullanımı ve seçmen kitlesine doğrudan verdiği hizmetler neticesinde belediyeler, engelli bireylerinde isteklerini dikkate almakta ve hizmetlerini de bu talepler doğrultusunda şekillendirmektedir. Bugün pek çok belediye, engelli bireyler ve engelli sivil toplum kuruluşlarının işbirliğiyle hizmetler sunmaktadır. Bu kapsamda engellilere yönelik farkındalık oluşturmak, görme engellilere baston bağışlamak gibi ortak çalışmalar yapılmaktadır. Bu durumdan yola çıkarak engelli bireylerin kurumların hizmetlerine gereksinimleri toplumun diğer bireylerinden daha fazladır (Kesgin 2014).

Kurumsal destek yoksunluğu, sosyal dışlanmayı meydana getiren unsurlar içerisinde yer almaktadır. Aşağıdaki ifadelerden engelli bireylerin kurumsal desteği yeterli düzeyde bulmadıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca sözleşmeli ve kadrolu olan engelli personelin kurumsal destek politikaları noktasında ayırt edildiği görülmektedir:

> *B6: "Öbür arkadaşlar diyorlar ya yani ufak tefek şey olabilir. Bence burada destek politikası hiç yok engellilere karşı. Engellileri bence hiç destekleyen bir aktivite yok. Ben bir buçuk yıldır buradayım daha ben engellilere karşı burada bir şey yapıldığını daha hiç görmedim de duymadım da. Ne bizim birimde, ne başka birimde? Bu şantiye içinde hiçbir birimden duymadım. Ama mesela kadroluların da sözleşmelilerin de mesela farklı…"* [E/29/ Ortaokul /Evli/Ortopedik]

> *B9: "Hepsi var, hepsi var. Engellilerin kullanabileceği her türlü şey var ama belediye olarak engellilerde sosyal faaliyet sıfır, sosyal faaliyet sıfır. Engelli gününde, engellileri toplayıp mesela daha önce başkanımız vardı. Örnek veriyorum, ismini de burada söylüyorum. Engelliler gününde bizi toplayıp bir eğlenceye götürüyordu, yemek veriyordu, konuşuyordu. Engelliler ile şeyi vardı. Ama önceki yöneticimiz gitti. Ondan sonra iki tane belediye başkanı geldi. Bu konuda, engelliler hiç, sıfır gösterildi. Hani engelliye sosyal faaliyet yok. Çünkü ben daha önce burada çalıştım, önceki yöneticimiz zamanında. Atıyorum 8 yıl önce personel gelir derdi ki bu gün engelliler haftası şu saatte, atıyorum falan yerde eğlence var, yemek var.*

Getirir sana davetiyeni eline verirdi. Ama önceki yöneticimiz gitti. Bunların hepsi bitti." [E/47/ Lise /Evli/Ortopedik]

Engellilerin kurumsal destek politikalarından haberdar olmadığı tespit edilmiştir. Akgeyik (2007), 50 şirket ve işletmeyle gerçekleştirdiği araştırmasında; kurumların %65'i sosyal sorumluluk projelerini e-maille, %55'nin işletme gazetesi/dersiyle, %45'nin düzenli birim toplantılarıyla, %25'i duyurular/pano ilanlarıyla duyurduklarını tespit etmiştir:

B4: "Onu bilmiyorum yani onu şöyle diyeyim: bizim engelliler şubemiz var orada. Onlar daha kapsamlı bunlar çalışmalar yapıyorlar. Hani onların ne yaptığını fazla şey yapmıyorum, bilmiyorum." [E/42/Lise/Bekâr/Ortopedik]

B10: "İş yerimizde engellilere politika-destek ben pek duymadım, görmedim ama internet üzerinden birkaç şeylerini görebiliyorum. Mesela işte arkadaşlarımız anlattığı gibi sağlık yardımı olsun, sosyal yardımlaşması olsun. Ondan sonra ne bileyim? [E/31/Üniversite/Evli/Ortopedik]

Engellilere yönelik sunulan nakit transfer yardımları tüm engellileri kapsamamaktadır. Bu yardımlardan faydalanabilmek için tanımlanan grubun içinde olmak gerekmektedir. Bu grupta yer almak içinse belirli bir sosyoekonomik düzeyin altında olma şartı aranır. Spesifik bir örnek verecek olursak 2022 sayılı kanun kapsamında verilen engelli aylıklarının sadece resmi olarak belirlenmiş yoksulluk sınırı altındakiler alabilmektedir. Bu nedenle söz konusu bu yardımlar ihtiyaç tespitine dayanmaktadır. Tüm bunlardan yola çıkarak engellilere yönelik geliştirilen sosyal politikaların hizmet sunumunda, medikal modelin dikkate alındığını, engellilerin muhtaç bir kitle olarak algılandığını ve ana odağın aslında yoksullukla mücadele özelliği taşıdığını görmekteyiz. Ülkemizde son 10 yılda gerçekleştirilen kamu harcamalarının sosyal harcamalar kısmındaki yükseliş ele alındığında; bu artışın kategorik ve ihtiyaç tespitine yönelik uygulamalardan kaynaklandığı görülmektedir (Buğra ve Candas 2011). Kurumsal destek politikalarının yüzeysel düzeyde kaldığı için çalışan engelliye bu noktada bir katkı sunmadığı tespit edilmiştir. Engellilere yönelik verilen hizmetlerin daha çok medikal bağlamda yardımları kapsadığı ve belediyecilik hizmetlerinin ise oy kaygısı ile gerçekleştirildiği tespit edilmiştir:

B3: "Ya biliriz illaki. Yaşlı ve engelli, evde yaşayan engelliler felçliler var ya onlarla kaynaklı para yardımı falan yapıyorlarsa onlara bilemem. Bu

evde telefon açıp gelip tansiyon ölçmeler falan alıp hastanelere götürmeler falan oluyor buna benzer şeyler yani. Maddi bakımdan yok. Yani bir destek işten, iş yerinden çalıştığı konuyla ilgili zorluk yaşıyor mu? Yaşamıyor mu? Onu da denetlemiyorlar." [E/28/Lise/Bekâr/Ortopedik]

B9: "Bak yapıyor. Faaliyet yapmıyor demiyorum. Kime yapıyor? Kendi engellisine yapmıyor. Kendi engellisine bakmıyor. Belediyede çalışan yüzlerce, binlerce belki 500, yaklaşık tahmin ediyorum 300-500 ortalama engelli çalışıyor. Bunu görmüyor ama halk arasındaki engelliyi görüyor. Kendi engellisini görmüyor." [E/47/ Lise /Evli/Ortopedik]

3 Aralık Dünya Engelliler Günü her yıl düzenli olarak kutlanmaktadır. Bu kapsamda kamusal alanda çeşitli etkinlikler düzenlenerek toplumsal farkındalığı artırmaya yönelik etkinlikler planlanmaktadır. Görüldüğü üzere gerek kamu sektöründe gerekse özel sektörde engellilerin bu gününün kutlanmadığı anlaşılmaktadır:

Ö10: "Yok yok, hiçbir şey yok. Yani hiçbir şekilde bir aktivite yok ayrı engelliler için yani. Engelliler günü mesela yok. Anladın mı? Onlar için kutlanmayan bir şey gibi." [E/28/Üniversite/Bekâr/Süreğen]

B5: "Yok. Mesela dünya engelliler gününde, engelliler haftasında normalde idari izin olayı var. Ben bunu hiç dile getirmedim. Onların da mesela böyle bir izin hakkınız var. Bu gün izinlisiniz diyen de olmadı." [K/29/Lise/Bekâr/Ortopedik]

Kurumsal destek yoksunluğunun çalışma hayatında sosyal dışlanmayı ve sosyal izolasyonu berberinde getirdiği görülmektedir. Kendilerini önemsiz ve değersiz bireyler olarak hisseden engellilerin bu durumu *"İneklere daha fazla değer veriliyor!"* ve *"Belediye belki benden habersizdir! Belki haberleri bile yok!"* şeklinde dile getirdikleri görülmektedir.

4.2.2.6.3. Eğitim

Engellilerin sosyal yaşamla bütünleşmesinin önündeki engellerden biride eğitim konusunda karşı karşıya kaldıkları problemlerdir. Eğitim sistemi tüm dünyada, toplumun engelli olmayan kesimine göre tasarlanıp yürütülmektedir. Bu nedenle eğitim sisteminin daha başlangıç aşamasında, engelli bireyleri dışlayan bir yapı inşa

edilmekte daha sonrasındaysa engellilerin eğitim sistemine uyum sağlaması için çeşitli uygulamalar tasarlanmaya çalışılmaktadır. İsteyerek veya istemeyerek oluşan bu ayrımcı tavır, diğer hususlar içinde gelişebilir. Öte yandan farklı noktalarda engellileri dışlayan pratikler varlığını sürdürürken, diğer yandan da onları sosyal çevreleriyle entegre etme gayreti, maalesef ki birbiriyle zıt düşen iki değişken olduğu için, çok da anlamlı bir çabanın ürünü olmayacaktır. Bu ayrımın sebebi olarak engellilerin eğitimine ilişkin programların farklı olduğu şeklinde açıklamalar yapılmaktadır. Hâlbuki bu sadece engellilerin eğitimi için geçerli değil tüm bireylerin eğitimi içinde geçerlidir. Modern eğitim zihniyetinde, eğitimin merkezinde, engelli veya değil, birey, bireyin özellikleri ve ihtiyaçları vardır (Aslan ve Kaya 2018). Eğitim, sosyal ve ekonomik bir haktır. Vatandaşların haklarını bilinçli bir düzeyde kullanılabilmesi için asgari düzeyde eğitim almaları ise şarttır. Eğitim hakkından mahrum bırakılmak beraberinde sosyal dışlanmayı, yoksulluğu ve işsizliği getirmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere eğitim birçok sosyal sorunun çözümünde de anahtar rol oynamaktadır. Ancak eğitim hakkından yararlanmak için engelli bireylerin beklenen gelişim düzeyi özelliklerini sağladıkları halde kendilerini ayrıca ispat etmek zorunda bırakıldıkları tespit edilmiştir:

> *B5: "İlkokula yazılacağım yaşım gelmiş ama ben küçücüğüm. Okula gittik. Ben hayal mayal hatırlıyorum dediğim gibi. Öğretmenler demiş; ya bu okuyamaz, ezilir işte hani kalabalık okul görmezler işte falan. Annem demiş; ya siz ne diyorsunuz? Benim çocuğumun yaşı gelmiş. Benim çocuğum okula gitmek istiyor. Siz nasıl bunu, bundan engelleyebilirsiniz falan? Zekâsı çok iyi falan… Bakalım o zaman, zekâsını test edelim dediler. Şimdi bana sordular: Atatürk'ün resmine dediler ki bu kim? Dedim: Atatürk. Tanıyor musun dediler? Henüz tanışmadık ki dedim. Dediler ki "Bu kaç?" Dediler iki, böyle yaptı (eliyle gösteriyor) bu kaç? Gene iki, hani kendimden emin olunca tamam dediler bu kızı yazdırıyoruz dediler. Yani annem ama çekip gitseydi."* [K/29/Lise/Bekâr/Ortopedik]

Engellilerin toplumsal ve iktisadi hayatta var olabilmesi için önemli bir faktör olan eğitim olanaklarından istifade etme konusunda, toplumun diğer üyelerinden dezavantajlı bir konumda olduğu söylenebilir. Engelli bireylerin küresel çapta da düşük eğitim durumları bunu destekler niteliktedir. Sonuçta engellilerin düşük eğitim seviyesine sahip olması tüm hayatlarında etkili olan ve hep yüz yüze gelecekleri

dezavantajlı bir durumu nitelemektedir. İçinden çıkılamayacak bir hal alan bu girdap hayatlarının bir bölümü olmakta, eksik eğitim niteliksiz işlerde istihdama, bu şekilde istihdam da az ücretle çalışmaya neden olmaktadır. Bu şekilde ki örnekleri çoğaltmak olasıdır. Bu problemleri kimlerin çözüme kavuşturacağı da devamlı tartışmayı güncel tutmaktadır. Bu problemlerden kimilerini halletmekte önemli göreve ve sorumluluğa sahip mahalli yönetimlerin, engellilerin yüz yüze geldikleri problemleri hangi yollarla ve önceliklerle halledeceği önem kazanmaktadır (Kesgin 2014). Maddi koşulların yetersizliğinin eğitim hakkını kesintiye uğrattığı anlaşılmaktadır. Engellilik zaten bir dezavantajken bunun yoksullukla pekişmesi sonucunda eğitimsizlikle devam eden bir durum haline gelmesi akıllara yoksulluk döngüsünü getirmektedir:

> *B10: "Çıkmak çok istedim, çıkamadım. Patinaj çektim aslında. Kardeşimin okuması gerekiyordu. O yüzden bir yerde destek çıkmam lazımdı aileme. Çünkü o noktaya kadar onlar bana destek çıkmıştı. Benimde destek çıkmam lazımdı. Ama kardeşim hayırsız çıktı, okumadı."* [E/31/Üniversite/Evli/Ortopedik]

> *Ö4: "Ben mi? Hım liseyi bitirdiğimde. İki aylık bir süreçte çalıştım. Üniversite harçlığımı kazanabilmek için sonra sağlık nedeniyle bırakmak zorunda kaldım."* [K/22/Lise/Bekâr/Görme]

> *Ö8: "Mecburdum başka şansımız yoktu bir, ikincisi okumamışız herhangi bir tecrübemiz yok. Öyle diyeyim. Herhangi bir tecrübe şey olmadığı için yani aileden de şey yoktu. Maddi konuda da birçok sıkıntımız vardı zaten o yüzden okuyamadık. Okuyamayınca da ister istemez mecburdum. İş hayatına bir şekilde dahil olduk."* [E/36/İlkokul/Evli/Ortopedik]

Engelin yol açtığı sağlık sorunları nedeniyle eğitimin kesintiye uğradığı tespit edilmiştir. Sart ve ark. (2016), Nüfus ve Konut Araştırması verilerinden yola çıkarak mantık yürütüldüğünde, lise döneminde en az bir engele sahip 120 bine yakın çocuk vardır. Bundan yola çıkarak engelli çocukların ortalama %35'i örgün ortaöğretim imkanlarına ulaşabilmektedir. Dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta ise ilkokulda ve ortaokulda özel eğitimden yararlanan öğrenci sayısının 100 bini aşmasına rağmen lise kademesinde önemli oranda öğrenci kaybı yaşanmasıdır. Engelli öğrenciler, örgün ortaöğretimlerini sürdürememektedir. Anlaşılacağı üzere engelli çocuklar

eğitimlerini tamamlama konusunda yaşıtlarına göre daha dezavantajlı konumdadırlar. Ülkemizde 2011 yılı itibariyle 18-24 yaş aralığındaki gençlerin %42'si liseyi bitirmeden eğitim sisteminden uzaklaşmışlardır. Bu oran, benzer yaş aralığındaki engelli çocuklar için %62'ye yükselmektedir:

> *B6: "…Ortaokulu zar zor bitiriyorum çünkü devamsızlık olayı çok fazla oluyor. Liseye başlıyorum. Lisede de bir o aralarda tetikleme olayı daha fazlalaşıyor. Liseye de gidemiyorum. Liseden geri o şeyden sonra ben şey yapıyorum. O şeyde psikolojik sorunlardan dolayı kekemelik çıkıyor bende o dönemlerde."* [E/29/ Ortaokul /Evli/Ortopedik]

> *B7: "Ondan sonra ilkokulu çat pat bitirdim. Yani sonuçta tam eğitimli bir insan değilim çünkü tedavilerim oldu. Doktora falan gittim. Tam kültürlü bir insan değilim yani evet."* [K/40/ İlkokul /Evli/Ortopedik]

> *Ö1: "Ben eğitim şöyle söyleyeyim: ben lise terkim. Kazadan sonra okuyamadım. Halada gidip 2-3 dersim var vermedim, veremedim. Yani zamanım olmadı…"* [E/50/Lise/Evli/Ortopedik]

Eğitim, bireylere sorunlarla mücadele etmede gerekli bilinç kazandırmanın yanı sıra bireyleri tercih edilebilir kılma ve kendilerini gerçekleştirebilecekleri alanlar oluşturma konusunda imkanlar sunmaktadır.Öztürk (2012), Türkiye Engelliler Araştırmasına göre engellilerin yalnızca %12,27'nin eğitim olanaklarından yararlanabildiğini ifade etmiştir. Bakım ve rehabilitasyon olanaklarından yararlananlar %5,9 iken meslek ve beceri kazandırma eğitimlerinden yararlananlar %1'dir. Engellilerin faydalandığı meslek ve beceri kurslarının birçoğuysa çıraklık kursudur. Engellilere eğitim olanağı vermeden, meslek ve beceri kurs imkanı tanımadan onları istihdama ve sosyal yaşama hazırlamadan, sosyal çevrelerine engellilerin erişim ve ulaşabilirliliklerini artıracak fiziksel düzenlemeleri yapmadan yalnızca kanuni zorunlulukla istihdam düzenlemesi, problemi çözmemektedir. Eğitimli, donanımlı ve meslek sahibi engellilerin kendilerine istihdamda yer bulabilmeleri kuşkusuz daha kolay olmaktadır. Bu duruma en güzel örnek ise Türkiye Engelliler Araştırması verilerine göre çıraklık eğitimi alanların %52,4'nün çalışma fırsatı yakalamış olmasıdır. O halde yapılması gereken; engellileri eğitmek, meslek ve beceri kazandırmak, işgücü piyasalarında tercih edilebilirlik düzeylerini yükseltmektir. Bir diğer meseleyse işverenleri bu konuda özendirme gerekliliğidir.

"Yükümlülük" kavramında ziyade "toplumsal sorumluluk" kavramını vurgulamamız gerekmektedir:

> *Ö5: "Vallahi işte okumadığımız için bir yandan mecbur böyle bir yere geldik."* [E/31/Ortaokul/Bekâr/Süreğen]

Özgökçeler ve Bıçkı (2010) engellilerin sosyal dışlanma düzeylerini araştırdıkları çalışmalarında 50 engelli bireyle görüşme gerçekleştirmişlerdir. Bu kapsamda "iş; sosyal güvenlik; emek piyasasında iş arama kanalları; mülkiyet durumu; eğitim ve sağlık hizmetleri; yoksulluk; sosyal haklar ve örgütlenme kültürü" başlığı altında sorular yönelterek toplumsal dışlanmanın etkilerini saptamayı hedeflemişlerdir. Çalışmanın verilerine göre, engellilerin eğitim ve istihdam olanaklarından yeterince faydalanamadıkları için uzmanlığa gerek kalmayan, az gelirli işlerde çalışma zorunluluğu kendiliğinden meydana gelmektedir. Özellikle istihdam konusu eğitim seviyesi ve engel gurubu ana belirleyici unsurdur. Ulaşım ve erişebilirlikleri kısıtlandığından toplumsal ve kültürel yaşamdan uzaklaştırıldıklarını ifade etmişlerdir. Engellilerin eksik bilinç seviyesinde olmaları, toplumdan ayrışmalarına yol açmaktadır. Bu durum ise yalnızca engelliler için dizayn edilmiş kurumlarda eğitim almak ve istihdam edilmek şeklinde yansımaktadır. Eğitim ile engelliğin yol açtığı çok boyutlu dezavantajların azaltılabileceği tespit edilmiştir:

> *Ö1: "Tabi tabi yani engel demek, engelliliğin kökeninde şu var: işe yaramaz. Her bir engelli belirli eğitimden geçmesi halinde, iyi bir eğitimden, iyi bir tedaviden geçmesinden sonra mutlaka üretimin bir parçası haline gelme olasılığı vardır. Şimdi üretimin içinde olan bir birey, sosyal bir bireydir. Üretimin içinde olan bir birey, mutlu bir bireydir. Bir insanın hayatını değiştirebiliyorsan bence dünyanın en güzel şeyi budur."* [E/50/Lise/Evli/Ortopedik]

4.2.2.6.4. İstihdamda adalet

Ülkemizde engelli bireylerin toplumsal hayattaki dezavantajlı durumlarının en ciddi parametrelerinden biri, engelli kimselerin iş sahibi olma ve disiplinli kazanç sağladıkları bir işte istihdam edilme oranının azlığıdır. Burada üzerinde durulması gereken önemli nokta özellikle son senelerde, engellilerin istihdam edilmesi

çerçevesinde kanuni zorunlulukların fayda sağlayarak istihdam edilen engelli sayısında artışa sebep olmasına rağmen işlerin niteliği, uygunluğu, iş yerlerinin engelliye uygunluğunun denetlenmesi gibi meselelerde önemli sorunlar yaşanmasıdır. Ülkemizde engelli bireyler hayatlarını sürdürebilmek için ilk olarak ailelerinden, ikinci olarak devletten ve daha sonrasında ise sivil toplum kuruluşlarından yardım almaktadırlar (Burcu 2017).

Kesgin (2014) son yıllarda engellilerin istihdamının niteliğinden daha çok istihdamın yerine getirilip getirilmediği yönünde tartışmalar yapıldığını belirtmiştir. Halbuki engelli bireyler istihdam edilseler bile pek çoğunu gerçekleştirilen bu istihdam memnun etmekten çok uzaktır. Bunun nedeni ise iktisadi yaşamın genellikle engelliler açısından denetimsizliği, kayıtsızlığı ve az ücretle çalışmayı ifade etmesidir. Engelliler nitelik gerektiren işlerden çoğunlukla yoksun oldukları için yetersiz ücretlerle kayıtsız işlerde istihdam edilmekte, bunun sonucunda kayıt dışılık özendirilmekte, bunun yanı sıra engellilerin emeğinin istismar edilmesine yol açmaktadır. Kamu idarecilerinin ve müfettişlerinin teftişleri de eksik olunca engellilerin hakları daha çok ihmal edilebilmektedir. Son zamanlarda donanımlı ve eğitimli çalışanlara gereksinim duyan hizmet sektörüne girmek bu niteliklerden mahrum engellilerin yer alması açısından zor bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. “Eşit işe eşit ücret” özellikle özel sektörde karşılık bulması çok zor bir kavramdır. Yine son zamanlarda oldukça popüler olan kanunen engelli ayrımcılığını yok etmek ve engelli istihdamı hususunda ciddi atılımlar yapılmasına rağmen, gerçekleştirilenler amaçlanana göre oldukça yetersizdir. Engelli çalıştırma anlamında kamunun yükümlülüğü olduğu kadar özel sektörün de işçi istihdam etme mecburiyeti vardır. Bu yükümlüğü özel sektörün yerine getirmesi bir yana kamu kurumlarının bile yeteri derecede yerine getirdiği söylenemez. Bu sebeple Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde engelli bireylerin istihdamını denetlemek amacıyla bir birim kurulmuştur. Alınan her türlü önleme karşın bu teftişler olması gereken şekilde yapılmaktan oldukça uzaktır.

4.2.2.6.4.1. İşe yerleşme

Köksal (2010)’un engellilerin istihdamı esnasında işverenler yönünden karşılaşılan problemlerin belirlenmesi amacıyla yaptığı araştırmasında; engelli

bireylerin düşük ücretle, az nitelik gerektiren işlerde istihdam edildikleri, ağır engelli olanların ve yardımcı araç vasıtasıyla çalışan engellilerin çalışma yaşamında daha az tercih edildiklerini belirtmiştir. İşverenlerin negatif davranışları, engelli bireylerin yetersiz eğitimi ve mesleki eğitimlerinin bir sonucu olarak gerekli bilgi ve yeteneklere sahip olmamalarından, işverenlerin engelli kişilere elverişli mekan düzenlemelerini ekonomik maliyet olarak değerlendirmelerinden ortaya çıkmaktadır. Beretz (2003), Jacoby ve ark. (2005)'ın yaptıkları çalışmalarında engelleri görünür olan bireylerin yanı sıra epilepsi, kanser, kalp rahatsızlığı, AIDS gibi hastalık teşhisi almış bireylerinde işverenlerin olumsuz tutumlarına maruz kaldığı ve istihdamda tercih edilmediğini belirtmişlerdir. Kennedy ve Olney (2001), Randolph ve Andresen (2004)' nin yaptıkları çalışmalarında ise kadın engellilerin istihdamda tercih edilebilirliklerinin erkek engellilerden düşük olduğu ve kadın engelliler ile ağır engellilerin olumsuz tutuma en çok maruz kalan kitle olduğunu saptamışlardır:

> *Ö3: "Özel sektör fiziğine bakıyor. Elin yok mesela… Benimle birlikte birisi vardı. Birinin bacağı yoktu. Bir kız vardı elleri tutmuyordu. Bu B. görüşmesinde şu arkadaş vardı. Ben baktığımda zaten tahmin ettim. Kesin dedim beni çağıracaklar. Çünkü onların hiçbirini işe almazlar. Ne kasaya bakabilirler ne reyon dizebilirler. O yönden de özel sektörde çok sıkıntı var."* [E/21/Lise/Bekâr/Ortopedik]

Kamuya girmeden önce uzun yıllar işsiz kaldığını ve iş aramak için çok mücadele verdiğini belirten %50 ortopedik engelli B7'nin istihdam hakkından engeli dolayısıyla dışlandığı görülmektedir. Topgül ve Yıldırım (2018), Tokat'ta 54 engelli işverenle yaptığı araştırmasında, işverenlerin %80'nin gelecek yıllarda engelli istihdam etmeyi düşünmediklerini belirlemiştir:

B7: "… Birde özel şirketlere gittiğim zamanlar, fabrikalara gittiğim zamanlar çok özürlüsün diye almıyorlardı. O zaman yasalar böyle tam şey değildi, yetersizdi." [K/40/ İlkokul /Evli/Ortopedik]

%58 ortopedik engeli bulunan Ö6 da istihdam hususunda benzer sorunlar yaşamaktadır. İşverenlerin ortopedik engelli bireylere önyargıyla yaklaştığı yapılan işin masa başı iş olsa bile onları yetersiz gördüğü için tercih etmediği saptanmıştır. Köksal (2010)'nun yaptığı araştırmanın verilerine göre işverenlerin hepsi uygun işe uygun işçi seçilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. İşçiye uygun iş bulmanın güç

olduğunu, aslında teknik anlamda donanımlı engelli bulmanın zor olduğunu belirtmişlerdir. Çalıştırdıkları engellileri ise genel olarak hafif-ofis işlerinde istihdam ettiklerini, özen isteyen güç işlerde çalıştırmayı tercih etmediklerini söylemişlerdir:

> *Ö6: "İş bulurken baya zorluk yaşadım. Niye derseniz? En basitinden ben 2006'da iflas ettim. 2006'dan 2008'e kadar iki yıl boyunca işsiz gezdim. Engelli olmama rağmen bildirmeme rağmen hiç kimse bana doğru dürüst iş vermiyordu. Direkman şunu yapamazsın, bunu yapamazsın. 2008 gibiydi işte yeni açılan bir emlak firması vardı. Oraya gittim sağ olsun oradaki adamda rica minnet artık döndü bizi işe aldı. O şekilde emlak sektörüne vermeye başladık. Zaten rahmetli dedem müteahhitlik falan yaptığı için az çok bilgimiz de vardı. O şekilde devam etti, gitti ondan sonrası."* [E/41/Lise/Evli/Ortopedik]

Bir diğer dikkat çeken nokta ise engele uygun iş bulunması konusunda engellilerin yaşadıkları sıkıntılardır. Özel sektörde istihdam edilmek istenen engellilerin daha çok beden işlerinde çalıştırılmak üzere tercih edildiği tespit edilmiştir:

> *Ö6: "Aynen. Ben engelliyim diyorum bakın raporumda dahi yazıyor. Beden işi yapamaz. Masa başı işi yapması lazım diye ama hiç. İŞKUR diyor; işverenler bunları arıyor. İstiyorsanız bu tür işler var görüşmek isterseniz siz bilirsiniz diyor."* [E/41/Lise/Evli/Ortopedik]

Engeli bireylerin ağırlıklı olarak beden işinde tercih edilmesinin temel sebebinin herhangi bir profesyonel iş kolunda uzmanlaşmamış olmamalarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır:

> *Ö10: "Benim için zor değil de değim gibi engelli her engelli benim gibi meslek erbabı olmayabiliyor yani. Ne oluyor? Engelli çalışmak istediğinde temizlikçilik yaptırılabiliyor, ezilebiliyor. Olmamasını isterim yani mesela. Yani olmasını istemem."* [E/28/Üniversite/Bekâr/Süreğen]

Kamuda istihdam edilmek için başvuran engellilerin karşılaştığı bir diğer problem ise referansız ve aracısız işe girmek konusunda yaşadıkları zorluklardır. İstihdamın hakkaniyetli ölçütlerde yapılması için yapılan sınavın veya sözlünün bile durumu değiştirmediği görülmektedir:

B7: "Ablacım işe girmeden önce hani bizim özürlüler, engelliler için sınavlar falan oluyordu ya. O sınavlara biz giriyorduk mesela ben birinci sınavı kazanayım yani iki basamaklı oluyor ya yazılı ve sözlü. Yazılıda kazansan, sözlüde kaybediyorsun. Çünkü o arada torpil oynuyor." [K/40/ İlkokul /Evli/Ortopedik]

Ö1: "İlk çalışmaya başladığımda şansım yaver gitti. O zaman öyle söyleyeyim. Bu donanımda değildim o zaman. Şansım yaver gitti. Dostlarım sayesinde torpille girdim o zaman; açık ve net." [E/50/Lise/Evli/Ortopedik]

4.2.2.6.4.2. Doğru işe yerleşme

Mamatoğlu (2015)'nun işverenlerin gözünden engellilerin istihdamını anlamaya çalıştığı araştırmasında, engelli işçi çalıştırma zorunluluğu bulunan özel iş yerlerinin %33'nün engelli çalıştırmadığını tespit etmiştir. Bu işverenlerin %55'i engelli çalıştırmamasını kota altında çalışanı olduğu gerekçesiyle açıklarken %36'sı ise sektörün engelliler için uygun olmadığını belirtmiştir. Engelli istihdam etmek istemediğini belirtenler ise %1'dir. İstihdam edilen engellilerin ağırlıklı olarak "nitelik gerektirmeyen işler" ve "büro ve müşteri hizmetleri" işlerinde tercih edildiği saptanmıştır. En çok istihdam edilen engelli grubunun %40,9 ile fiziksel engelliler oluştururken, en az tercih edilen engelli gurubunu %17 ile görme engelliler ve daha sonrasında %22,5 ile zihinsel engelliler oluşturmaktadır. Engellilerin sağlık raporu dikkate alınmadan, yapamayacakları işlerde görevlendirilmeleri çalışmamız da sıklıkla karşılaşılan bir sorun alanı olarak tespit edilmiştir:

B6: "Mesela benim çalışma şeyimde mesela ben güneşte pek fazla çalışamam. Benim ağır ve tehlikeli işlerde çalışamaz raporum var. Ama maşallah hiç hafif işte çalıştım mı?" [E/29/ Ortaokul /Evli/Ortopedik]

B2: "Bence adil değil. Ayaklarından rahatsız arkadaş tuvalet temizliyor ve zor şartlarda eğilip kalkması gerekiyor her seferinde tuvaletin kenarlarına tutunarak." [K/24/Lise/Evli/İşitme]

Ö10: "Tabi teknisyen, bakım-onarım, teknik ondan sonra kamera bozulur biz bakarız. İşte kablo çekilmesi gerekir biz elektrikçilere yön gösteririz. O anda orada bulunuruz. Bilgisayar bozulur yeri gelir masanın altına bakarız yani bilgisayara bakarız, onarımına bakarız, kasanın içini

açarız. İşte tozu oluyor, pisliği oluyor bunlardan kendimizi tabi yeterince korumamız gerekiyor ama benim gibi organ nakilli bir hastanın yapması gereken bir iş değil normalde yani." [E/28/Üniversite/Bekâr/Süreğen]

Ö6: "... Adam alacağı işçiyi direkman zora koşmak istiyor. Mecburen bu sefer döndük elimden geldiğince engelli raporu aldım ki benim raporumda da yazar beden işi yapamaz, masa başı iş yapması lazımdır diye ama maalesef her türlü işi yapıyoruz. İş gereğince yani her türlü işi yapıyoruz." [E/41/Lise/Evli/Ortopedik]

Çalışma yaşamında engelli bir birey olarak var olmanın zor olduğu görülmektedir. İşlerine engelli kadrosu ile girmelerine rağmen kendilerine yönelik uygun düzenlemelerin yapılmadığı ve görev dağılımı yapılırken engellerinin dikkatte alınmadığı tespit edilmiştir. Şişman (2011), çalışma ortamının engellilere yönelik olarak özel düzenlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmeliğin 18.maddesine göre; "İşverenler, işyerlerini özürlülerin çalışmalarını kolaylaştıracak ve işin özürlü çalışana uygunluğunu sağlayacak şekilde hazırlamak, sağlıkları için gerekli tedbirleri almak, mesleklerinde veya mesleklerine yakın işlerde çalıştırmak, işleriyle ilgili bilgi ve yeteneklerini geliştirmek, çalışmaları için gerekli araç ve gereçleri sağlamak zorundadırlar". Konuyla ilgili bir diğer yasal mevzuat ise "Engellilerin Devlet Memurluğuna Alınma Şartları ile Yapılacak Merkezi Sınav ve Kura Usulü Hakkında Yönetmelik"tir. İlgili mevzuatın bölümü ise şu şekildedir: "Kamu kurum ve kuruluşları çalışma yerlerini ve eklentilerini, özürlülerin erişebilirliğine uygun duruma getirmek, özürlülerin çalışmalarını kolaylaştıracak gerekli tedbirleri almak ve özürlülerin görev yaptıkları kadronun gereği olan işleri yapabilmeleri için özür durumlarına göre gerek duyulan yardımcı ve destekleyici araç-gereçleri temin etmek zorundadır." Yine aynı konuyla ilgili olarak Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmeliğinde yer alan 19. Maddeye göre "Yer altı ve su altı işlerinde özürlü işçi çalıştırılamaz. Özürlüler, sağlık kurulu raporunda çalıştırılamayacakları belirtilen işlerde çalıştırılamaz."

Ö7: "Hani zor veyahut da kolay değil. Hani ben burada tamam engelli kadrosuyla girdim ama normal şartlarda normal arkadaşlarım gibi çalışıyorum. Bir artısını, eksisini görmedim." [E/36/Lise/Bekâr/Süreğen]

Ö6: "Valla aslında yani memnun olmaya memnunuz. Sadece çok fazla yani engelli olmanla olmaman arasında hiçbir farkı yok. Her şey aynı, hiç değişen bir şey yok." [E/41/Lise/Evli/Ortopedik]

Ortopedik engellilerin kamu sektöründe evrak dağıtımı işinde görevlendirildikleri görülmektedir. Hareket özgürlüğü konusunda ciddi sıkıntılar yaşayan bu kişilerin mekânsal düzenlemelerin yetersiz olduğu bu koşullarda işlerini yaparken ciddi zorluklar yaşadıkları gözlemlenmiştir. Ancak bir engellinin dışında durumun ciddiyeti konusunda diğer engelli bireylerin öngörü sahibi olmadığı, zorlandıkları halde kendilerine verilen işi yapmaya çalıştıkları tespit edilmiştir:

B9: "Ben şimdi ortopedik engelliyim. Beni tutup da zaten raporlusun ortopedik engelliyim mesela. Beni masa başı bir yere vermek zorunda. Beni tutup da evraka verirse beni; ben protezle yürüyemem, zorlanırım. Ama bunu zamanında yapanlar oldu. Ama şu an da tabi öyle değil. Yani adam ortopedik engelli ya da mesela protez kullanıyor. Evrak işinde çalıştıramazsın. Burada ortopedik engelli olduğum için şu an da bir sıkıntım yok yani. Oturarak, masa başı olduğu için bir sıkıntı yok. Zaten der sana: buraya gelirken diyor ki işe başlarken "Rapor al, gel" diyorlar sana. Buradan gönderiyor devlet hastanesine, bedenen çalışamaz; zihnen, beynen çalışır diye sana rapor veriyor. O zaman, o raporu aldığın zaman seni…" [E/47/ Lise /Evli/Ortopedik]

B1: "Tabi canım, tabi. Ya acil bir şey varsa tabiî ki götürülecek zaman götürüyorum. E rahatsızsam N. Abla'ya: "Abla ya bacağım gerçekten zor şey ediyorum. Şu anda şey edemeyeceğim. Bak acilmiş. Bunu götürsen rica etsem..." Götürüyor. Allah razı olsun. Hayır, götüremezse İ.'ye söylüyoruz. İ. götürüyor. Sorun olmuyor yani." [E/42/Ortaokul/Evli/Ortopedik]

B4: "Yani mesaimiz sekizde başlıyor. İşte yazışmalar oluyor hani farklı müdürlükler ve daire başkanlıklarının. Biz onları toparlıyoruz, imzalattırıyoruz ondan sonra gerekli nereye evrak verilecekse onların dağıtımını yapıyoruz." [E/42/Lise/Bekâr/Ortopedik]

Engellerine uygun koşulları ve gerekli alt yapıyı sağlamadan bireyleri kendilerine uygun olmayan işlerde görevlendirmenin kamu sektöründe sık tekrarlanan bir hata olarak karşımıza çıktığı tespit edilmiştir. %52 işitme engelli B2'nin ise analog telefonlara cevap vermesinin beklendiği görülmektedir:

B2: "İşte ahizeyi kaldırırken karşı tarafın mesela belediye dairede H. Bey'in telefon konuşmasında mesela Ö. Bey buradan anlayabiliyor ama ben telefonda H. Bey'in sesini ayırt edemiyorum. A. Hanım'ın mesela ses tonunu ayırt edemiyorum..." [K/24/Lise/Evli/İşitme]

Aslında burada ana sorunun engel hakkında yeterli bilgiye sahip olmadan iş bölümü yapan idarecilerden kaynaklandığı anlaşılmıştır. İdareciler engellilik ve engel türleri hakkında bilgilendirilmelidir:

B2: "Yani iki gün sanki kulağımda bir balon oluşmuş gibi bir ağrı oluyor. O şekilde ama bunda hiç sıkıntı yok. Niye? Çünkü bunda ameliyatlı değilim ancak sağ kulağımda ameliyatlıyım. Birde ahizede zaten kaldırırken ben kulağıma göre yapamıyorum ancak cep telefonunda anlayabiliyorum. Ahizeli telefonlarda anlamakta sıkıntı yaşıyorum." [K/24/Lise/Evli/İşitme]

Raporun da işgücü kaybı nedeniyle ağır işlerde çalıştırılamaz ibaresi bulunan kronik süreğen engelli B6'nın da her türlü işi yaptığı görülmektedir. Engelin görünür olmamasının, bireyi çalışma yaşamında suiistimal ve ihmal edilmeye daha açık hale getirmiş olduğu tespit edilmiştir:

B6: "Şu an engelli şeyinin içinde en iyisi benim. Verdikleri her işi de yaptım da yaptım. Yük taşımadan şeye kadar hepsini yaptım." [E/29/ Ortaokul /Evli/Ortopedik]

Engelli bireyler, çalışma yaşamında mekânsal düzenlemelerin ve teknik alt yapının eksikliği nedeniyle dışlanmaktadır. Ancak bu dışlanmanın engelli bireylerce içselleştirildiği görülmektedir. Yetersiz koşullar nedeniyle iş yaşamına adapte olmakta güçlük çeken bireylerin kendilerini bu durumdan dolayı yetersiz hissettiği anlaşılmaktadır:

B10: "Yani şurada belediye ortamına bakacak olursak yapabileceğimiz en uygun işlerden biri bunlar. Zaten başkada yapabileceğimiz başka bir iş yok. Hani uygunluk açısından düşünecek olursak ayaklarımda problem var benim. Kaldır- indir arkadaşlar olmazsa sıkıntı olur. Yardım almamız gerekiyor sürekli. O zamanda biz bu işi yaptınız mı diye düşünecek olursak? Ha yapıyoruz ama yine de birinin desteği ile yapıyoruz olur." [E/31/Üniversite/Evli/Ortopedik]

Engele uygun hale getirilmiş iş yaklaşımından ziyade işe uygun engelli yaklaşımın gerek kamusal sektörde gerekse özel sektörde tercih edilen bir tutum olarak öne çıktığı tespit edilmiştir:

> B8: "*Mesela ne tür sorunlar yaşadık? E ilk geldiğim zamanlarda pompaya çıkacaktım. Daha sonra geldim pompaya çıkacağım gün ben yine aşağı indim. Dedim; belediye işi de başlamadan bitti çünkü ben ağırlık kaldıramıyorum. Yani bu yasak bana, daha birçok şey yasakta yani en basit örneği burada yapabileceğim şeylerden ağırlık kaldırmam yasak olduğu için akşama kadar sırtımda pompayla gezemem. Aşağı indim bizim müdür, müdürlerimizin yanına dedim; durum böyle böyle hani bunu yapamam ben. Onlarda sağ olsunlar, H. Bey var yine birlikte çalıştığım bir amirimiz. O bana dedi; biz dedi, seninle çalışmak istiyoruz B8. Sen bekle bakalım. Biz sana ne iş bulabiliriz? Önce araç kontrol işine verdiler. Arkadaşlarımız henüz o zaman yoklardı. Ben tek buradaydım. Araç kontrol işinden de daha sonra depoya geçiş yaptım. Arkadaşlarımız geldiler. Onlar araçlarla ilgili ben depoda kaldım. Depo işinde mesela kaldırma işleri var. Bunları yapamıyorum. Bunun için tabiî ki arkadaşlarımdan yardım talep ediyorum. Sağ olsunlar kıran da oluyor, kırmayan da oluyor. Hepsinden Allah razı olsun."* [E/28/ Lise /Bekâr/İşitme]

Engelli bireylerin, mesleki ve teknik bilgilerinin yeterli olmasına rağmen nitelik gerektirmeyen basit işlerde çalışıyor oldukları görülmüştür. Mamatoğlu ve ark. (2015),"İşyerinde Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği"ni geliştirmek amacıyla ülkemizde 1628 işveren ile görüşme gerçekleştirmişlerdir. Çalışmanın verilerine göre, engelli istihdam etmeye ilişkin tutumlar işverenlerin engelliler hakkında sahip oldukları olumlu ve olumsuz fikirlerle doğrudan bağlantılıdır. Engelli istihdamının yeterli düzeyde olmaması işverenlerin olumsuz fikirlerinin bir yansımasıdır. İşverenlerin engelli çalışanlara karşı geliştirdiği olumsuz fikirleri ise şöyle sıralanabilir; mesleki açıdan yetersiz olmak, çalışma ortamına adapte olmak konusunda problemler yaşamak ve engelli personelin yaptığı çalışmanın niteliğinin yetersiz olacağı düşüncesi. Engelli çalışanlara yönelik geliştirilen tüm bu olumsuz fikirlerin sonucunda işverenler olumsuz tutumlar sergilemektedir:

B10: "Asıl yerimiz bilgisayar bölümü. Biz keşfedilmeyen bir ekibiz aslında. Bizi farklı yerlerde kullanabilirler. Ama bunu amirlerimiz görür mü? Görmez mi? Onu bilmiyoruz tabi." [E/31/Üniversite/Evli/Ortopedik]

Kapasitelerinin altında iş yaptırılan engellerin iş doyumlarının ve verimlilik algılarının düşük olduğu tespit edilmiştir:

B10: "Neden değil? Daha önce de yaptığım bir iş olduğu için mesela bilgisayarda ben muhasebe üzerineydim. Bu tür şeylere yönelik bir şeyler verselerdi ben daha verimli olabileceğimi düşünüyordum. Burada çok da fazla verimli olduğumu düşünmüyorum. Niye düşünmüyorum? Elimden geleni yapmaya çalışıyorum. Daha da fazlasını üstüne koyup yapmaya çalışıyorum. Ama mesela bilgisayarda her şeyi yapabilen bir adam, kalem kâğıtta düştü. Onun gibi düşünün." [E/31/Üniversite/Evli/Ortopedik]

Engellerinden dolayı niteliksiz ve pasif işlere verildiklerini düşünen bireyler olduğu tespit edilmiştir:

B6: "Görev değişikliğine gidiliyor şu anda. Gene araçlara bakıyorum da biraz daha geri plana düşüyorum şu an da. Rahatsızlığımdan dolayı geri plana düşüyorum." [E/29/Ortaokul/Evli/Ortopedik]

Çalışma yaşamında önyargılar nedeniyle potansiyelini sergileyebilecek hiçbir işin kendine verilmediğini ifade eden B7 kendisine verilen işleri yetersiz bulduğunu ifade etmiştir:

B7: "Bana verilen işler hakkında hayatım. Bana tam olarak bir iş, tam olarak verilmedi ama. İstediğim şekilde kendimi tam şey yapamadım. Yetersiz buldum aslında. Ben hiçbir zaman istediğim şekilde kendimi tam şey yapamadım." [K/40/ İlkokul /Evli/Ortopedik]

Aşağıdaki ifadelerden engelli bireylerin mesleki ve teknik bilgileri yeterli olsa bile çalışma yaşamında kendilerini kabullendirebilmek için ekstra bir çaba gösterme zorunluluğu içinde oldukları tespit edilmiştir. Diğer engelli bireyler gibi çalışma yaşamında önyargılara maruz kaldığını belirten Ö1 bu süreci nasıl aştığını şu sözlerle ifade etmiştir:

Ö1: "Mücadele derken şimdi bu benim hakkım, işçiyiz haklıyız söke söke alırız mantığı değil; kabullendirme kendini. Senin başarabilecek, üretebilecek pozisyonda olduğunu hissettirebilmek karşıdakine. Biz, ben bunu yaptım. Ama bu süreçte kimseyi kırmadım, kimseyi incitmedim." [E/50/Lise/Evli/Ortopedik]

Kamu sektörünün özel sektöre göre engelliler tarafından daha çok tercih edildiği saptanmıştır. Bu duruma neden olarak ise kamu sektöründe iş garantisinin olması, özlük haklarının sağlanması ve rekabetten uzak bir yapının olması gösterilebilir. Genç ve Çat (2013b)'ın engellilerin istihdamı ve sosyal içerme ilişkisini anlamak için yaptıkları çalışmalarında, engelli bireylerin çalışmalarının temel sebebinin ekonomik fayda sağlamak olduğu tespit edilirken bu anlamda sosyal desteğin en az tercih edilen değişken olduğu tespit edilmiştir. İstihdam edildikten sonra engellilerin kendilerini yeterli hissetme düzeyleri artış göstermiştir. Fakat asıl dikkat çeken noktanın ise farklı engel gruplarına sahip kişilerin iletişim kurma konusunda yaşadıkları sorunlar nedeniyle aynı iş yerinde çalışmak konusunda zorluklar yaşamasıdır. Korumalı işyerlerinde çalışmanın engelli bireyler açısından fiziki konfor sağlamasının yanı sıra sosyalleşme ve hayatla bütünleşme açısından da önemli olduğu görülmüştür. Ancak engellileri sadece bu iş yerlerinde bir araya getirerek çalıştırmanın sosyal yaşamdan dışlanmayı ve soyutlanmayı beraberinde getirmesi kaçınılmazdır. Engelli bireylerin korumalı iş yerlerinde çalışmayı tercih etmelerinin en büyük sebebi ise, "devlet güvencesi, rahat çalışma, özgüven sağlaması" olarak belirlenmiştir:

B3: "Özel sektör değil de neden burası? Yani belediye işini çok önceden de bildiğim için rahat edersin dediler. Yani git oraya çalış belki bir masa başına verirler. Bir yerde otursun yani... Genel dışarının söyledikleri gibi." [E/28/Lise/Bekâr/Ortopedik]

Ö10: "Hayırlısı. Memur olmak istiyoruz da bende biraz daha rahat etmek istiyorum." [E/28/Üniversite/Bekâr/Süreğen]

B6: "Kamuda bir garantisi olur diye yani şey yaptım. Ben emeklilik olayından en kısa sürede yani özel sektörden çekindim. Birde yani benim yani rahatsızlığım öbür rahatsızlıklara benzemediği için ya biraz bir rahatsızlansam, iki rahatsızlansam üçüncüde de adam diyor ki "Ya olmuyor

böyle ya" diyor. Ben başıma risk alamam diyor." [E/29/ Ortaokul /Evli/Ortopedik]

B5: "Kamu da niye? İşim garanti olsun diye. Hani şimdi bir şirket personeli her an bir korkuyla karşı karşıya şimdi. Burada arkadaşlarımız öyle, onlar daha çok yoruluyor. Hani güvencen oluyor, garantin oluyor hani bundan dolayı kamu. Zaten bu zamanda herkes onun için kamuyu ister." [K/29/Lise/Bekâr/Ortopedik]

Engelli bireylerin, kamu sektöründe haklarını kullanmak açısından özel sektöre göre daha avantajlı bir konumda olduğu anlaşılmıştır:

B7: "Ablacım kamu özürlüleri biraz daha sahipleniyorlar. Özel sektörde o kadar sahiplenmiyorlar. O konuda…" [K/40/ İlkokul /Evli/Ortopedik]

B8: "Açıkçası özel sektörde çok daha fazla zor yani o özel sektörde kesinlikle yani engellilere karşı bir yardımda bulunmuyorlar. En azından ben bunu yaşadım, biliyorum yani kendi yaşadığımdan ötürü söylüyorum. Mesela optik işindeyken ben yukarıda atölyem vardı benim çıkardığım gözlük yapardım. Aşağıdan telefonla ararlardı mesela bir gözlüğü isteyecekler. Ben diyordum ki bu telefonu aramayın çünkü ben ev telefonuyla bugüne kadar yaşım yirmi sekiz, yirmi dokuza giriyorum yani on dakika konuştum, konuşmadım. Duyamıyorum çünkü karşıdaki de sinir oluyor bende sinir oluyorum. Kapatıyorum bende yüzlerine karşı yani bu tür takım sorunlar yaşıyorum." [E/28/ Lise /Bekâr/İşitme]

Birçok engellinin kamu sektöründe bir işe girmek için çabaladığını ancak bunda başarılı olamayanların mecburen özel sektörde çalışmak zorunda kaldıkları tespit edilmiştir:

Ö6: "Girdim şeye bile girdim bu engelli devlet alımlarına falan hepsine girdim. İlk üç yıl üst üste girdim ama hiçbir sonuç alamadım. Alamadığı içinde döndüm. Artık mecburen özel sektöre… Üç sene uğraştım. Üç yıl boyunca hiçbir şey yapamadım." [E/41/Lise/Evli/Ortopedik]

Ö7: "Ya nedeni yok dediğim gibi sonuçta bir kamu sektörüne yani gelemedim." [E/36/Lise/Bekâr/Süreğen]

Yetersiz eğitimin, özel sektörde ki niteliksiz işlerde çalışma mecburiyetini de beraberinde getirdiği anlaşılmıştır:

Ö5: "Vallahi işte okumadığımız için bir yandan mecbur böyle bir yere geldik." [E/31/Ortaokul/Bekâr/Süreğen]

Özel sektörde çalışmak konusunda birçok deneyimi olan Ö3 bu sektördeki çalışma şartlarının engelli bireyler için adil olmadığını ifade etmiştir:

Ö3: "Hiçbir yerinde ya hiçbir iş yerinde özel sektörde yok. Hiçbir özel sektörde adalet yok engelli için." [E/21/Lise/Bekâr/Ortopedik]

Engelli bireylerin yasal çalışma saatlerinin sekiz saat olduğu bilinmektedir. Ancak aşağıdaki ifadelerden kimi özel işyerlerinde engelli bireylerin yasal çalışma sürelerinin üstünde çalıştırıldığı görülmektedir. Güney (2015) çalışma saatlerinin belirlenmiş zamanların dışına taşması ve uzun saatleri kapsayacak şekilde planlanması çalışanların hayatlarına ve diğer alanlara ayıracağı zamanı kısaltacağı için iş verimini de olumsuz etkileyeceği üzerinde durmuştur:

B8: "Özel sektörde, özel sektör de mesela sekiz saatten fazla çalışan engelli arkadaşlarımızda var; on iki saat, on beş saat. Kamu kurumlarında işte bizler sekiz saat çalışıyoruz…" [E/28/ Lise /Bekâr/İşitme]

Ö9: "Engelli için şöyle… Ne diyeyim yani? Fazla çalıştırıyorlar. Çoğu yerde fazla çalıştırılıyor. Ben engelliyim. Ben görüyorum yani çoğu yerde arkadaşları, engelli arkadaşları fazla çalıştırıyorlar. Olmaması lazım yani yanlış… Hakkın neyse… Ben mesela mağazaya gidiyorum tamam mı? Bana diyor ki dokuz saat, on saat. Yok olmaz ben çalışmam diyorum. Hakkım bu kadar diyorum. Tamam mı?" [E/44/İlkokul/Evli/Ortopedik]

Tüm bunlardan yola çıkarak aslında kamu veya özel sektörde çalışmaktan ziyade bir engelli olarak hangi pozisyonda çalıştığınız da önemlidir. Hastane yöneticisi olarak özel bir hastanede çalışan Ö1'in, özel sektörde çalışan diğer engellilere kıyasla iş tatmininin yüksek olduğu görülmektedir. İş hakkındaki toplumsal düşünce doğrudan iş doyumunu etkileyen faktörlerdendir. Erdoğan (1996) bu durumu şu şekilde açıklamaktadır; her topluluğun anlam atfettiği ideallerin yanı sıra çalışanların yapmaktan memnuniyet duyacağı ve memnuniyet duymayacağı işler vardır. İşin yapısal unsuru da doyuma etki eden bir değişkendir. İşin enteresan olması, sorumluluk gerektirmesi, kişinin öğrenebilirlilik düzeyini artırması birer doyum sebebidir. İşin cazip olması iş doyumunu etkileyen faktörler arasında önemli bir yer

tutar. Denilebilir ki bir iş bireye ne ölçüde yenilikçi ve enteresan gelirse o düzeyde doyum da artmaktadır:

> *Ö1: "Niye yaşayayım yani? Ben insan burada ben elimle, ayağımla değil ben burada aklımla, zekamla varım. Yani akıl ve zekanın olduğu yerde; akıl ve zekanın önde tutulduğu insanlık onurunun önde tutulduğu bir işletmede bunlarla karşılaşmazsınız."* [E/50/Lise/Evli/Ortopedik]

4.2.2.6.5. Sosyal hizmet ve yardımlar

Engelli bireylerin refahının sağlanması sosyal hizmet disiplininin uygulama alanlarından birisidir. Sosyal devlet olarak kamu hizmetlerinin sunumu noktasında sosyal güvenlik hizmetlerinden her vatandaşın asgari ve eşit düzeyde faydalanmasından tutunda her bir vatandaşa minimum gelirin sağlanmasına kadar çok boyutlu bir alanı kapsayan bu görevler listesi refah devleti kavramının sınırları içine de girmektedir. Sosyal devletin gereklilikleri ve refah hizmetlerinin sağlanması, sosyal hizmet ve yardımlar aracılığı ile gerçekleştirilmektedir.

Engelli bireylere sunulan sosyal hizmet ve yardımlar ise şu şekilde örneklendirilebilir: engellilere yönelik indirimler, evde bakım aylığı, engelli aylığı ve diğer sosyal yardımlar.

Bazı engellilerin sosyal hizmet ve yardımlardan yararlanmadığı anlaşılmaktadır. Hem sosyal hizmet hem sosyal yardım engelli bireylerin imkân ve hizmetlerden eşit olarak yararlanması odağında şekillenmektedir. Burada amaç engelli bireylerin uğradığı sosyal ve ekonomik adaletsizlikleri azaltarak toplumun imkânları dâhilinde engelli bireyleri refah düzeyine eriştirmektir. Görüşme gerçekleştirilen engellilerin birçoğunun sosyal hizmet ve yardımlar hakkında bilgi sahip olmadığı tespit edilmiştir. Kendilerine "yararlandığınız sosyal hizmet ve yardımlar var mı?" sorusu yöneltildiğinde birçoğu ne demek istediğimizi anlamamış ve sorumuzu örnekler vererek açıklamamızı istemiştir. Baldemir (2007) Muğla ilinde engellilerin sosyoekonomik düzeylerini araştırmak için 122 engelli ile görüşmüştür. Çalışmaya katılan engellilerin yalnızca %4,9'nun engelli maaşı aldığı, %1,6'sının ise vakıf ve sivil toplum kuruluşlarından destek aldığı tespit edilmiştir. Çalışmaya katılanların %77,6'sı devlet veya özel teşebbüslerin sağladığı herhangi bir yardımdan yararlanmadığını, %6,6'sı ise yalnızca engelli kimlik kartından faydalandığını

bildirmiştir. Yardım olanaklarından faydalanamayanların %43'ü bu konuda bilgisiz olmalarını sebep göstermişlerdir. Engellilerin kurum ve kuruluşların beklentileri sorulduğunda; %36,1'i ayni ve nakdi yardım, %19,7'si eğitim, %14,8'i sağlık, %13,9'u iş konusunu dile getirmiştir:

B10: "Sosyal hizmetlerden faydalandığım bir hizmet yok şu an." [E/31/Üniversite/Evli/Ortopedik]

B9: "Engellim nedeniyle yararlandığım sosyal hizmetler yok. Sadece gazi olarak yararlandığım sosyal hizmetler var. Engelli olarak yok." [E/47/ Lise /Evli/Ortopedik]

Ö4: "Yok faydalanmıyorum. Engelli kartı şu şekilde: otobüse binmiştim bir defa, otobüste engelli bir vatandaşa davranışlarını gördüm çok kötü ya!" [K/22/Lise/Bekâr/Görme]

Engelli bireylerin ulaşım hizmetleri, fatura indirimleri konusunda bilgi sahibi oldukları ve bu haklarından faydalandıkları tespit edilmiştir:

B1: "Su indiriminden faydalanıyorum." [E/42/Ortaokul/Evli/Ortopedik]

B6: "Engelimden dolayı bir tek sudan ve su faturasında yararlanıyorum birde şeyden…" [E/29/ Ortaokul /Evli/Ortopedik]

Ö3: "…Su da falan olsun, internette, telefonlarda bayağı yani bir indirim var." [E/21/Lise/Bekâr/Ortopedik]

Ö6: "Yararlandığım şu an neyim var? Su yani; devletin vermiş olduğu su. Evimin su faturası benim adıma kayıtlı. Su da %50 indirimli biliyorsunuz devlette. Kırmızı otobüse ücretsiz binme hakkımız var bizim." [E/41/Lise/Evli/Ortopedik]

En çok haberdar olunan ve bilinen sosyal yardımın ise engelli aracı alımı noktasında devletin engelli bireylere sağlamış olduğu Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) indirimi olduğu saptanmıştır:

B2: "Sosyal hizmetlerden şu şekilde yararlanıyorum: engelli kartından yararlanıyorum birde şey hım eşim daha doğrusu. O da yapamadı ama eğer benim bir şansım yaver giderse engelli aracı almayı düşünüyorum. Ama

engelli araç vermiyorlarmış. Türkiye genelinde bu böyleymiş. Kanunen bedensel engelli olman gerekiyormuş senin." [K/24/Lise/Evli/İşitme]

B4: "Araç aldım ÖTV'siz. Ondan sonra engelli kimlik kartım var…" [E/42/Lise/Bekâr/Ortopedik]

B7: "Ablacım ben şu an çalıştığımdan dolayı ben engelliler… Ben mesela araba aldığım zaman vergi indiriminden yararlanıyorum. Olanaklarımız var bizim." [K/40/ İlkokul /Evli/Ortopedik]

Ö10: "Tabi ÖTV indiriminden faydalanıyorsun. ÖTV ödemiyor engelli arkadaşlar o." [E/28/Üniversite/Bekâr/Süreğen]

Çalışmadan önce B5'in ise 2022 Sayılı "65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında" Kanun kapsamında desteklendiği görülmektedir:

B5: "Şimdi ben atanmadan önce engelli aylığı alıyordum üç ayda bir. İşte kartımız vardı. Yeşil kart vardı. İşte sınav hakkı oldu. Sınava girdik, onda engelli şeyimizle yani raporumuzla oluyordu." [K/29/Lise/Bekâr/Ortopedik]

5. DEĞERLENDİRME

Çalışmak sırf gelir getirici bir fonksiyonu karşılamanın yanı sıra sosyal hayata tam katılımın baş koşullarından biri haline gelmiştir. Eşit hak ve sorumluluklara sahip yurttaşlar olarak; çalışmanın hakkımız ve görevimiz olduğu anayasal düzlemde de garanti altına alınmıştır. Engelli bireylerin haklarından faydalanmak ve toplumsal yaşamda bağımsız birer birey olarak var olmaları çalışma yaşamı içinde kendilerine yer bulabilmeleri ile yakından ilintilidir. Çalışma yaşamına dâhil olmanın engelli birey için çeşitli sorunları da beraberinde getirdiği gerek literatürde ki araştırmalarda gerekse çalışmamız bulgularında ortaya çıkan bir gerçekliktir.

Çalışma bulgularından yola çıkılarak engellilerin iş yaşamında karşılaştıkları güçlüklerin kamusal yaşamda da sıklıkla yaşadıkları problemlerle paralel olduğu söylenebilir. En önemli sorunun "engelli olma"ya ilişkin önyargılar ve beraberinde getirdiği dışlama olduğu görülmektedir. Engelli bireylerin daha verimli çalışabilmesi için ön koşullar toplumsal önyargıların değiştirilmesi ile ilişkilidir.

Bir diğer önemli bulgu, engellilerin yaşamında sosyal desteğin olumlu ve olumsuz çift yönlü rol oynadığının görülmesidir. Katılımcılar yakın çevrelerinden gördükleri sosyal desteğin yaşamlarındaki öneminden bahsetmektedir. Ancak aynı zamanda "bakıma muhtaç" oldukları inanışı ile hareket eden, onları kamusal yaşamdan uzak tutarak özel yaşamın sınırları içinde koruma altına almaya çalışan yaklaşımdan da rahatsızdırlar. İncelendiğinde kamusal alanda yaşadıkları erişimle ilgili birçok sorunun engelli bireylerin korunma ihtiyacının en iyi özel alan sınırları içinde karşılanacağına ilişkin önyargıdan kaynaklandığı görülmektedir. Çevreyi, engelli bireylerin güven içinde yaşayabilecekleri bir yer haline dönüştürmek yerine özel yaşamın sınırları içinde korumaya çalışmanın en önemli sorun olduğu katılımcıların değerlendirmelerinden anlaşılmaktadır. İşgücü piyasalarında, eğitimde, toplumsal yaşamda yeterince engelli görülmeyişinin temel nedeni onların korunması gerektiğine duyulan merhamet ve acıma duyguları ile yüklü inançtır.

2010 yılında TÜİK tarafından "Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması" kapsamında Ulusal Engelliler Veri Tabanına kayıtlı engellileri ile görüşme yapılmıştır. Kayıtlı olan engelli bireylerin cinsiyetlerine göre çalışma durumu erkeklerde % 21,4 iken kadınlarda %4,6'dır. Engellilerin %66,9'u kaldırımların, yaya yolarının ve yaya geçitlerinin engelli bireyin kullanımına uygun olmadığını düşünmektedir. Yaşadıkları yerdeki fiziksel çevre düzenlemeleri ile ilgili olarak, kayıtlı olan engelli bireylerin %66,3'ü oturdukları binanın, %59,5'i dükkan, market, mağaza ve lokantalarında, %58,4'ü kamu binalarının, %55,4'ü postane ve banka benzeri yerlerin engelli bireyin kullanımına uygun olmadığını belirtmiştir. Kayıtlı olan engelli bireylerin çalıştığı/çalışabileceği işte ihtiyaç duyduğu düzenlemeler/çalışma koşulları incelendiğinde; %55,7'si ağır fiziksel iş ve güç gerektirmeyen işlerde çalışmak, %33,3'ü sağlık problemleri nedeniyle çalışma zamanı içinde daha fazla kısa molalar kullanmak, %27,6'sı yarı zamanlı (part-time) işlerde çalışmak, %16,2'si işin bazı bölümlerinde başka birinde yardım almak istediklerini belirtmişlerdir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2010). Sonuç olarak çalışmamızdan elde edilen veriler ile "2010 Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması" kapsamında elde edilen bulguların uyumlu olduğu söylenebilir. Araştırmamız kapsamında görüşülen engellilerin %80'ni erkekken %20'si kadındır. Görüldüğü üzere hem yukarıda hem de araştırmamızdan elde edilen bulgular neticesinde çalışma yaşamına dâhil olan engellilerin cinsiyet bağlamında istihdama eşit katılım gösteremediği anlaşılmaktadır. Aynı şekilde görüşme gerçekleştirdiğimiz engellilerin ulaşım ve erişebilirlilik konusunda yukarıda bahsi geçen benzer problemleri yaşadıkları tespit edilmiştir.

2015 yılında Konya ili Doğanhisar İlçesi'nde Genç tarafından burada yaşayan engellilerin sosyal sorun ve beklentileri hakkında bilgi sahibi olabilmek için 258 engelli birey ve aileleri ile anket ve mülakat uygulanmıştır. Çalışma sonuçlarına göre örneklemde yer alan engellilerin %32,6 'sı sağlık; %10,5'i bakım ve rehabilitasyon; %6,2'si eğitim; %3,1'i sosyal ve kültürel hizmetlerden yararlandıklarını ifade etmişlerdir. %33,3'ü diğer seçeneğini seçmiş bu hizmetlerden yararlanmadıklarını hatta bu hizmetlerden haberdar olmadıklarını ifade etmişlerdir. Yine aynı araştırmada %7,6'sı iş imkânı sağlanmasını istemektedir. %11 ise iş aradığını belirtmiştir. Araştırmamız kapsamında görüşme gerçekleştirdiğimiz engelli bireylere yararlandıkları sosyal hizmet ve yardımların ne olduğu konusunda soru yönelttiğimizde büyük bir çoğunluğu sorumuzu anlamamış ve örneklerle

açıklamamızı istemiştir. Her iki araştırmadan da görüleceği üzere engelli bireylerin sosyal hizmet ve yardımlar konusunda yeterince bilgi sahibi olmadığı görülmektedir (Genç 2015).

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı tarafınca 2002 yılında gerçekleştirilen Türkiye Engelliler Araştırmasına göre, engellilerin işgücüne katılmaları ile ilgili verilere bakıldığında %78'nin işgücüne bile dâhil olmadığı görülmüştür. İşgücüne dâhil olan yaklaşık %22'lik engelli oranının ise yalnızca %20'si istihdam edilmektedir. Engellilerin iş gücüne katılım oranlarının düşüklüğünün sebepleri ise çalışmamızda ele alınan konu başlıkları ile uyumlu olduğu görülmektedir. Bunlara; eğitimli ve meslek sahibi engelli bireylerin azlığı, toplumun engelli bireylere karşı önyargılı tutumları, ulaşım ve erişebilirlilik sorunları, iş yerlerinin engelli bireylere uygun hale getirilmemesi, işverenlere yönelik ceza ve teşvik uygulamalarının etkili bir şekilde uygulanmaması örnek gösterilmektedir (Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı ve Özürlüler İdaresi Başkanlığı 2004).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 2014 yılında yapılmış olan "İşgücü Piyasasının Engelliler Açısından Analizi" başlıklı araştırma özel sektörde işverenlerin engelli istihdamına yönelik tutum ve davranışlarını incelemesi yönünden oldukça önemlidir. Türkiye genelinde 79 ilde 50 ve daha fazla işçi çalıştıran özel sektör işyerleri arasından alan taraması neticesinde 1628 iş yerinde işverenler ile yüz yüze gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde elde edilen bulgular çarpıcı gerçeklere dikkat çekmektedir. İşverenlerin engelli istihdam etmeme gerekçeleri %31,6 ile işe uygun/sektöre uygun engelli bulamıyoruz, %19,2 ile vasıflı/mesleki eğitimli/ kalifiye engelli bulamıyoruz, %11 ile İŞKUR işe uygun engelli aday göndermiyor şeklindedir. Engel türlerine göre özel sektörde en fazla tercih edilen engel grupları %81,7 ile ortopedik engelliler, %37,3 ile işitme+ dil ve konuşma, % 26 ile süreğen hastalığı olanlardır. En az tercih edilen engel grubu ise %73,4 ile zihinsel engelliler, %61,4 ile ruhsal ve duygusal engelliler, %55,5 ile görme engellilerdir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2014b).

TÜİK'in yaptığı 2011 yılı Nüfus ve Konut Araştırması sonuçlarına göre, en az bir engelli (görme; duyma; konuşma; yürüme, merdiven inip-çıkma; bir şeyler taşıma-tutma; yaşıtlarına göre öğrenme-hatırlama gibi) olan nüfusun (3 ve daha yukarı yaş) oranı %6,9'dur. Araştırma sonuçlarına göre 15 yaş ve daha yukarı yaştaki

en az bir engelli olan nüfusun işsizlik oranı %8,8'dir. Bu nüfusun işgücüne katılım oranı %22,1 iken istihdam oranının %20,1'de kaldığı görülmektedir (TÜİK 2011).

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından 2009 yılında gerçekleştirilen "Toplumda Engellilik Algısı" araştırması kapsamında görüşme yapılan katılımcıların engelliliği tanımlama biçimleri değerlendirildiğinde %24'nün engelliyi yardıma muhtaç, %16,2'si beden engelli, %13'nün ise sakat, %10,8'nin ise zihinsel engelli birey olarak tanımlandığı görülmüştür. Araştırmamız kapsamında görüşülen engellilerin maruz kaldıkları toplumsal davranış ve tutumların *"Sen özürlüsün ve bunu yapmazsın!", "Ya bu sakat! Buna da iyilik yaramaz!", "Allah yardım etsin!"* şeklinde birer yansıması olan bu söylemlerin aradan geçen süre zarfında pekte bir şey değişmediğini göstermektedir. Katılımcıların %59,3'nün Süreğen Hastalıkları olan bireyleri engelli olarak görmemektedir. Ayrıca araştırma bulgularına göre süreğen hastalığın yanı sıra ruhsal hastalıkların engelli tanımı dışında kabul edildiği saptanmıştır. Katılımcıların %43,5'i tüm engel gruplarıyla aynı iş yerinde çalışabileceklerini belirtirken %7,5'nin hiçbir engelliyle çalışmayı tercih etmeyeceği görülmüştür. Katılımcıların kendilerine ait bir iş yerine öncelikle %32,4 ile işitme engellileri daha sonra sırasıyla %29,2 ile ortopedik engellileri, %25,9 ile dil ve konuşma bozukluğu olanları, %25,2 ile süreğen hastalığı olanları, %18 ile görme engellileri alabileceklerini ifade etmişlerdir. Hiçbirini işe almak istemeyenlerin oranı ise %9'dur.Devletin engellilere sağladığı hakları bilmeyenlerin oranı %49,8 ile oldukça fazladır. Devletin engellilere sağladığı haklardan en fazla bilinenleri ise %20,9'u aylık bağlama, %10,3'ü işe alınma,%9,9 ile engellilerin eğitimine destektir (Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı 2009). Araştırma kapsamında elde edilen bulgularla çalışmamız neticesinde elde ettiğimiz bulguların benzerlik göstermesi ve bu bağlamda tespit edilen sorun alanlarının halen geçerli olması nedeniyle ülkemizde engellilik alanıyla ilgili çok fazla yol kat edilemediği söylenebilir.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Engelli bireylerin toplumla bütünleşme hususunda problemler yaşadıkları bilinmektedir. Engellilik kavramının tanımlanması gibi basit bir kavramdan başlayarak yaşamın her noktasına etki eden farklı sorun alanları engelli bireylerin işlevsel bir şekilde toplumla bütünleşmesini güçleştirmektedir. Sorunlarla baş etmeye çalışan engellilerin kendilerini toplumsal takdim konusunda da eksik ifade etmesine yol açmaktadır. Farklılığı anlamak ve anlamlandırmak için iletişim kanallarının sağlıklı olması önem arz etmektedir. Bu noktadan hareketle toplumun engelliliğe yüklediği olumsuz imajın ve ön yargıların eksik ve hatalı iletişimden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Ülkemizde geçerliliğini sürdüren bu engelli kimliğinden kurtulmanın yolu, engelsizlere benzemekle olmamalıdır. Hiç olmazsa engelliler, engelliliği tıbbi bir problem olarak görmekten vazgeçmeli ve engelsizlere engellilik olgusunun, toplumsal bir kurgu olduğunu "anlatmalıdırlar", çünkü şimdiye kadar engelsizler bunu başaramadılar ve şu andaki genel tabloya baktığımız zaman, böyle bir niyetin varlığını algılamak da mümkün olmamaktadır. Engelliler "kendi kendilerine yetecek" duruma gelebilmeleri için "ipleri" kendi eline almalıdırlar. Özellikle eğitim düzeyi yüksek, çeşitli kurum ve kuruluşlarda çalışan engellilere burada büyük sorumluluklar düşmektedir. Engellilik olgusunun sadece doktorun işi olmadığı topluma anlatabilecek ve seslerini duyurabilecek konumda olan bu engellilerin, Türkiye'deki 8 milyon engelliye öncülük etmeleri ve böylece, gelecekte anılacak olan tarihi bir başlangıca imza atmaları kaçınılmaz görünmektedir. Böyle bir girişimde onları destekleyecek ve teşvik edecek, daha birçok engelsizin bulunabileceğine kesin gözüyle bakılabilir, zira insanın doğasında yardım etmek duygusu bulunmaktadır (Durugönül 2004).

Sosyal devletin en önemli parametrelerinden biri, dezavantajlı bireylere eşitlik çerçevesinde insanlık onuruna yakışan bir yaşam sunmasıdır. İnsanca yaşama

imkânını doğurarak topluma kazandırılmanın, kimseye muhtaç olmadan bağımsız yaşayabilmenin en kesin yolu ise istihdamdan geçmektedir.

Engelli bireylerin istihdam oranlarının artması ülkemizde toplu taşımaların, kentlerin ve iş yerlerinin fiziksel erişilebilirliğinin sağlanması ile mümkün hale gelecektir. Bu nedenle erişilebilirliğin sağlanması hususunda atılacak adımların ve yapılacak yasal düzenlemelerin engelliler açısından istihdam edilebilirliği artırmak noktasında çok önemlidir. Dezavantajlı kesimin hak savunuculuğunu üstlenen sosyal hizmet disiplininin bu aşamada en güçlü argümanlarından olan sosyal politika inşası konusunda daha aktif olması gerekmektedir.

Ekonomik yapılanmanın istihdam dostu politikalara göre şekillenmesi gerekmektedir. Böylece insan onuruna yakışacak bir düzeyde yaşamak için engelli vatandaşların istihdam edilebilirliği artırabilir. Bu aşamada engelli istihdam politikalarının hayırseverlik, muhtaçlık ve hak ediş bakış açısından uzakta, engellilerin salt insan olmasından kaynaklanan kıstaslar üzerinden şekillendirilmesi gerekmektedir.

Taraf olduğumuz BM Sözleşmesince tanımlanan "makul uyumlulaştırma" kapsamında kamu ve özel sektörün her mecrasının her türlü engelli bireye uygun hale getirilmesi yakın vadede planlanmalıdır. Söz konusu düzenlemeler yasal düzenlemelerin getirdiği zorunluluktan ve lütuf anlayışından uzakta engelli bireylerin aktif olarak görüşünün alındığı bir komisyon tarafından gerçekleştirilebilir.

Engelli bireyler birer istihdam girdisi ve çıktısı haline getirilip bir obje haline dönüştürülmeden ele alınmalıdır. Her bireyin engeline ve kendine has özellikleri dikkatte alınarak istihdama dair ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalıdır.

Engelli bireylerin işyerlerinde ihtiyaç duydukları araç ve gereçler ilk etapta özel ve kamu sektörü fark etmeksizin ülke genelinde devlet destekli bir şekilde sunulmalıdır. Daha sonra ihtiyaç duyulan bu araç ve gereçler için özel teşebbüslere çeşitli teşvikler sağlanarak üretilmesi sağlanmalıdır.

Engelli bireylere sağlanan sosyal hizmet ve yardımlar istihdamı engelleyecek şekilde kurgulanmamalıdır. Engelli birey istihdama katılsa dahi aldığı yardım gelir düzeyine göre yeniden hesaplanıp belirlenmiş oranlarda devam etmelidir. Böylelikle engelli bireyin yardımlar ve istihdam konusunda tercih yapmasının önüne geçilebilir.

Yasa gereğince engelli istihdam etmekle mükellef iş yerlerinin bilgileri Türkiye İş Kurumu tarafından kamuoyuyla paylaşılabilir. Böylece işyerlerinin engelli birey istihdam etmesi teşvik edilebilir.

Üniversite mezunu engellilerin, engelli istihdamı konusunda odaklanmış iş ve meslek danışmanları olarak çalıştırılması hem işgücü piyasasında var olmaya çalışan engelliler açısından hem de kendileri açısından özel bir anlam taşıyabilir.

İŞKUR bünyesinde çalışan iş ve meslek danışmanlarının engellilik konusunda kapsamlı bir eğitimden geçirilmeleri ya da engellilik alanında uzmanlaşmış iş ve meslek danışmanlarının çalışmaları sağlanmalıdır.

Engelli istihdamı konusunda çalışacak iş ve meslek danışmanlarının belirlenecek olan kıstaslar doğrultusunda özel sektör iş alanlarını paylaşarak danışmanlık vermesi sağlanabilir. Böylece iş ve meslek danışmanlarının sektöre hâkim olarak daha verimli çalışması ve engelli istihdamı konusunda alanın imkanlarını daha iyi bilmesine yol açacaktır.

Yasal zorunluluğu olduğu halde engelli çalıştırmayan iş yerlerinin ödediği cezalardan oluşturulan Ceza Fonunun iş yerlerini uyumlulaştırılmasına ve çalışan engellilerin ihtiyaç duyduğu destek teknolojilerinin sağlanması açısından kullanılması yararlı bir adım olacaktır.

Mevcut yasal zorunlulukların ve cezaların engelli istihdamını artırmak açısından yeterli olmadığı görülmektedir. Engelli çalıştıran özel sektör iş yerlerine yönelik teşvikler sürdürülmeli ve hizmetlerin çeşitlilik düzeyi artırılmalıdır. Engelli istihdamı kotasını geçen iş yerlerinin ödül olarak enerji maliyetleri düşürülebilir, düşük veya karşılıksız kredi verilebilir ya da kotayı geçtikleri engelli sayısı kadar engellilerin SGK primleri devlet tarafından karşılanabilir.

Hizmet sektöründe istihdam edilecek engellilerin estetik kaygılarla tercih edilmemesi durumuna karşın engelli bireyleri çalıştıran işyerlerini kamuoyu ile paylaşarak ödüllendirilmesi yararlı olabilir.

Engelli bireyleri çalıştırmak konusunda istekli firmaların ürünleri üzerine bu durumu simgeleyen ifadelerin konulmasına izin verilmesi ve benzer ürünler içinden bu ürünlerin tercih edilebilir olması hem toplumsal bilincin oluşturulması hem de firmaların teşvik edilmesi açısından yararlı olabilir.

İş yerinde engelli bir çalışanın olumlu deneyimleri veya imza attığı başarıların kamuoyu ile paylaşılması engelli istihdamının artmasına katkı sağlayacaktır.

İşyerlerinin makul uyumlaştırma kapsamında değerlendirildiği bir proje üretilerek bu kapsamda önlemlerini alan iş yerlerini engelli dostu işyeri olarak ödüllendirmeye yönelik bir çalışma yapılabilir.

Engelli bireylere yönelik ayrımcılıkla mücadele eden uzmanlaşmış ve kurumsallaşmış bir oluşumun varlığı faydalı olabilir. Burada engelli bireylere hukuki, psikolojik; danışmanlık ve rehberlik verilmesinin yanı sıra bağımsız bir kamu kurumu oluşturulması sağlanabilir. Bu kurumlarda başta sosyal hizmet uzmanları olmak üzere meslek elemanları istihdam edilebilir.

Engelli bireylerin işe alım sürecinde ayrımcılığa uğramalarını engellemek ve engelli bireylere yönelik farkındalık düzeyini artırmak için insan kaynakları personelleri ve uzmanlarına, engellilik alanında uzmanlaşmış sosyal hizmet uzmanları tarafından eğitim verilebilir.

Çalışan engellilerin, çalışma yaşamında ayrımcılığa uğramasını engellemek amacıyla çalışma arkadaşlarının ve işverenlerinin alanında uzmanlaşmış sosyal hizmet uzmanları tarafından kapsamlı bir eğitimden geçmesi gerekmektedir. Bu kapsamda her bir engel düzeyinin hangi çalışma ortamı ve koşullarda çalışabileceğinin ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı raporlar oluşturulabilir ve bu eğitimlerde söz konusu bu raporlar kaynak olarak okutulabilir. Ayrıca işverenler ve çalışma arkadaşlarına rehberlik ve destek sağlanması için hizmetler planlanabilir.

Mobbing Yasası ivedilikle çıkarılmalı ve engellilik temelinde yapılan ayrımcılık bu yasada ağırlaştırıcı bir etmen olarak tanımlanmalıdır. Hak savunuculuğu rolü olan sosyal hizmet uzmanları da bu yasanın çıkması için baskı unsuru oluşturucu bir mekanizma olarak bu mücadelenin içinde olması gerekmektedir.

Engelli bireylerin büyük bir çoğunluğunun eğitim düzeylerinin düşük olması nedeniyle istihdam hizmetlerinden dışlandığı veya vasıfsız işlere mahkûm edildiği görülmektedir. Bu aşamada engellilerin haklarını öğrenerek öz-savunuculuk işlevlerini yerine getirmeleri gerekmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarınınsa engelli bireylere mesleki rolleriyle yol göstermeleri gerekmektedir. Böylece danışmanlık, kaynak yönetimi ve eğitim işleviyle güçlendirilen engelli bireylerlerin gelecekleri hakkında da muktedir kılıcı hale getirilebileceği söylenebilir. Bu nedenle istihdam

sonrası engellilere yönelik eğitimlerin, mesleki eğitim ve işbaşı eğitimleri şeklinde kurgulanmasının uygun olacağı söylenebilir.

Çalışan engellilerin mesleki eğitim ve rehabilitasyon kapsamında ihtiyaç alanları ayrıntılı bir çalışmayla deklare edilmelidir. İŞKUR tarafından sunulan mesleki eğitim ve rehabilitasyon çalışmalarının yapılan bu çalışma bulgularıyla revize edilmesi fayda sağlayacaktır.

Engelli bireylerin girişimcilik faaliyetleri desteklenmesine yönelik önlemler alınmalıdır. Sadece engelli girişimciliğini destekleyen bir kamu mekanizmasının olması ve yalnızca şirketlerin kurulması aşamasında değil her süreçte engelli bireylere teşvik sağlanması düzeyinde fayda sağlanacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Adler A. İnsanı Tanıma Sanatı. Say Yayınları: İstanbul; 2012.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması Türkiye İstatistik Kurumu Ankara; 2010.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. Otizm Spektrum Bozukluğu Aile Bilgilendirme Rehberi. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü: Ankara; 2014a.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. İşgücü Piyasasının Engelliler Açısından Analizi. Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü: Ankara; 2014b.

Akbulut S. Gerçekten Eşit Miyiz? Acı (ma), Zayıf Gör (me) ve Yok Say (ma) Ekseninde Engelli Ayrımcılığı. İçinde: Çayır K, Ayan Ceyhan M, (eds.). Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar İstanbul Bilgi Üniversitesi: İstanbul; 2012.

Akçamete G. Üniversitedeki Bedensel Engelli Gençlerin Kendini Kabulle İlgili Yaygın Sorunları. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. 1992; 25(2): 447-462.

Akgeyik T. İnsan Kaynakları Yönetimi Boyutuyla Kurumsal Sosyal Sorumluluk:(Bir Alan Araştırması). Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi. 2007; (52): 65-106.

Alim K, Bozkur B. Kadercilik Eğilimi İle Özyeterlik İnancı Ve Savunma Mekanizmaları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Ege Eğitim Dergisi. 2017; 18(1): 124-145.

Alkan Meşhur F. Engellilerin Bir İstihdam Seçeneği Olarak Tele Çalışma; Modellenmesi ve Modelin Kent Planlama Açısından İrdelenmesi. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Doktora Tezi. Konya, 2006.

Altuntaş B, Atasü Topcuoğlu R. Engelli Hakları, Bakım Güvencesi ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı İş Bölümü Çerçevesinde Evde Bakım Hizmeti. 6 Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu. Anadolu Üniversitesi: Eskişehir; 2014, s: 13-14.

Altuntaş B. Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Politika. 2016. Nobel Yayın Dağıtım: Ankara; 2016.

Arıkan Ç. Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi. 2002a; 2(1): 11-25.

Arıkan Ç. Sosyal Model ve Sosyal Hizmet Uygulamaları. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi 2002b; 2(2): 57-66.

Arslan H, Altıntaş G. Engellilerin Çalışma Yaşamına Katılımını Arttırarak Toplumla Kaynaşmalarını Sağlamayı Hedefleyen Bir Model Önerisi. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsu Dergisi. 2014; 5(2): 165-186.

Arslantaş HA, Ergeç EH, Kaya İ, Polat M, Turan S, Yıldız Ö. Sosyal Sorunlar. Anadolu Üniversitesi: Eskişehir; 2015.

Aslan A, Kaya NÇ. Proje Temelli Kalkınmaya Eleştirel Yaklaşım: Muş İli Örneği. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 2018; 6(2): 269-278.

Atak H, Taştan N. Romantik İlişkiler ve Aşk. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar. 2012; 4(4): 520-546.

Ayan DM, Aydın AT, İnaltekin E, Opçin E, Özaydın C, Özalkan B. Engelsiz Yaşam. 16Öğrenci Sempozyumu Çalışma Grubu. Başkent Üniversitesi: Ankara; 2014.

Ayan S. G-20 Süreci ve Aktif İstihdam Politikaları: Uygulamaların Değerlendirmesi. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Dış İlişkiler ve Yurt Dışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi. Ankara, 2014.

Ayaz S, Efe ŞY, Korukluoğlu S. Jinekolojik Kanserli Hastaların Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyleri ve Etkileyen Faktörler. Turkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences. 2008; 28(6): 880-885.

Aydemir E. İnsan Kaynakları Yönetimi Yaklaşımlarında Özürlü Dostu Yeni Bir Model Önerisi (Küçükçekmece Belediyesi Üzerine Bir Çalışma). Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi. 2013; 15(1): 107-130.

Aykara A, Çelik G. Fiziksel Engelli Birey Olmak:Varoluşçu Bir Bakış. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi. 2011; 11(2): 5-18.

Aysen T, Yusuf A, Bedir E, Özaydın MM, Metin B. Sosyal Politika. İçinde: Oral A İ, Şişman Y, (eds.). Sosyal Politika. Anadolu Üniversitesi Eskişehir; 2014.

Aytaç S. İstihdam ve Koruma Alanı Yaratmak Üzere Özürlüler İçin Sosyal Yaşam Merkezi Projesi. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi. 2005; (49): 125-158.

Aytaç S, Dursun S. Çalışma Yaşamında Özel Gruplar. Ekin Yayınları: Bursa; 2017.

Aytül Çakmak Z, Ebru Çiftçi G. Akademik Personelin Engelli Bireyin İstihdamına İlişkin Görüşleri Üzerine Bir Araştırma. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi 2010; 10(1): 67-83.

Baldemir E. Engellilerin Sosyo-Ekonomik Durumları Üzerine Bir Araştırma (Muğla Örneği). Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 2007; 12(1): 117-126.

Barton L, Armstrong F. Disability, Education and İnclusion: Cross-Cultural İssues and Dilemmas. İçinde: Albrecht G L, Seelman K, Bury M, (eds.). Handbook of Disability Studies. SAGE Publications Ltd; 2001.

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı. 1.Özürlüler Şurası Ön Komisyon Raporları. Ankara; 1999.

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı. Toplumda Özürlülük Algısı. Ankara; 2009.

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı. Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı: Ankara; 2010.

Baykara Acar Y, Acar H. Sistem Kuramı-Ekolojik Sistem Kuramı ve Sosyal Hizmet: Temel Kavramlar ve Farklılıklar. Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını. 2002; 13(1): 29-35.

Beretz EM. Hidden Disability and An Academic Career. Academe. 2003; 89(4): 51-55.

Berger J. Görme Biçimleri. Metis Yayınları: İstanbul; 1986.

Berkün S. Özürlülerin İstihdamında Ev Esaslı Tele Çalışma (Evde Tele Çalışma): Bursa İli Belediyelerden Örnekler. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve

Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı, DoktoraTezi. Ankara, 2013.

Besiri A. Yoksulluk Ekseninde Engellilerin Eğitimi. TBB Dergisi. 2009; 83: 353-374.

Braddock DL, Parish SL. History of Disability. Handbook of Disability Studies. 2001, s: 11.

Buğra A, Candas A. Change and Continuity Under An Eclectic Social Security Regime: The Case Of Turkey. Middle Eastern Studies. 2011; 47(3): 515-528.

Burcu E. Özürlülük Kimliği ve Etiketlemenin Kişisel ve Sosyal Söylemleri. Edebiyat Fakültesi Dergisi. 2006; 23(2): 61-83.

Burcu E. Türkiye'deki engelli bireylere ilişkin kültürel tanımlamalar: Ankara örneği. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi. 2011a; 28(1): 37-54.

Burcu E. Türkiye'deki Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamalar: Ankara Örneği. Edebiyat Fakültesi Dergisi. 2011b; 28(1): 37-54.

Burcu E. Türkiye'de Engelli Bireylerin Dezavantajlı Konumlarına Engellilik Sosyolojisinin Eleştirel Tavrıyla Bakmak. Toplum ve Demokrasi Dergisi. 2017; 11(24): 107-125.

Bursa D. Fiziksel Engelli Bireylerde Depresyon ve Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Düzeyi. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Konya, 2010.

Buz S, Karabulut A. Ortopedik Engelli Kadınlar: Toplumsal Cinsiyet Çerçevesinde Bir Çalışma. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 2015; (7): 25-45.

Büber B, Kars B, Gülsün M, Nergizci M. Şizofreniye Yönelik Damgalamanın Önlenmesinde Sosyal Hizmet Müdahaleleri Bağlamında Sosyal Politika Önerileri. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi 2015; 14/15(1): 35-51.

Camkurt MZ. 2022 Sayılı Kanuna Göre Engelliliğin Tespiti ve Engelliliğe Dayalı Aylıkların Bağlanması İşlemleri. Mali Çözüm Dergisi. 2013; 119: 79-116.

Canbulut M, Atik D. Modern Toplumda Etiketlenme: Engelli Bireyler ve Pazarlama. İçinde: Babaoğul M, Buğday E B, Şener A, (eds.). Tüketici Yazıları Hacettepe Üniversitesi Tüketici Pazar-Araştırma-Danışma Test ve Eğitim Merkezi: Ankara; 2016, s: 150.

Candaş A, Buğra A, Yılmaz V, Günseli S, Yakut Çakar B. Türkiye'de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış. Boğaziçi Üniversitesi İstanbul; 2010.

Cangür Ş, Civan G, Çoban S, Koç M, Karakoç H, Budak S, İpekçi E, Ankaralı H. Düzce İlinde Bedensel ve/veya Zihinsel Engelli Bireylere Sahip Ailelerin Toplumsal Yaşama Katılımlarının Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi. Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi. 2013; 3(3): 1-9.

Cankurtaran Ö, Beydili E. Ayrımcılık Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulamasının Gerekliliği Üzerine. Journal of Society & Social Work. 2016; 27(1): 145-159.

Ceritli İ, Ceyhan MS. Bartın'da Engellilerin Tespiti ve Analizi. Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi: Bartın; 2015, s: 21.

Cılga İ. Özürlülerin Yaşam Kalitesi. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi. 2001; 1(1): 79-89.

Connolly WE. Kimlik ve Farklılık. Ayrıntı Yayınları: İstanbul; 1995.

Creswell JW. Nitel Araştırma Yöntemleri Siyasal Kitap: Ankara; 2014.

Cutrona CE. Social Support in Couples: Marriage As A Resource in Times Of Stress. Sage Publications: London; 1996.

Çağlar S. Uluslararası Hukuk ve Türk Hukuk Sisteminde Engellilerin Eğitim Hakkı ve Devlet Yükümlülükleri. Beta Yayınları: 2009.

Çağlar S. Engellilerin Erişebilirlik Hakkı ve Türkiye'de Erişebilirlikleri. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 2012; 61(2): 541-598.

Çaha H. Engellilerin toplumsal hayata katılmasına yönelik politikalar: Türkiye, ABD ve Japonya Örnekleri. İnsan & Toplum Dergisi. 2016; 5(10): 123-150.

Çakmak Güleç H. Özel Sınıflara ve Kaynaştırılmış Sınıflara Devam Eden İlkokul Düzeyindeki Eğitilebilir Zihinsel Engelli Çocuklarla Engelli Olmayan Çocukların Benlik Kavramlarının Karşılaştırılması. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi. Ankara, 1999.

Çetin H. Türkiye'de Bakıma Muhtaç Engellilere Yönelik Sosyal Hizmet Politikaları ve Bütçelere Yansıması. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi 2011; 11(1): 29-42.

Danış Z. Davranış Bilimlerinde Ekolojik Sistem Yaklaşımı. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi. 2006; 3(9): 45-53.

Darıyemez M. Sosyal dışlanma bağlamında engellilerin çalışma hayatından soyutlanması: Antalya örneği. Süleyman Demirel Üniveristesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2012.

Davis LJ. The Disability Studies Reader. Routledge: New York; 2016.

Demir AZ, Eliöz M. Engelli Bireylerin Eğitim ve İstihdamı İçin Bir Model Önerisi. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi. 2016; 4(33): 76-90.

Demir M. İş yaşamında ayrımcılık: Turizm sektörü örneği. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi. 2011; 8(1): 760-784.

Demirbilek S, Uluğtekin NM. İş ve Meslek Danışmanları Açısından Dezavantajlı Grupların İstihdamı ve Sosyal İçerme. 2 Uluslararası İş ve Meslek Danışmanlığı Kongresi İŞKUR: Antalya; 2014, s: 31.

Demirdizen Ö. Sosyal Güvenlik Sistemimizde Engelli Sigortalılara Sağlanan Pozitif Ayrıcalıklar. Mali Çözüm Dergisi. 2014; (123): 177-183.

Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, Özürlüler İdaresi Başkanlığı. Türkiye Özürlüler Araştırması Ankara; 2004.

Dey I. Qualitative Data Analysis: A User Friendly Guide For Social Scientists. Routledge: New York; 2003.

Doğan T. Psikolojik Belirtilerin Yordayıcısı Olarak Sosyal Destek ve İyilik Hali. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi. 2016; 3(30): 30-44.

Duman S, Baştuğ G, Taşğın Ö, Akandere M. Bedensel Engelli Sporcularda Kendine Güven Duygusu ile Yaşam Doyum Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. International Journal of Human Sciences. 2011; 8(1): 1364-1373.

Durmaz Ş. Engellilik ve İşgücü Piyasası İlişkisi. Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 2017; 8(15): 249-276.

Durugönül E. Sosyal Hareket ve Engellilik. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi 2004; 4(1): 39-45.

Duyan V, Sayar ÖÖ, Özbulut M. Sosyal Hizmeti Tanımak ve Anlamak: Sosyal Hizmet Uzmanları ve Sosyal Hizmet Alanında Çalışanlar İçin Bir Rehber. Öncü Basımevi: Ankara; 2008.

Duyan V. Sosyal Hizmet: Temelleri, Yaklaşımları, Müdahale Yöntemleri. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği: Ankara; 2010.

Dünya Sağlık Örgütü. Dünya Engellilik Raporu Yönetici Özeti. İsviçre; 2011.

Erdoğan İ. İşletme Yönetiminde Örgütsel Davranış. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları: İstanbul; 1996.

Erdugan FE. Türkiye'de Özürlü Yoksulluğu ve Mücadele Politikalarının Değerlendirilmesi: Ankara-Keçiören Örneği. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı: Ankara; 2010.

Ergüden AD. Sosyal Dışlanma Açısından Bedensel Engelli Bireylerin Yaşantılarının İncelenmesi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilimdalı, Yüksek Lisans Tezi. Ankara, 2008.

Erken B. Anayasal Çerçevede Türkiye'de Çalışma Hakkı. Çalışma Dünyası Dergisi. 2013; 1(2): 66-84.

Eylen Özyurt B. Kanser Hastalarının Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyine İlişkin Betimsel Bir Çalışma. Kriz Dergisi. 2007; 15(1): 1-15.

Gedik Z, Toker H. Üniversite Öğrencilerinin Engelli Bireylere Yönelik Tutumları ve Sosyal Beğenirlik Düzeyleri. Yükseköğretim ve Bilim Dergisi. 2018; 8(1): 111-116.

Genç Y, Çat G. Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi. Akademik İncelemeler Dergisi. 2013a; 8(1): 363-393.

Genç Y, Çat G. Engellilerin istihdamı ve sosyal içerme ilişkisi. Akademik İncelemeler Dergisi (AID). 2013b; 8(1): 363-394.

Genç Y. Engellilerin Sosyal Sorunları ve Beklentileri. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi. 2015; 35(2): 65-92.

Göçmen S, Hüseyinli N, Nasibov D. Çalışma Yaşamında Engelli Haklarına İlişkin Yasal Düzenlemeler ve Engellilerin Haklara İlişkin Farkındalıkları. İnsan ve Toplum Bilim Araştırmaları Dergisi. 2017; 6(6): 138-152.

Gökbay İZ, Ergen A, Özdemir N. Engelli Bireylerin İstihdamına Yönelik Bir Vaka Çalışması:"Engelsiz Eğitim". Öneri Dergisi. 2011; 9(36): 01-08.

Göksal E, Pala K. Yaşlılarda Sağlık Hizmetlerine ve Sosyal Hizmetlere Erişim Sorunları. Türkiye Halk Sağlığı Dergisi. 2015; 13(1): 83-86.

Gönülaçan A. Engelli İstihdamına Yönelik İşveren Tutumları: Trabzon Örneği. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 2016; 16(3): 111-130.

Göregenli M. Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık. Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar. 2012, s: 175-187.

Görgü E. 3-7 Yaş Arası Otistik Çocuğa Sahip Olan Annelerin Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyleri ile Depresyon Düzeyleri Arasındaki İlişki. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, 2005.

Gündüz GS. Sosyal İçerme Politikalarının Uygulanmasında Kamu İstihdam Kurumlarının Rolü. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi. Ankara, 2007.

Güneş H, Aktaş İ, Konuk Ö, Şahsuvaroğlu T. Engelsiz Türkiye İçin: Yolun Neresindeyiz? Mevcut Durum ve Öneriler. Sabancı Üniversitesi: İstanbul; 2013, s: 174-227.

Güney S. Davranış Bilimleri. Nobel Yayınları: Ankara; 2015.

Güngör E. Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak. Ötüken Neşriyat: 2000.

Güngör F, Güneş G. Dünya'daki Gelişmeler Paralelinde Türkiye'de Değişen Özürlülük Politikaları. Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 2012; 2(3): 25-44.

Hamurcu P, Öner C, Telatar B, Yeşildağ Ş. Obezitenin Benlik Saygısı ve Beden Algısı Üzerine Etkisi. Türk Aile Hekimleri Dergisi. 2015; 19(3): 122-128.

Hekimler O. Yoksulluk Mu Yoksunluk Mu? Sosyal Dışlanma Üzerine Bir Değerlendirme. Tekirdağ SMMM Odası Sosyal Bilimler Dergisi. 2012; (1): 1-28.

Hendricks D. Employment and Adults With Autism Spectrum Disorders: Challenges and Strategies For Success. Journal of Vocational Rehabilitation. 2010; 32(2): 125-134.

Hüseyinli N, Göçmen S. Engelli Çalışma Kültürünün Cinsiyet Bağlamında Değerlendirilmesi İnsan ve Toplum Bilim Araştırmaları Dergisi. 2017; 6(6): 254-270.

İçağasıoğlu Çoban A. Gelişim Dönemlerine Göre Özürlülüğün Etkisi. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi. 2003; 3(1-2): 39-55.

İçağasıoğlu Çoban A. Engellilere Yönelik Hizmetlerin Sunumunda Yaşam Kalitesi Yaklaşımının Önemi. Ufkun Ötesi BİIim Dergisi. 2008; 8(1-2): 47-58.

İl S. Bağımsız Yaşam Modeli, Özürlülük ve Sosyal Hizmet. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi 2002; 2(2): 57-66.

Işıkhan V. Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Aileler ve Sosyal hizmet. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi. 2006; 6(1): 28-46.

Jacoby A, Gorry J, Baker GA. Employers Attitudes To Employment Of People With Epilepsy: Still The Same Old Story? Epilepsia. 2005; 46(12): 1978-1987.

Kahraman A, Çınar S, Pınar R. Hemodiyaliz Hastalarında Depresyon ve Algılanan Sosyal Destek Düzeylerinin İlişkisi. Türk Nefroloji Diyaliz ve Transplantasyon Dergisi. 2006; 15: 130-133.

Kalkınma Bakanlığı. Onuncu Kalkınma Planı. Kalkınma Bakanlığı: Ankara; 2014.

Kaner S. Ortopedik Engelli ve Engelli Olmayan Erkek Ergenlerde Benlik Saygısı ve Beden İmajı. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi. 2000; 2(4): 13-22.

Kara B. Türkiye'de Engelli Bireylerin Yasal Hakları ve Uygulamadaki Yeri. International Journal of Social Science. 2016; (48): 249-260.

Karataş K. Engellilerin Toplumla Bütünleşme Sorunları: Bir Sosyal Politika Yaklaşımı. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi. 2002a; 2(2): 43-55.

Karataş K. Özürlülere Yönelik Ayrımcılık ve Ayrımcılıkla Savaşım. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi. 2002b; 2(1): 1-10.

Kayacı E. Özürlüler İçin Verimli Bir İstihdam Politikası Oluşturulması. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi. Ankara, 2007.

Keçeci G. Makro Sosyal Hizmet Uygulamasında Kullanılan Modeller,Teknikler ve Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rolleri. Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi 2017; 28(1): 187-201.

Kennedy J, Olney M. Job Discrimination İn The Post-ADA era: Estimates From The 1994 and 1995 National Health Interview Surveys. Rehabilitation Counseling Bulletin. 2001; 45(1): 24-30.

Kesgin B. Engellilere Yönelik Yerel Sosyal Politikalar. Çağdaş Yerel Yönetimler. 2014; 23(4): 1-15.

Kızılaslan A, Zorluoğlu SL, Yüce A, Sözbilir M. Yeti Yitimi Modellerinin Tarihsel Süreci. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 2016; 16(1): 183-197.

Kızılçelik S. Küreselleşme Beden ve Şizofreni. Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi. 2003; 25(4): 89-94.

Kocabaş F, Şişman Y, Yazıcı B. Özürlülerin Çalışma Yaşamına Katılma Gereği ve Türkiye'de Bu Bağlamda Uygulanan Sosyal Politikaların Genel Bir Değerlendirmesi-

Kota Yönteminin Uygulanmasına İlişkin Bir Eskişehir Örneği. Anadolu Üniversitesi: Eskişehir; 2011.

Koçman A, Tufan İ. Engellileri Nasıl Aramıza Alabiliriz? Ufkun Ötesi Bilim Dergisi 2005; 5(2): 30-34.

Kolat S. Avrupa Birliği Sosyal Politikası Çerçevesinde Özürlülere Yönelik Ayrımcılıkla Mücadele ve Türkiye'deki Yansımaları. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı: Ankara; 2010.

Koray M, Topçuoğlu A. Sosyal Politika. İmge Kitapevi: 1987.

Köksal A. Türkiye'de Engelli İstihdamı ve Bir Araştırma. Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan Kaynakları Yönetimi, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, 2010.

Köten E, Erdoğan B. Engelli Gençler, Sosyal Dışlanma ve İnternet İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları: İstanbul; 2014a.

Köten E, Erdoğan B. Sosyal Dahil Etme Adı Altında Sosyal Dışlanmanın Yeniden Üretimi: Engelli Gençler ve İnternet. İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları: İstanbul; 2014b.

Kurt E, Özdilli K, Yorulmaz H. Romatoid Artrit'li Hastalarda Beden İmajı ve Benlik Saygısı. Nöropsikiyatri Arşivi. 2013; 50(3): 202-208.

Kuş E. Nicel-nitel araştırma teknikleri: sosyal bilimlerde araştırma teknikleri: Nicel mi? Nitel mi? Anı Yayıncılık: 2007.

Kuşat A. Psikolojik Bir Olgu Olarak Kendini Aldatma ve Dini İnançla İlişkisi. Dini Araştırmalar. 2000; 3(8): 97-776.

Küçükali A. Engellilere Uygulanan Sosyal Politikaların Değerlendirilmesi: Atatürk Üniversitesi Örneği. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 2014; 4(1): 59-86.

Laçiner Ö, Şen M, Ocak E, Erdoğan N, Çiğdem A, Can K, Bora A. Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğun Toplumsal Görünümleri. İletişim Yayınları: İstanbul; 2007.

Leung L. Validity, Reliability, and Generalizability in Qualitative Research. Journal of Family Medicine and Primary Care. 2015; 4(3): 324-327.

Leyla A, Bilgin KU. Dezavantajlı Grupların İstihdama Katılmaları: G20 Ülkelerindeki Başarılı Uygulamalar. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi. Ankara, 2014.

Mamatoğlu N. Türkiye'de Engelli İstihdamının Genel Görünümü: İşveren Gözüyle Engelli İstihdamını Artırma Konusunda Önerilen Politikalar Alternatif Politika. 2015; 7(3): 524-561.

Mamatoğlu N, Yaşın Dökmen Z, Yıldırım F. İşyerinde Engelliye Yönelik Tutumlar Ölçeği. Edebiyat Fakültesi Dergisi. 2015; 32(2): 183-2004.

Marşap A. Özürlülerin Sosyal ve Toplumsal Hayata Uyum Sürecinde Öğrenen Örgüt Kültürünün Güçlendirilmesi. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi 2002; 2(1): 69-78.

Mayer SE. What is a" disadvantaged Group"? Rainbow Research: 1980.

Meşe İ. Engelliliği Açıklayan Sosyal Model Nedir? Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi. 2014; 14(33): 79-92.

Murat S. Genel Olarak Özürlülere Yönelik Çalışmalar ve İsmek Örneği. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi. 2009; (56): 21-89.

Mutluoğlu L. Örgün Mesleki Eğitim ve Çıraklık Eğitimi İçerisinde Özürlülerin Mesleki Eğitimi. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Uzmanlık Tezi. Ankara 2001.

Neuman WL. Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar. Yayın Odası: Ankara; 2006.

Neuman WL. Toplumsal araştırma yöntemleri: nitel ve nicel yaklaşımlar: 1. cilt. Yayınodası: 2009.

Odabaşı F, Seven H. Yoksullukla Mücadelede İstihdamın Rolü. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi. Ankara, 2009.

Okur N, Erbil Erdugan F. Sosyal Haklar ve Özürlüler: Özürlülük Modelleri Bağlamında Tarihsel Bir Değerlendirme. II Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu Denizli Üniversitesi: Denizli; 2010, s: 245-263.

Olçay Gül S. Engellilere Yönelik Tutumlar. Vize Yayınları: Ankara; 2012.

Oliver M. Disability and the Rise of Capitalism. The Politics of Disablement. Springer; 1990a, s: 25-42.

Oliver M. The İdeological Construction Of Disability. The politics of disablement. Springer; 1990b, s: 43-59.

Oran B. Siyasal Yaşama Katılımda Yeni Bir Perspektif Önerisi: Engellilik Bakış Açısı. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi 2011; 11(2): 19-36.

Oran B. Engellilerin Siyasal Yaşama Katılımını Sağlamada Bir Makul Düzenleme Yöntemi Olarak Kota Sistemini Engelli Bakış Açısıyla Yorumlamak. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi 2012; 12(1): 64-82.

Orhan S. Türkiye'de Özürlü Dostu İstihdam Politikaları (Durum Analizi ve Öneriler). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Ankara; 2013.

Orhan S. Türkiye'de Engellilerin Bilinç Düzeyi: Engellilere Sunulan İstihdam Hakları Üzerinden Bir Araştırma. Bilgi Dergi. 2015; 17(2): 73-89.

Öngören B. Ssosyolojik Açıdan Sağlıklı Beden İmgesi. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi. 2015; (34): 25-45.

Öz CS, Orhan S. Özürlü İstihdam Yöntemlerinin Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme. Çalışma İlişkileri Dergisi. 2010; 3(2): 36-48.

Özbulut M, Sayar ÖÖ. Bir Sosyal Dışlanma Fotoğrafı: Engelli Bireylerin Toplumla Bütünleştirilmesine Yönelik Tespit, Bilgilendirme ve Veri Tabanı Oluşturma Çalışması (ÖZVERİ-Malatya) Projesi Araştırma Sonuçları. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi. 2009; 17(17): 59-76.

Özgen E. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramı ve Çalışan Memnuniyetine Etkisi. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi. 2007; 8: 1-6.

Özgökçeler S, Alper Y. Özürlüler Kanunu'nun Sosyal Model Açisindan Degerlendirilmesi*/An Assessment of The Turkish Disability Act in View of Social Model. Business and Economics Research Journal. 2010; 1(1): 33.

Özgökçeler S, Bıçkı D. Özürlülerin Sosyal Dışlanma Boyutları: Bursa ve Çanakkale Örneklerinden Yansıyanlar. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu. Denizli; 2010.

Özkazanç S, Fahriye Nihan ÖS. Ulaşım Perspektifinden Sosyal Dışlanma Kavramının Değerlendirilmesi. Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi. (1): 10-18.

Özsoy Y, Özyürek M, Eripek S. Özel Eğitime Giriş. Karatepe Yayınları: Ankara; 1992.

Öztabak MÜ. Engelli Bireylerin Yaşamdan Beklentilerinin İncelenmesi. FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi. 2017; (9): 355-375.

Öztürk M. Türkiye'de Engelli Gerçeği MÜSİAD: İstanbul; 2012.

Öztürk M. Hayata Renk Katanlar "Engelli Gruplar". İlke Yayıncılık: 2013.

Özürlüler İdaresi Başkanlığı. Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması. Yorum Basın Yayın, Ankara. 2010.

Paterson K, Hughes B. The Social Model Of Disability and The Disappearing Body: Towards A Sociology Of İmpairment. Overcoming disabling barriers. Routledge; 2006, s: 101-117.

Pıçakçıefe M, Erbaş E. Çalışma Yaşamında Engelli Çalışanlar. Çalışma Yaşamıyla İlgili Özel Konular-2. 45.

Randolph DS, Andresen EM. Disability, Gender, and Unemployment Relationships in The United States From The Behavioral Risk Factor Surveillance System. Disability & Society. 2004; 19(4): 403-414.

Sapancalı F. Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri. Çalışma ve Toplum. 2005; 3: 51-70.

Saraç H. Engellilerin İstihdamda Yaşadığı Zorluklar ve Sivas İlinde Engellilerin Engel Durumuna Göre İşe Yerleşme Oranı

2 Uluslararası İş ve Meslek Danışmanlığı Kongresi Antalya; 2014, s: 214.

Sarı M, Cenkseven F. İlköğretim Öğrencilerinde Okul Yaşam Kalitesi ve Benlik Kavramı. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi. 2008; 5(2): 1-16.

Sart ZH, Barış S, Sarıışık Y, Düşkün Y. Engelli Olan Çocukların Türkiye'de Eğitime Erişimi: Durum Analizi ve Öneriler. UNİCEF: İstanbul; 2016.

Satman C. Fiziksel Aktivitenin Engelli Kişilerdeki İyi Olma Hali ve Özsaygıya Dair Olumlu Etkileri. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi 2011; 11(2): 37-50.

Schriner K. A Disability Studies Perspective On Employment Issues and Policies For Disabled People: An International View. Handbook Of Disability Studies. 2001, s: 642-662.

Schrıner K. Sakatlık Çalışmaları Perspektifinden Sakat İstihdamı Sorunları ve Politikaları: Bir Uluslararası Yaklaşım. Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak. Koç Üniversitesi Yayınları: İstanbul; 2011, s: 269-299.

Seyyar A. Özürlülere Adanmış Sosyal Politika Yazıları. Adapazarı Büyükşehir Belediyesi: Adapazarı; 2006.

Shakespeare T. The Social Model Of Disability. The Disability Studies Reader. 2006, s: 197-204.

Sheafor BW, Horejsi CJ. Sosyal Hizmet Uygulaması Temel Teknikler ve İlkeler. Nika Yayınevi: Ankara; 2014.

Siebers T. Disability in Theory: From Social Constructionism To The New Realism Of The Body. American Literary History. 2001; 13(4): 737-754.

Şenyurt Akdağ A, Tanay G, Özgül H, Kelleci Birer L, Kara Ö. Türkiye'de Engellilik Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu. İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Uygulama ve Araştırma Merkezi: İstanbul; 2010.

Şimşek H, Yıldırım A. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Şeçkin Yayıncılık: Ankara; 2016.

Şişman Y. Türkiye'de Özürlülere Yönelik Yasal Düzenlemeler. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi. 2011; (60): 169-221.

Taşkın EO. Ruhsal Hastalıklarda Damgalama ve Ayrımcılık. Stigma Ruhsal Hastalıklara Yönelik Tutumlar ve Damgalama. 2007; 1: 17-30.

Thomas C. Disability theory: Key Ideas, Issues and Thinkers. Disability Studies Today. Polity Press; 2002.

Topaloğlu H. Gölgedeki Bedenler: Bedenin İnşa Sürecinde Toplumsalın Etkileri. Alternatif Politika. 2010; 2(3): 251-276.

Topgül S, Yıldırım M. Engelli İstihdamına İlişkin İşverenlerin Tutum ve Algıları: Tokat örneği. Journal of Human Sciences. 2018; 15(2): 855-869.

True EM, Türel HS. Yapılı Çevrelerin Fiziksel Engelliler Yönüyle Kullanılabilirliği: İzmir Kenti Örneği. Artium. 2013; 1(1): 1-16.

Tufan İ. Türkiye'de Engellilik ve Engelli Olmak. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi 2004; 4(2): 81-88.

Tuna P. Kanserli Hastaların Benlik Saygıları Üzerine Bir Araştırma. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Ankara 1993.

Turan N. Birey ve Ailelerle Sosyal Hizmet. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği: Ankara 2012.

Turan S, Baktemur Z. Tanrı'nın Engeli mi Engelli Tanrı mı? Hıristiyan Geleneğinde Engellilik. Journal of Academıc Research In Relıgıous Scıences. 2018; 18(3): 229-233.

TÜİK. Nüfus Konut Araştırması. TÜİK: Ankara; 2011.

Türkdoğan O, Gökçe O. Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi. Çizgi Kitapevi: 2015.

Türküm S. Stresle Başaçıkma Biçimi, İyimserlik, Bilişsel Çarpıtma Düzeyleri ve Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutumlar Arasındaki İlişkiler: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma. Sosyal Bilimler Dergisi. 2001; 1(2): 1-16.

Uskun E. Çalışma Yaşamında Özel Politika Gerektiren Gruplar-Engelliler. Turkiye Klinikleri Public Health-Special Topic. 2017; 3(3): 181-191.

Uşan F. İş Hukukunda Sakat İstihdamı. Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Yayınları: 1999.

WHO. International Classification Of Functioning, Disability and Health: ICF. World Health Organization; 2001.

Winter JA. Toplumsal Bir Sorun Çözümleyici Olarak Özürlü Hakları Hareketinin Gelişimi. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı; 2004.

Yayman D, Çımat A. Türk Vergi Hukukunda Yer Alan Sakat ve Özürlülere Yönelik Vergisel Ayrıcalıklar. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 2012; 16(3): 297-321.

Yazan ÜM. Sosyolojik Açıdan Özürlüler. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi. 1996; 8(8): 269-281.

Yiğit R. Öğretmen Adaylarının Öznel İyi Oluşu ile Sosyal Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. İlköğretim Online Dergisi. 2013; 12(2): 550-560.

Yıldırım B, Aslan H. İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet: Ortak Bir Kader Mümkün Mü? Nasıl Bir İlişki, Ne Çeşit Bir Etkileşim? Toplum ve Sosyal Hizmet. 2019; 30(2): 643-664.

Yıldırım H. Kamu ve Özel Sektörde Hizmet Veren Kurum ve Kuruluş Binalarının Engelli Bireylere Uygunluğunun İncelenmesi (Elazığ İl Örneği). Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi. 2016; 6(2): 179-203.

Yılmaz V. Engellilerin Eğitime Erişiminde Kamusal Sosyal Destek Programlarının Önemi. Engellilik ve Ayrımcılık: Eğitimciler için Temel Metinler ve Örnek Dersler. Karakök Akademi: İstanbul; 2015.

Yumşak Ş. Görme ve Ortopedik Engelli Ergenlerin Özsaygı Düzeyleri ile Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Ankara, 2004.

Yuvalı E. Çalışma Yaşamında Engellilerin Ayrımcı Muamelelerden Korunması. International Journal of Social and Economic Sciences (IJSES). 2014; (1): 52-57.

Zaim Gökbay İ, Ergen A, Özdemir N. Engelli Bireylerin İstihdamına Yönelik Bir Vaka Çalışması:"Engelsiz Eğitim". Öneri. 2011; 9(36): 1-8.

Zengin O, Altındağ Ö. Bir İnsan Hakları Mesleği Olarak Sosyal Hizmet. Toplum ve Sosyal Hizmet. 2016; 27(1): 179-190.

EKLER

EK 1. Enstitü Yönetim Kurulu Kararı

CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜMÜDÜRLÜĞÜ
YÖNETİM KURULU

Toplantı Tarihi: 27.01.2016 **Toplantı Sayısı: 02 Karar Sayısı: 27**

ENSTİTÜ YÖNETİM KURULU
ALINAN KARARLAR

19. Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Başkanlığının Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı'na kayıtlı aşağıda isimleri yazılı öğrencilerin tez önerilerinin, Etik Kurul Onayı alınması kaydı ile kabulüne **OY BİRLİĞİYLE** karar verildi;

Öğrenci Adı Soyadı	**Tez Başlığı**
Garip YOLCU	İzmir'de Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Sosyokültürel Uyum Süreci Üzerine Bir İnceleme
Firdes ÇAĞLAYAN	Kadın Konukevinde Kalan Kadınların Yaşadıkları Şiddet ile Aile İşlevleri Algıları Arasındaki İlişki (İzmir Örneği)
Sedat AKKUŞ	Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İnşa Edilen Erkekliğin Kadına Yönelik Fiziksel Şiddet Uygulamasının Değerlendirilmesi: Manisa Örneği
Melike KILIÇ	Çalışma Yaşamında Bedensel Engellilerin Karşılaştığı Sorunlar ve Sosyal Hizmet
Nadir MAŞALACI	Evde Bakılan Bedensel Engellilerde Bakım Kalitesi ile Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişki

1

ENSTİTÜ YÖNETİM KURULU

Prof. Dr. Ayşe AKTAŞ	Müdür	
Yrd. Doç. Dr. Süheyla RAHMAN	Müdür Yardımcısı	
Yrd. Doç. Dr. Şebnem ŞENOL	Müdür Yardımcısı	İzinli
Prof. Dr. Necip KUTLU	Üye	
Doç. Dr. Mehmet GÖRAL	Üye	
Doç. Dr. Sezgi ÇINAR PAKYÜZ	Üye	
Özcan GERÇEKER	Raportör	

ASLININ AYNISIDIR
Özcan GERÇEKER
Ens.Sek.

Prof. Dr. A. AKTAŞ	Yrd. Doç. Dr. S. RAHMAN	Yrd. Doç.Dr. Ş.ŞENOL	Doç. Dr. M. GÖRAL	Prof. Dr. N. KUTLU	Doç. Dr. S. ÇINAR PAKYÜZ	Raportör Ö.GERÇEKER
Paraf	Paraf	İzinli	Paraf	Paraf	Paraf	Paraf

EK 2. Etik Kurul Onayı

T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURULU

KARAR TARİH / NO	23/06/2016 – 7/EK5						
ARAŞTIRMANIN ADI	"Çalışma Yaşamında Engellilerin Karşılaştığı Sorunlar ve Sosyal Hizmet"						
SORUMLU ARAŞTIRMACI	Melike KILIÇ						
ARAŞTIRMA EKİBİ	Melike KILIÇ – Yrd.Doç.Dr. Hakan BAYDUR – Yrd.Doç.Dr. Gülten UÇAN						
ARAŞTIRMANIN NİTELİĞİ	YÜKSEK LİSANS – DOKTORA TEZİ ☐ AKADEMİK AMAÇLI ☐						
KARAR BİLGİLERİ	Araştırma dosyası ile 22.06.2016 tarih ve E.48730 sayılı yazısı incelenmiş; Etik açıdan UYGUN OLDUĞUNA / ~~UYGUN OLMADIĞINA~~ oy birliği ile karar verilmiştir.						
Ünvanı/Adı /Soyadı		Araştırma İle İlişkisi Olan Üye	Toplantıya Katılmayan Üye	Ünvanı/Adı /Soyadı		Araştırma İle İlişkisi Olan Üye	Toplantıya Katılmayan Üye
Prof.Dr. Ayşe İLKER FEF Türk Dili ve Edebiyatı ABD.		☐	☐			☐	☐
Doç.Dr. Selhan ÖZBEY Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu		☐	☐			☐	☐
Doç.Dr. Tülin CANBAY İİBF Maliye ABD		☐	☒			☐	☐
Doç.Dr. C. Erdem HEPAKTAN İİBF İktisat ABD		☐	☐			☐	☐
Yrd.Doç.Dr. Kadir ADAMAZ Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü		☐	☐			☐	☐
Yrd.Doç.Dr. Nejdet BİLGİ FEF Tarih ABD.		☐	☐			☐	☐
Yrd.Doç.Dr. Papatya ALKAN GENCA FEF İngiliz Dili ve Edebiyatı ABD.		☐	☒			☐	☐
		☐	☐			☐	☐
		☐	☐			☐	☐

Etik Kurulumuzun kararı yukarıda belirtilmiştir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof.Dr. Ayşe İLKER
Başkan

EK 3.Kurum İzin Yazısı

T.C.
ADANA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ BAŞKANLIĞI
İnsan Kaynakları ve Eğitim Dairesi Başkanlığı

Sayı : 15158420.622.03- 3849/8858 26.04./2016
Konu : Melike KILIÇ

Melike KILIÇ
Atakent Mah.2281 Sk.7.Blok 3/5
Yüreğir/ADANA

İlgi : 21.03.2016 tarihli dilekçeniz.

İlgi dilekçeniz incelenmiş olup, "Engellilerin çalışma yaşamında karşılaştığı sorunlar ve sosyal hizmet ilişkisi" konulu tez çalışmanızla ilgili kurumumuzdaki engelli çalışanlarla görüşme yapmanız uygun görülmüştür.
Bilgilerinize rica ederim.

Siyami KÖKSAL
İnsan Kaynakları ve Eğitimi Dairesi Başkan V.

Adana Büyükşehir Belediyesi Reşatbey Mah. Atatürk Cad.
Seyhan / ADANA
E-posta: adana-bld.gov.tr
Tel: (0322) 455 35 00 Fax: (0322) 454 37 87

Ayrıntılı bilgi için: Handan SAK
E-posta:insankyn.hsak@adana.bel.tr
Tel: (0322) 455 36 82
Fax: (0322) 455 39 07

ADANA GİZERLER DAYANIKLI TÜKETİM MALZEME SANAYİ TİCARET ANONİM ŞİRKETİNE VE Gİ-TAŞ İNŞAAT MARKETÇİLİK TİC.VE SAN.A.Ş.

Kurumumuza müracaatınız tarafımızca değerlendirilmiştir. Talep ettiğiniz çalışmayı gerçekleştirebilmesinde herhangi bir engel bulunmamaktadır. Bu kapsamda kurumunuzun engelli kadrosunda istihdam edilen engelli çalışanlar ile yüz yüze görüşme yapmanızda bir sakınca yoktur.

08.04.2016

Hayri KARABULUT

EK 4. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Görüşmenin yapıldığı tarih

Görüşmenin;	**Başlangıç saati**	**Bitiş saati**
Görüşülen kişi		
Görüşme yeri		

Sosyo–Demografik Tanıma Soruları	**Doğum tarihi**
	Doğum yeri
	Kardeş sayısı
	Öğrenim durumu
	Medeni durumu
	Çocuk sayısı
	Mesleğiniz **(Şu anda yaptığınız iş nedir?**
	Sosyal güvenceniz nedir?

Engele İlişkin Sorular

1. Engel türünüz ve oranınız nedir?
2. Engeliniz nasıl oluştu?
3. Günlük hayatta engel durumunuzdan dolayı kullandığınız yardımcı araçlar var mı? Kullanıyorsanız bu araçlar hangileridir?

Sosyal Destek

4. Toplumsal yaşama yeterince katılabildiğinizi düşünüyor musunuz?
5. Aileniz, arkadaşlarınız ya da akrabalarınız toplumsal hayata katılmak için sizi destekliyorlar mı? Nasıl?
6. Çalıştığınız işten memnun musunuz?
7. İşe gidip gelirken ya da işinizde engelinizle ilişkili sorunlar yaşıyor musunuz?
8. Bu sorunları aşmanız konusunda ailenizden ya da iş arkadaşlarınızdan yardım alıyor musunuz?
9. Amirleriniz size engelinizle ilişkili olarak farklı davranıyorlar mı? Örneğin iş verirken sizi ayırırlar mı? Size verdikleri işin niteliği hakkında ne düşünüyorsunuz?

Sosyal Refah Hizmetlerinden Dışlanma

Eğitim

10. Aldığınız eğitimden memnun musunuz?
11. İstediğiniz alanda mı eğitim aldınız?

(Evet cevabını verirse; daha fazla eğitim almayı düşünüyor musunuz? Hangi alanda?

Hayır cevabını verirse; neden istediğiniz alanda eğitim alamadınız?)

İstihdam

12. Mesleğinizin size uygun olduğunu düşünüyor musunuz?
    a. Eğer uygun olmadığını düşünüyorsanız neden?
13. Hangi mesleği icra etmek isterdiniz? Neden?
14. Çalışma yaşamınızdan bahseder misiniz?
    a. Çalışmaya ne zaman ve nasıl başladınız?
    b. İşe girerken zorluk yaşadınız mı? Yaşadıysanız ne tür zorluklar yaşadınız?
    c. Şu an çalıştığınız işe nasıl girdiniz?
    d. Bu kurumdan önce iş deneyiminiz oldu mu? Ne tür işlerde çalıştınız?
15. İşe ilk girdiğinizde ne gibi zorluklar yaşadınız? Biraz bahseder misiniz?
    a. Yaşadığınız zorlukların ne kadarı engelinizle ilişkiliydi?
16. İşinizden ayrılmayı hiç düşündünüz mü? Neden?
17. İşinizi kaybetme korkusu hiç yaşadınız mı?

Ulaşım ve Erişilebilirlik

18. Şu an çalıştığınız işe ulaşım ve bina içinde erişim konusunda sıkıntı yaşıyor musunuz? Yaşıyorsanız bu sıkıntılar nelerdir?
19. Çalıştığınız kurumda engelliler için yeterince düzenleme yapılmış mıdır? Tek başına işinizin gerektirdiği her görevi başarabiliyor musunuz? İş arkadaşlarınızdan ya da başka birinden yardım almanız gerekiyor mu?
20. Çalıştığınız kurumda ne tür düzenekler ve eksiklikler vardır?
21. İş yerinizde işinizi yaparken destek alma ihtiyacı duyuyor musunuz? Hangi konularda en fazla desteğe ihtiyaç duyuyorsunuz?

Çalışma Yaşamı

22. Kamuda / Özel sektörde çalışmayı neden tercih ettiniz?
23. Kamuda/Özel sektörde engelli bir çalışan olmak zor mu? Neden?
24. Yaptığınız işin, size uygun olduğunu düşünüyor musunuz? Neden?
25. Engellilerin günlük 8 saat veya daha fazla süre ile çalışması hakkında ne düşünüyorsunuz?

26. Çalışma koşullarınızı bir engelli için uygun ve adil buluyor musunuz?

27. Maaşınızı yeterli buluyor musunuz? Giderlerinizin tamamını karşılayabiliyor musunuz?

28. Ücretlendirme konusunda işyerinizde size karşı bir ayrımcılık ya da haksızlık yapıldığını düşünüyor musunuz? Aldığınız ücret sizce adil mi?

29. Çalıştığınız kurumda yükselmek için ne yapılması gerekiyor? Sizce terfi edebilir misiniz?

30. İşinizde neyi nasıl yapacağınız konusunda kendinizi özgür hissediyor musunuz? İnisiyatif kullanabiliyor musunuz?

31. İşinizi nasıl tanımlarsınız? Monoton, heyecan verici, tatmin edici, yenilikçi gibi…

Çalışma Yaşamında Sosyal Destek

Ast-Üst İlişkisi

32. Üstünüzün size karşı olan davranışları nasıl? Herhangi bir olumsuz davranış ya da tutuma maruz kalıyor musunuz?

33. Üstlerinizle iş ilişkinizi nasıl tanımlarsınız? Katı, kuralcı, esnek, yakın gibi…

34. İşinizi yürütürken üstlerinizden destek almanız gerekiyor mu? Üstleriniz sizi destekliyor mu? Örnek verir misiniz?

Çalışma arkadaşları ile ilişkiler

1. Engelinizden dolayı çalışma arkadaşlarınız tarafından dışlandığınızı düşünüyor musunuz? Örnek verebilir misiniz?
2. Arkadaşlarınızın düzenlendiği organizasyonlara -örneğin; yemeklere vb.-davet ediliyor musunuz?
3. Arkadaşlarınız ile olan ilişkilerinizi nasıl tanımlarsınız? Yakın mısınız ya da mesafeli misiniz?
4. İşinizi yaparken iş arkadaşlarınızla işbirliği yapma, ekip halinde çalışma ihtiyacı duyuyor musunuz?

   a. Evet ise, sizce işinizde iş arkadaşlarınızla işbirliği olanaklarınız yeterli midir? Çalışma arkadaşlarınız sizi yeterince destekliyor mu? Ne tür bir destek almayı dilerdiniz?
5. İş yerinde çalışma arkadaşlarınızla iyi geçindiğinizi düşünüyor musunuz? Ne tür sorunlarla karşılaşıyorsunuz?

Kurumsal Destek

6. İş yerinizin çalışan engelli personeline ilişkin destek politikaları nelerdir?

7 Çalıştığınız kurumun size sağlamış olduğu ek sosyal olanak var mıdır? Var ise neler ve sizce yeterli mi? Ne gibi sosyal olanakların sağlanmasını istersiniz?

Sosyal Hizmet ve Yardımlar

1. Engeliniz nedeni ile yararlandığınız sosyal hizmetler var mı? Var ise nelerdir?

EK 5. Tez Çalışması Orjinallik Raporu

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS ORJİNALLİK RAPORU

SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Adı: ÇALIŞMA YAŞAMINDA ENGELLİLERİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR VE SOSYAL HİZMET

Tezime ilişkin 17/05/2019 tarihinde yapılan Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 5'dir.

Belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Tarih ve İmza
17.05.2019

Adı Soyadı : **Melike KILIÇ**
Öğrenci No : **141358003**
Anabilim Dalı : **Sosyal Hizmet**
Programı : **Yüksek Lisans**

DANIŞMAN ONAYI
UYGUNDUR.
(Doç.Dr.Hakan BAYDUR)

Açıklamalar

1-Tez Çalışması Orjinallik Raporu (TÇOR), TURNITIN İntihal Tespit Programı kullanımı için kişisel hesap alma hakkı bulunan tez danışmanları, Enstitülerde görevlendirilen personeller, Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nda görevlendirilen kütüphaneciler tarafından alınır.

2-Sayfa sayısı 400'den az olan tezler için tez savunmasından önce ve başarılı olması durumunda düzeltmelerden sonra olmak üzere 2 kez TÇOR alınır.(400 sayfadan fazla olan tezler 400 ve katları şeklinde bölünerek Turnitin veri tabanına yüklenmesi gerekmektedir. Bu gibi durumlarda benzerlik oranının hesaplanmasına ilişkin detaylı forma, kütüphane web sayfasında bulunan Turnitin kullanım kılavuzlarının altından erişilebilir.)

3-TÇOR, tezin yalnızca Kapak Sayfası, Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan kısmının tek bir dosya olarak intihal tespit programına yüklenmesi ile alınır.

Programa yükleme yapılırken Dosya Başlığı (document title) olarak tez başlığının tamamı, Yazar Adı (author's first name) olarak öğrencinin adı, Yazar Soyadı (author's last name) olarak öğrencinin soyadı bilgisi yazılır.

4- TURNITIN İntihal tespit programına yüklenen dosyanın süreçlenmesinde, ilgili programdaki filtreleme seçenekleri aşağıdaki şekilde ayarlanır: - Kaynakça hariç, - Alıntılar hariç, - 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 5 words)

5-***İsteğe bağlı ayarlar kısmından; "Ödevleri şuraya gönder?" seçeneği mutlaka DEPO YOK şeklinde işaretlenmesi gerekmektedir;*** aksi durumda aynı tezin ikinci kez yüklenmesi durumunda benzerlik %100 çıkacaktır ve depodan tezi silmek çok uzun süreç gerektirecektir.

6- Raporlama işlemi tamamlandıktan sonra, kaydedilmiş olan ekranın görüntüsünü sağ üst köşesinde yüzdelik sayı olarak belirtilen "benzerlik oranı," raporlamaya tabi tutulmuş olan dosyanın "toplam sayfa sayısı" ve raporlama işleminin yapıldığı "tarih" bilgisi, "Yüksek Lisans/Doktora Tez Çalışması Orjinallik Raporu" formuna işlenir.

7-***Benzerlik oranında tüm sorumluluk öğrenciye aittir.***

8-Tez savunma sınavı sonrasında başarılı bulunan öğrenci, tez savunma sınavı tarihi sonrasında tezde yapılmış muhtemel değişiklikleri içeren dosya kullanılarak alınmış ikinci bir intihal raporundaki bilgiler kullanılarak hazırlanmış ve tez danışmanı tarafından onaylanarak imzalanmış ikinci bir "Yüksek Lisans/Doktora Tez Çalışması Orjinallik Raporu'nu Enstitüye teslim etmekle yükümlüdür.

9-Turnitin Hakkında Bilgiler: http://kutuphane.cbu.edu.tr/turnitin.9370.tr.html

EK 6. Özgeçmiş

Adı	Melike	Soyadı	KILIÇ
Doğum Yeri	Amasya	Doğum Tarihi	26.03.1990
Uyruğu	T.C.	Tel	05077415049
E-Mail		melikeklc@yandex.com	

Eğitim Düzeyi

Derece	Mezun Olduğu Kurumun Adı	Mezuniyet Yılı
Lisans	Ankara Üniversitesi	2014
Lise	Abdülkerim Bengi Anadolu Lisesi	2008

İş Deneyimi

Görevi	Kurum	Süre (Yıl – Yıl)
Sosyal Hizmet Uzmanı	Edirne Merkez Toplum Sağlığı Merkezi	2 yıl

Yabancı Dilleri	Okuduğunu Anlama*	Konuşma*	Yazma*
İngilizce	Orta	-	Orta

Sayısal	Eşit Ağırlık	Sözel
ALES Puanı	78	71

Bilgisayar Bilgisi

Program	Kullanma Becerisi
Office	Orta

*Çok iyi, iyi, orta, zayıf olarak değerlendirilmiştir.

EK 7. Favori Görüşme Kaydı

M:Bana kendinizi tanıtır mısınız? İsminiz ne?

B2: İsmim B2.

M:Doğum tarihiniz kaç hocam?

B2:Iıı şimdi kimliğe göre söylersem 3 Ocak 1987, normalde kasım 1986'da doğdum ama iki ay için beni şey yapmışlar 3 Ocak 1987'de.

M: Hocam pekâlâ kardeş sayınız? Öğrenim durumunuz? Medeni durumunuz?

B2:Medeni durumum bekâr, öğrenim durumum lise mezunu fakat şu an açık öğretimden ilahiyat okuyorum. Önlisans daha bitmedi birinci sınıftayım. Üç ağabeyim var, en küçükleri benim; annem babam hayatta.

M:Hocam pekâlâ mesleğiniz ne? Şu anda yaptığınız?

B2:Şu anda ben tahsildar kadrosuyla atandım. ÖMSS sınavından 85 puan aldım, tahsildar kadrosunda atandım. İdare müdürlüğünde muhasebedeyim, muhasebeye bakıyorum.

M:Sosyal güvenceniz ne olarak geçiyor?

B2:Emekli sandığı.

M:Memursunuz?

B2:Evet, memurum.

M:Pekâlâ hocam engel oranınız kaç olarak geçiyor?

B2:Benim şu an %56 engel oranım.

M:Doğuştan mı?

B2:Doğuştan, evet hıhı. Dört aylıktan sonra fark etmişler. Diktikleri kıyafetlerin hepsinin kolu ve bacağı kısa gelince daha doğrusu ondan sonra fark etmişler. Ankara'ya Hacettepe'ye götürmüşler, ailem. Bakmışlar, demişler ki akondroplazi yani kollarda ve bacaklarda kısalık ve eğrilik. Yani normalde oturduğum zaman boyum normal insanlarla aynı fakat kollarımda, bacaklarımda kısalık var; vücuda orantısı.

M:Bir araç kullanmıyorsunuz günlük hayatta herhalde?

B2:Yok, çok şükür. Bastondu, şuydu, buydu herhangi bir şeyim yok. Araba ile gidip geliyorum.

M:Toplumsal yaşama yeterince katılabildiğinizi düşünüyor musunuz?

B2:Yani elimden geldiğince tabi çok şükür yani burada da rahatım kendime göre masa yaptırdım, sandalyem var. Yani çokta şey değil toplumdan geri kalmadım biraz bacaklarımda sıkıntı var, uzun yol yürüyemiyorum. Onu da vasıtayla halloluyor.

M:Pekâlâ aileniz, arkadaşlarınız, akrabalarınız toplumsal hayata katılmak için sizi destekliyor mu?

B2:Çok, çok ailemle çok iyiyim dediğim gibi özelliklede annem bebeklikten beri şey yaptı. Ben daha ilkokula daha başlamadım çok küçüktüm saçlarım uzunmuş, yolda gelip geçerken işte derlermiş cüce bakarlarmış daha doğrusu. Anne dermişim bunlar niye bana bakıyor dermişim, annemde saçımı okşarmış "kızım saçların çok güzel ya onun için bakıyorlar". Hani öyle yetiştim ben hiç zorluk çekmedim. Elhamdülillah, hani topluma kazandırdılar, bir evin içine hapsetmediler.

M:Ki o zamanın zamanında, şimdi daha görünür kılındı ama o zaman öyle değilmiş.

B2:Aynen, aynen…

M:Çalıştığınız işten memnun musunuz?

B2:Memnunum, Allah var burada da beni yormuyorlar masa başı sürekli işim zaten şey değil öyle bir sıkıntım yok yani; iş yerimden razıyım.

M:Hocam pekâlâ işi gidip gelirken engelinizle ilgili bir sorun yaşıyor musunuz?

B2:Şöyle işe gidip gelirken babam götürüp getiriyor. Sorunum şu ulaşım bizim evle burası arasında ters güzergâhta, yürüme mesafesi var onun içinde benim yürüme sıkıntım olduğu için babam götürüp-getiriyor. Yani ne olurdu? Bir servis olsaydı çok iyi olurdu, aslında yapsalardı çok çok iyi olurdu. Yani ne zamana kadar babam beni götürüp getirecek. Ehliyetimi adlımda daha henüz araya şey yapamadım işte ona da korkuyorum, yapabilir miyim? İşte benden başka kimse binemez, çok prosedürleri var.

M:Hocam paralel park yapabildiyseniz bence yapabilirsiniz. Şimdiki sistemle aldım da bende.

B2:İnşallah.

M: Bu sorunları aşmanız konusunda ailenizden, iş arkadaşlarınızdan özellikle yardım alıyor musunuz?

B2:Tabi bir sıkıntım oldu mu? Mesela arkadaşlarım hepsi olmasa da çoğundan yetişemediğim, alamadığım, yapamadığımı söylüyorum rahatlıkla hani kendim şeyim ıııı ne derler? Pozitifim yani birine bağlı kalma şeyim yok.

M:Pekâlâ hocam, amirlerinizin size engelinizle ilişkili farklı davranıyorlar mı? Hissediyor musunuz?

B2: Yok, hiç hissetmedim yok kesinlikle. Kıyamazlar onlar çok şey hani şey el bebek gül bebek büyüdüm.

M:İş verirken sizi ayırıyorlar mı? Hissediyor musunuz?

B2:İş verirken eeee mesela atıyorum tabi ki yetişemediğim, ulaşamadığım aslında gücüm yerinde çok şükür evde de ev işi yaparım. Yer silerim, makinelerim, süpürürüm şey değilimdir öyle hantal değilim. Yaparım, yorulsam bile yaparım yani burada da öyle ki amirimde benden çok memnun yani tabii ki ayrım olacak yani. Bu da benim şeyim yapmasa bile ben diyeceğim müdürüm yapamam ben bu işi.

M:Size verdikleri işin niteliği hakkında ne düşünüyorsunuz? Tatmin misiniz? Niteliğini siz sağlıyor musunuz?

B2:Denileni bire bir yerine getiriyorum o konuda bir eksikliğim yok. Daha da verseler yine yaparım seve seve sorun değil.

M:Çok çalışkansınız maşallah.

B2:Öyle şeyimdir.

M:Çalışma koşullarınızı bir engelli için adil buluyor musunuz? Uygun mu bu koşullar sizce?

B2:Yani dediğim gibi yani kendim için ayağımın altında tabure var. Yani hani ne dediysem yaptılar öyle çok şey değil. Diyorum ya tek sıkıntım servis keşke servis olaydı.

M:Onu ben şey söyleyeceğim hocam. Yani sizden topladığım şeyleri mesela biriside demişti ki bana aşağıda zemin kaygan, yürüyemiyorum.

B2:O evet, zemin kaygan. Bak bu gün, hafta sonu yeni bir ayakkabı aldım hani yeni olduğu için biraz şey oluyor ya tati tati yürüdüm; zorlandım (Gülüyor). Derzlerde bazen takılıp şey oluyoruz çünkü niye ıı ben ayağımı öne doğru atmıyorum farkında olmadan sürüye sürüye gittiğim için demek ki güçsüzlük var ki zaten bunu kabulleniyorum, yalandan bir şey olsa takılıveriyorum. Var arkadaşlara katılıyorum bu konuda.

M:Maaşınızı yeterli buluyor musunuz? Giderlerinizi tamamen karşılıyor mu maaşınız?

B2: Şimdi bekâr olduğum için tabii ki şu an yani şu koşullarda çok çok iyi. Yani devletimizin ayriyeten buranın da verdiği sosyal denge var, giyecek yardımı var, bayram yardımları var bunlar da var. Ailemle yani inkâr edemem bu konuda. Çok şükür buna sahip olamayan insan ha desen ki kendi gücümle geldim, alın terimle geldim ama yeter yani ben tatmin buluyorum.

M:Ücretlendirme konusunda size karşı bir ayrımcılık hissediyor musunuz? Haksızlık yapıldığını düşünüyor musunuz? Aldığınız ücret sizce adil mi?

B2:Bize ayriyeten engelli indirimi var mesela vergide af var ııı ondan da çok cüzi yeni aşırı bir rakam değil ama bir yüzde %40-%50 mi ne? O da dereceye göre değişiyor %40-%60-%80 öyle. Mesela %40 ve %59 arası olan ayrı bir derecelendirme. Ben %56'yım, üç şey üç dereceyle…%60 ile %79 arası ayrı bir derecelendirme %80 ile işte %100 arası ayrı bir derecelendirme.

M:Bunu bilmiyordum, ona göre vergi dilimine giriyorsunuz.

B2: Hıhı tüm engellileri eğer sahipleneceksiniz burada çok arkadaşımız var, birinci katta da var. Bizden daha ağır… Görüştünüz mü?

M: Hıhı gördüm onu.

B2:Tekerlikli sandalyede erkek.

M:Hocam çalıştığınız kurumda yükselmek için ne yapılması gerekiyor? Yani terfi edebilir misiniz?

B2:Ederim, işte onun için zaten ilahiyatı okuyorum en azından bir önlisans mezunu olmam gerekiyormuş şeflik sınavı için. Zamanında okumadık keşke okusaydık şimdi bir kenarda kalsaymış.

M:Hocam sizde o potansiyel var ama gözler çakmak çakmak.

B2: (Gülümsüyor) Sağ olun.

M:Bir yıl sonra gelirim inşallah şef olursunuz.

B2:İnşallah, istiyorum yani.

M:Bence yaparsınız. KPSS'den 85 almışsınız.

B2:İnşallah.

M:Hocam pekâlâ işinizi nasıl yapacağınız konusunda kendinizi özgür hissediyor musunuz? Yani inisiyatif alabiliyor musunuz?

B2:Mesela nasıl?

M:Mesela isteğiniz saatte istediğiniz işi yapabiliyor musunuz? Bir vatandaş geldiği zaman kafanıza göre yönlendirebiliyor musunuz? Rahat mısınız?

B2:Haa kendimi mi? Tabi, tabi. Kendi işimi kendim yaparım, kimseye şeyim de yok.Iıı işin içinden çıkamadığımda yardım da alırım, yardımcı da olurlar. Ya amirim ile rahatım hani sıkıntılarım mesela bazen rahatsız olurum. Sıkıntılarım olur, izin alırım; verirler. Yok, yani şey değil haa ben elimden geldiğince kullanmam ama mesela hastalığım (regl) çok sancılı olur. O günler kesinlikle şey yaparım, izin verir.

M:İşinizi nasıl tanımlarsınız? Monoton, heyecan verici, tatmin edici, yenilikçi… Tanımla dersem, nasıl tanımlarsın?

B2:Şey günlük, rutin iş benim ki heyecanlı değil. Iıı zaten ben ilk buraya geldiğimde, insan kaynakları benle görüştüğünde nasıl bir ortam istersin? Dediğinde ben dedim ki; çok mükellefle iç içe olmayan, arka planda ama böyle işi olan bu iş. Aynen zaten konuşkanım, girişkenim ama hani insanlarla diyalogum da çekingenimdir. Karşımdakinin bana verdiği rahatlığa bağlı. Mesela sen rahat geldin ben açıldım, onun gibi ama herkes öyle olmaz işte.

M:Hocam bende öyleyim, o herkesin elektriği ile alakalı. Nasıl elektrik alıyorsanız? O şekilde.

B2:Aynen, aynen.

M:Üstünüzün, amirinizin size karşı davranışları nasıl? Olumsuz tutum veya davranışa maruz kalıyor musunuz?

B2:Cık, yok. Şu ana kadar mesela senin rahatsızlığı nedir? Eeee neyden dolayı böylesin? Sormadılar, ben anlattım. Laf lafı açtı, niye? İnsanlar merak da ediyor aslında.

M:Ama soramıyorlar, hissediyorsunuz.

B2:Hıhı laf lafı açtı. Anlattım mesela onlarda çok takdir ediyorlar. Sen maşallah her işin başından, üstesinden gelirsin yani yok sorun yok. Bende yani insanlarla çok uyumluyum, kendi halimde, işimde gücümde.

M:Hocam şeysiniz böyle pozitif bir hava veriyorsunuz.

B2:Çok şükür. Her şeyin Allah'tan geldiğini biliyoruz, inanıyoruz. Rabbimiz bizi böyle görmek istemiş amenna diyoruz ve buna rağmen türlü türlü lütuflar vermiş. Annem-babam hayatta daha ne isterim ki ben şimdi yani kime gideyim? Kime şey yapayım? Rabbim beni böyle görmek istemiş. Benim ağabeylerim çok uzun; 1.92-1.87. Babam 1.90, annem bir bayan olarak da öyle gayet uygun. Ben böyle doğdum yani.

M:Allah sizi özel yaratmış.

B2:Yeğenlerimin hepsi beni geçtiler maşallah ama çok mesela yeğenlerim daha bugüne kadar hala sen niye böylesin? Demediler.

M: Ama hocam o yetiştirme tarzı ile alakalı. Aileniz, siz çok şanslısınız.

B2:Çok, benim sevenim çoktur. Bak dedim zaten beni topluma kazandıran ailem, annem. Benim ilkokulda bir şeyimi anlatayım size müsaitseniz.

M:Tabi, tabi.

B2:İlkokula yazılacağım yaşım gelmiş ama küçücüğüm. Okula gittik, ben hayal mayal hatırlıyorum dediğim gibi. Öğretmenler demiş; ya bu okuyamaz, ezilir işte hani kalabalık okul görmezler falan. Annem demiş; ya siz ne diyorsunuz? Benim çocuğumun yaşı gelmiş, benim çocuğum okula gitmek istiyor siz nasıl bunu, bundan engelleyebilirsiniz falan? Zekâsı falan çok iyi… Bakalım o zaman zekâsını test edelim dediler. Şimdi bana sordular: Atatürk'ün resmine dediler ki bu kim? Dedim: Atatürk. Tanıyor musun dediler? Henüz tanışmadık ki dedim (Gülüyoruz). Dediler ki: bu kaç? Dediler iki, böyle yaptı (eliyle gösteriyor) bu kaç? Gene iki, hani kendimden emin olunca tamam dediler bu kızı yazdırıyoruz dediler. Yani annem ama çekip gitseydi, onları o lafına alınıp eve kitleseydi ben farklı olurdum mutlaka.

M:Üstlerinizle ilişkinizi nasıl tanımlarsınız? Amirinizle mesela… Kuralcı, esnek, yakın nasıl hissediyorsunuz?

B2:Şimdi biz müdürümüzle daha çok iç içeyiz. Şimdi daire başkanımızı sürekli rahatsız edemeyiz; sürekli konularda hani çok benim hani işim şeyle dosyalama, düzenleme, arşivleme işleri olduğu için hani kendi halimde iş olduğu için hini bir üste gidip danışacağım bir olay yok. İşin bittiği son noktadayım ben, düzenleme öyle olunca hani amirlerimle iyiyim. Böyle sert, emrivaki konuşmuyor yok yani hani daire başkanımız için hani o daha üst kademede olduğu için...

M:Pekâlâ hocam işinizi yürütürken destek almanız gerekiyor mu? Amirinizden destek alabiliyor musunuz? Ya da sizi destekliyor mu?

B2: Tabi mesela yalandan şu zarflara elleyim, şey yapayım X Hanım siz niye uğraşıyorsunuz? Stajyerlerimiz var, arkadaşlarımız var. Arka taraftaki bayana (işaret ediyor) verirken demiş mesela X Hanıma yardımcı olun. O her seferinde söylüyor, benim biraz elim çabuk; çabuk çabuk yapıyorum. Yok diyorum abla kalmadı. Diyorum ya elimden geldiğince kimseden şey yapmamaya çalışıyorum ama gücümün yetmediğine de derim, çekinmem onda. Elim yetişmediyse, şunu yapamadıysam söylerim onu; şey yapmam.

M:Kendinizi tüketmiyorsunuz aslında kendi konforunuz.

B2:Hıhı yani şimdi yapamayacaksam niye zorlayım ki? Ben sandalyeye çıkamam, yüksek bir yere tırmanamam. Niye kendimi sakatlayım?

M:Sınırları zorlamamak lazım.

B2:Ama bir konuda eğer bu durumları aktarıyorsanız lavabo sıkıntım var benim, evet. Eeee benim elim yetişmiyor, bunu görüyorlar. Ben tabureye çıkıp öyle elimi yıkıyorum. İnsan tabureye yani bu kadar imkân varken bence o da yapılabilir aslında. Bende aslında üst mercilere gitmedim bu konuda da ama görenlerde oldu sonuçta. Bir arada yaşıyoruz amirlerimizle aynı lavaboyu kullanıyoruz mesela görüyorlar sonuçta. İsterdim bir lavabo olmasını.

M:Hocam biz çok düz düşünüyoruz. Yani mesela siz çok ince düşüncelisiniz. Biz farkında mısınız? Bodoslama yaşıyoruz. Mesela o rampaları falan yani aşağıda arkadaşlar sorun yaşıyormuş. Dimdik yapıyorlar, niye? Bilmiyoruz. Yapıldı mı?

Yapıldı. Bence sizde iletmelisiniz ben ileteceğim zaten ama sizde söyleyin. Çünkü siz söylemezseniz herkes bodoslama, rahat yaşıyor.

B2:Ben, kendi imkânlarımı kendim yaratınca diyor ki ya tamam bu taburesini ayarlamış; getirmiş, koymuş. Elini yüzünü yıkıyor, abdestini de alıyor. Öğlen abdestini alıyorum, bazen diyorlar nasıl alıyorsun? Ya düşersen… Allah koruyor diyorum. Ben, bunu evde kıl… Olmaz yani bunun için bir seçenek sunmamış Rabbim bana; sen böylesin kılma yok yani.

M:Engelinizden dolayı çalışan arkadaşlarınız tarafından dışlandığınızı düşünüyor musunuz?

B2:Yok, yok. Sadece eee mesela dışarıda gezme olaylarında ben çok katılmak istemiyorum. Sebebi de şöyle: insanlar normal yürüyor onlarda bana mecbur değiller, uymak zorunda değiller. O konuda kendimi rahatsız hissediyorum. Onun için kendi başıma dolaşmayı daha çok seviyorum çünkü yürüyorum, yoruluyorum, oturuyorum. Ama bir grup halinde ailemle de öyleyiz. Iıı şey sevmiyorum yani benden kaynaklı yoksa onların bana şey yaptıkları yok. Rahat, sanki onları işine engel oluyormuşum gibi huzursuz hissediyorum.

M:İnce düşünüyorsunuz dedim ya. Hocam arkadaşlarınızla olan ilişkilerinizi nasıl tanımlarsınız? Yakın mısınız mesela? Mesafeli?

B2:Kişiye göre değişir. Güvendiğin insan vardır, güvenmediğin vardır. Güvenmediğine sadece bir saygı çerçevesindesin, güvendiğine daha samimisindir. Iıı dediğim gibi hani bu gezme, tozma olayları çok sık yaşamadığım için o da biraz eksi oluyor benim için. Şu ameliyattan sonra özellikle sıkıntılarım biraz daha da arttı. Çabuk yoruluyorum ondan dolayı hani böyle gezme, hadi gel şuraya gidelim buraya gidelim olaylarına pek katılamıyorum.

M:Araba alsanız aslında çok iyi olur aslında hocam.

B2:İşte o da beni baya şey yapacak. Allah var, babam da nereye gitmek istesem götürür hafta sonuna işte ııı sürekli yani… Ay yok ya valla yapıyorum, şey yapıyorum. Gitmem gereken yere şey yapıyorum, götürür.

M:Hocam pekela bir ekip halinde çalışabiliyor musunuz iş arkadaşlarınızla? O konuda bir sorun yaşıyor musunuz?

B2:Tabi, tabi yani gerekirse şey olmaz.

M:İşbirliği yapmak için olanaklar yeterli mi? Sizle yapabiliyorlar mı? Onlar müsait mi? İşbirliği yapmaya, açıklar mı? Sizle işbirliği yapmaya.

B2:Yani hani ne bileyim? Bir iş verilmiş o yapılıyor onun dışında herkesin kendine göre işi var. Iıı ama güveniyorlar, şey yapıyorlar mesela ağabeyler (işaret ediyor) var işi bana teslim ediyorlar. Bak sana güveniyoruz, öyle hani hafızam biraz kuvvetli benim.

M:Çalışma arkadaşlarınız sizi destekliyor mu? Mesela maddi, manevi olarak...

B2:Tabi, tabi mesela sorarlar, ederler. Mesela ne bileyim? Doğum günü şeyleri olur yaparlar. Ondan sonra annem rahatsızlandı geldiler ziyaretime. Onlarda derler: gel X kalma hafta sonu işte, derlerde bazen oluyor bazen olmuyor işte değişiyor.

M: Yani bir sorun yok? İyi geçiniyorsunuz.

B2: Çok şükür yok, yok. Çok benim şeydi, ııı insanlardan çok beklentim olmaz benim çünkü çok beklentin olursa çok hayal kırıklığına uğrarsın. Yani anneme de diyorum, annem bazen işte evlatlarından... Anne diyorum: çok şey bekleme, üzülürsün çünkü.

M:Mutlu olmanın formülünü bulmuşsunuz hocam. Bende 26 yaşındayım yeni buldum.

B2:Aynen, aynen çok beklentin olmayacak.

M:Bu iş yerinde engellilere ilişkin politikalar neler mesela? Biliyor musunuz? Destek politikası var mı?

B2:İşte öyle bir politika olsaydı atıyorum bir servis yaparlardı. Yani bu kadar şey imkânlar yeri geliyor kullanılıyor onun için neden kullanılmasın? Tamam, belediyeler diyecek ki otobüslerimiz var; engellilere uygun da ama benim evimin önünden geçmedikten sonra buradan geçmedikten sonra ta çarşıya kadar yürüyeceğim. Çarşının göbeğine yani... Tamam, güzel imkânlar var, evet babam götürüyor-getiriyor evet ben ehliyetimi aldım arabamı alacağım yarın bir gün doğrudur çok da bir şey yapmamak lazım ama hani...

M:Ama hocam bunu sağlamaları lazım biliyor musunuz? Bizim toplumsal bu huyumuz var ama bunu yapmak zorunda.

B2:Bir şey diyeyim mi? Hiçbir zaman Avrupa gibi olamayız, bu bir kesinde. Iıı mesela bizim bir komşumuz annesi için şey almak istedi: yürüteç gibi bir şeyler var bebek arabası gibi. Ben diyor alsam diyor nerede yürüyecek annem? Diyor. Gelin Almanya'ya diyor yürüyüş yerlerine, caddelere, yollara yani buralarda... İn-bin, in-bin kaldırımlar hep öyle yani zaten eşya, şeyler dolu mağazaların vitrin... Yolda yürüyemiyoruz.

M: Pekâlâ hocam çalıştığınız kurumun size sağlamış olduğu ek sosyal olanak var mı mesela? Varsa neler mesela? Ek bir sosyal olanak?

B2:Yok, mesela dünya engelliler gününde; engelliler haftasında normalde idari izin olayı var. Ben bunu hiç dile getirmedim. Onlarında mesela böyle bir izin hakkınız var bu gün izinlisiniz diyen olmadı.

M: Pekâlâ siz burada belediye başkanı oldunuz. Ne yapardınız? Sosyal olanak olarak engellilere ne verirdiniz?

B2:Eeee tabi daha yani sosyal faliyetleri daha çok şey yapardım. Bilmem hiç düşünmedim. Ben biraz olanla yetinen bir tarzım olduğu için çok hayalperest değilim.

M:Aldığınız eğitimden memnun musunuz?

B2:Eğitim? Şey belediyenin vermiş olduğu eğitim mi?

M: Yok, hocam normal hayatta yani. Lise mezunusunuz ya, memnun musunuz?

B2:Okulu güzel okudum tabi canım okul hayatım iyiydi.

M:Üzerine devam edecek misiniz?

B2:Tabi okuyacağım. Üzerine açıköğretimde dört yıllığı yokmuş iki yıllığı varmış önce bunu bir bitirip dört yıllığa tamamlayacağım.

M: Dediniz ya DGS ile üzerini tamamlayacağım daha da üstünü düşünüyor musunuz?

B2:Yok, çok öyle şeyim yok benim. Yani daha çok aslında Rabbim için çalışalım. Ya ben bu kadar bana yeter. Zaten okulu okumamamın sebebi de başörtüsünden dolayıydı o zamanlar yasaktı açık çalışılıyordu. Ben onun için okumak istemedim ailemde o arada çok üzüldü biz bu kıza bu kadar şey yaptık hani niye? Kendi için biz bir şey istemiyoruz, kendi hayatını kurtarsın diye. O ara hafızlığı

okudum işte sonra serbest oldu, dizlerimden ameliyat oldum. Hıhı üç yıl evde yattım ben, iki dizimden ayrı ayrı ameliyatlar geçirdim. Sonra serbest olunca hani derler ya nasip kısmet oldu aslında benimkisi. Ameliyatlıydım sınavı duydum, iki ay sonra sınav vardı çalıştım ki benim sözelim iyi değildir; matematiğim falan iyidir benim. Olmaz ama nasip oldu.

M: İki ayda 85 aldınız, hocam nasıl yaptınız? Bu Pazar bende giriyorum.

B2:Allah zihin açıklığı versin canım inşallah.

M:Bana da bir yol gösterin.

B2:Ama çok isteyerek çalıştım ama şeydi ilk sınavdı birde normal KPSS gibi düşünme biraz daha seviyesi düşüktü. Ama 60 bin tane engelli başvurdu. Dedim ki: 60 bin tane engelli mi varmış? Dedim. Özürlü sadece... Lise mezunu 60 bin tane engelli varmış.

M:Kaç yılındaydı hocam bu?

B2:2012 Nisan ayında girdim. İşte gene biraz biraz gelişti yok ya gelişti dediğim gibi şu yolların yapılması, akıllı sandalyelerin icat edilmesi, şey yapılması bu otobüsler falan görüyoruz artık eskisi gibi değil.

M:Hocam bu mesleğin size uygun olduğunuz düşünüyor musunuz?

B2:Ben tabi istemezdim. Muhasebe falan daha çok ilahiyat ııı başka türlü üsterdim de tabi bana uygun değil ama gene en azından kendi halimde iş olduğu için memnunum. Stresli değil öyle diyeyim.

M:Fark ettim hocam aşağıdan geldim ya, aşağısı böyle. Buraya geldim ya ferahlık var, daha rahat.

B2:Çünkü muhasebe ya hesap kitap kendi şeyindesin bende öyle istedim zaten gerçektende öyle bir yere geldim.

M: Pekala hocam sana geldi peri, hayal kurmayı sevmiyorum diyorsunuz ama ben zorla hayal kurduracağım size.

B2:Kim geldi?

M:Bir peri geldi; sana istediğin mesleği yaptıracağım hangisini istiyorsan...

B2:Hafızlık, hafızlığa öğrenci yetiştirmeyi çok istiyorum.

M:İnşallah. Hocam şu şey doğru mu? Hafızlar yedi kişiye şey şefaat? O doğru mu?

B2:70. Tabi yaşarsan yani hani Allah'ın emirlerini yerine getirirsen. O senin okuduklarında yani yalan söyleme diyor, dosdoğru ol diyor. Allah'ın emirlerini yerine getirirsen, Allah yolunda olursan yoksa hafız olmak ezberledin diyelim ama yani yaşarsan; ne bileyim yerine getirmezsen olmaz. Bu herkes için geçerli değil yani.

M: Yoksa Zekeriya Beyaz da ilahiyatçı.

B2:Dimi (gülüyor).

M:Hocam çalışma yaşamına ne zaman başlamıştınız tam olarak?

B2:İşte çalışma,9 Mayıs 2013'te iş başına geldim. 26 yaşındaydım, üç yıl bitti. Geçenler bitti.

M:Nice nice yıllara inşallah. Hocam pekâlâ zorluk yaşadınız mı? İşe girerken. Ameliyat oldum dediniz ya? Ne tür zorluklar hani anlatır mısınız?

B2:Adapte olma hani epeydir hep evin içindeydim o arada iki yıl boyunca yani sağlık olarak yok. Hani babam götürüp-getiriyor, burada rahatım.

M:Bu kurumdan önce hiç deneyiminiz oldu mu?

B2:Cık, ilk defa.

M:Çok steril yaşamışsınız hocam.

B2:Biraz fanusun içinde büyüdük.

M:Hocam ilk girdiğinizde, hani zorluk yaşadım dediniz ya mesela ne tür zorluklar yaşadınız? İlk gün oturttular mesela ne yaşadın zorluk olarak?

B2:İlk zamanlar masa, yer tahsis edilmedi; bir beş ay kadar öyle. Ama çok kalabalıktı hani yer şey olmadı ondan sonra buraya geçtim buradaki amirim hemen ayarladı. Yer yoktu ama ayarladı.

M:Hocam pekâlâ bu yaşadığınız zorlukların ne kadarı sizce engelinizle alakalıydı? İşe girdiğinizde yaşadığınız zorluğun engelinizle ilişkisi var mıydı?

B2: Engel, ulaşamamak işte el kol kısalığı hani yürümek rahatsızlık olmak değil masa başındayım hani şey yapmıyorum.

M:İşten ayrılmayı hiç düşündünüz mü?

B2:İşten yani şimdi şöyle iş benim hayatımdan nelerimi alıp götürüyor. İşte hafızlığımı alıyor elimden hani dini yönden hani yaşantı olarak tabi bir şeylerini alıyor. Ondan dolayı bazen diyorsun yani çalışıyorsun da ne oluyor? Falan o biraz benle, bana özgü bir şey.

M:Çalışıyorsunuz ne oluyor? Mesela bana yardım ettiniz, diğer insanlara da yardım ediyorsunuz.

B2:İnşallah, Allah hayrımızı kaçırmasın mesela ben zamanında diyorum; ben bir hayırseverin yardımıyla gittim. Bana o hayırsever orada hizmette etti. Yani insanlarla gezdirdi, götürdü, getirdi. Katıldığım gruplarda bana çok harçlık veren, yardımcı olan, gezdirenler oldu. Aslında ben çalışmazdan önce daha sosyaldim, öyle diyeyim sana. Çalıştıktan sonra evden işe, işten eve biraz monotonlaştı. Ondan önce daha hareketliydim ben.

M:Hocam şu ilahiyat konusu tam sizlik bence.

B2: İşte zaten o birazcık yani o yönde şeylere tatmin olmak.

M:Geçiş yapılabiliyor mu?

B2:Yok, ama hiç belli olmaz. Belki yine sınava girerim. Diyanete geçerim, olabilir yani. Şu an bitirmemle alakalı, bitireyim bir.

M:İşinizi kaybetme korkusu yaşadınız mı?

B2:Yok, yok. Çünkü kendime güveniyorum, niye güveniyorum? Kimsenin işine, gücüne karışmam. Kendi işime bakarım. Iıı hani derler ya laf taşımak; şu, bu gibi şeylerle hiç işim olmaz. Vaktinde gelirim, vaktinde giderim. Amirime karşı saygılıyımdır. Niye iş korkusu yaşayım ki? Birde hani memuruz, tamam memur olmak garantide ama yüz kızartıcı; böyle şeylerimde olmadı benim, kimsenin işine de karışmadım. Arkadaşlarım hep şey derlermiş, benim için hani arkamdan bazı: seni çok seviyorlar, sana çok saygı gösteriliyor. Hani niye? Herkese karşı bende öyleyim.

M:Uyumlusunuz çünkü anladığım kadarıyla. Birde şey mesela çok göze batmayım ama hayatın içerisinde de yolumu bulayım.

B2:Şeyimde birde hoşgörülüyüm yani mesela bakayım bir yerde toplanırız; o kişinin beş-on dakika gecikmesine hemen sinirlenmem öyle fevri hareketlerim yoktur, şeyim o konuda…

M:Şeyden bahsetmiştik ya başta ulaşım mesela çalıştığınız bina içerisinde erişim konusunda sıkıntı yaşıyor musunuz?

B2:İşte evimden buraya evet, güzergâh sorunundan dolayı.

M:Hocam bina içerisinde sorun var mı? Takılıyordunuz yerlere.

B2:Yani işte o var, yok asansörüz var ya rampalar şimdi tabi arkadaşlar diğerleri tabi benden daha sıkıntıda. Çok şükür, elhamdülillah yani bir alete muhtaç değilim kendi kendime gidiyorum. Bazen diyorum: yürüyorum, yoruluyorum. X (ismini söylüyor) diyorum yorulsan da yürüyorsun ya olsun yürüyorsun ya… Demiyorsun biri beni alsın, kolumdan tutsun. Yürüyorsun ya… Varsın olsun on dakikada bir otur.

M:İyikide gelmişim, konuşmuşum. Yemin ediyorum şükür şeyimi aştım. Bende biraz böyle ağlak bir tipim. Hocam ufkumu açtınız gerçekten.

B2:(Gülüyor) Estağfurullah.

M:Şükür etmiyoruz. İnsanlardan ders almak çok önemli… Mesela sizi gördüm siz bana tokat attınız. Sen ne yapıyorsun ya? Oldum. Ne zaman şükrüm azalsa gelsem bana sohbet etseniz.

B2:Gel her zaman, seve seve…

M:Çalıştığınız kurumda engelliler için yeterince düzenlemeler yapılmış mıdır mesela? Tek başınıza işinizi yapabiliyor musunuz? Dediniz ya dosyalarda yardım alıyorum.

B2:Ya mecbur şimdi dolaplara yerleşiyor ama hani ona yardım almıyorum. Onları, onlar yapıyorlar. Hani benim yaptığım bu dosyaları düzenleme diyorum ya zarflıyorum, çocuklara diyorum veya büyüklere. Yanımdaki personelde oluyor yanımda sonuçta aynı seviyedeyiz. Mesela sabahleyin dosya verdim canım bunları yerine yerleştirir misin? Dedim, tabi abla. Yalandan böyle dosyaları gösteriyorum, varsa yardım gelelim diyor. Allah iyi insanlarla karşılaştırsın. Herkes böyle olamaz, o da var. Düşünmeyende oluyor karşında oturup kahve içende oluyor, böylesi de var. İyisine bakıyorsun, kötüsüne bakmayacağın diyorum ya olumlu yanını düşüneceksin.

M:Eksikliklerden bahsettik hocam, lavabo dedik, yerler dedik. Zaten sizin yürüme konusunda sıkıntınız yok, rampa kullanmıyorsunuz herhalde.

B2:Pek değil, aslında rampa kolayıma geliyor da. Eskiden ön tarafın rampası mermerdi, kaygandı şimdi mermer değil; kaygan değil. Yağmur yağarken hafif ayağım kayıyor, şimdi kaymıyor. O konuda şey değil ama arkadaşlarım belki daha dışarıda, hangi rampalardan bahsettiler? Bilmiyorum da.

M:Personel girişi var hocam, birde burada var.

B2:Orada rampa yok, evet. Kart okumak için haklılar. Onu niye oraya yapmamışlar, çok saçma. Önden gireceksin, arkaya gidecek, dolanacak. Onlar için evet, ben merdivenlere çıkıyorum, ben tutunarak tırabzanlara çıkıyorum da. Evet, arkada rampa yok biraz orada şey yapıyorlar.

M:Kamuda çalışmayı niye tercih ettiniz?

B2:Iıı kamuda niye? İşim garanti olsun diye. Hani şimdi bir şirket personeli her an bir korkuyla karşı karşıya. Burada arkadaşlarımız öyle, onlar daha çok yoruluyor. Hani güvencen oluyor, garantin oluyor hani bundan dolayı. Zaten bu zamanda herkes onun için kamuyu ister. Ama yok mesela ufku geniş demeyelim de hani böyle daha hareketli olanlarda özel şirketleri istiyor. Mesela orada ilerlerim tabi ben mesela burada bu saatten sonra çok çok şef olursun. İlerlersin imza yetkin olur o kadar, fazla ilerleyemezsin memurluk hayatında. Onlar böyle değil.

M:Hocam özel sektör içinde biraz gözü kara olması lazım. Mesela bende o yok. Bir buçuk milyar maaşla başlayacaksın anca öyle yükselince artacak bende o sabır yok.

B2:Bende de yok, bende de gözü karalık yok.

M:Kamu sektöründe engelli çalışan olmak zor mu? Genel olarak kamu kuruluşunda mesela. Eğer düşünüyorsanız neden mesela?

B2:Engelli çalışan olmak, bence özel sektörde daha zor olurdu. Yok yani benim açımdan, arkadaşlarımı bilemem.

M:Günlük sekiz saat engellilerin çalışması gerekiyor. Bu süre ile sıkıntılarınız var mı? Ne düşünüyorsunuz? İdeal mi sizce sekiz saat?

B2: Yani.

M:Engeliniz ile alakalı sosyal hizmetlerden yararlanıyor musunuz? Mesela engelli kartınız var mı?

B2:Evet, kartım falan var. Şimdi ben atanmadan önce engelli aylığı alıyordum üç ayda bir, işte kartımız vardı, yeşil kart vardı. İşte sınav hakkı oldu, sınava girdik engelli şeyimizle yani raporumuzla oluyordu.